

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Historický ústav

Historie vazební věznice

a

vývoj vězeňství v Hradci Králové

Diplomová práce

Autor: Bc. Petr Fišer
Studijní program: Historie
Studijní obor: Historie (NHI18)
Forma studia: kombinovaná
Vedoucí práce: doc. Mgr. Petr Grulich, Ph.D.

Hradec Králové, 2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval pod vedením vedoucího diplomové práce a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

.....

Podpis autora práce

Zadání diplomové práce

Autor:	Bc. Petr Fišer
Studium:	F21NK0006
Studijní program:	N0222A120001 Historie
Studijní obor:	Historie
Název diplomové práce:	Historie vazební věznice v Hradci Králové
Název diplomové práce AJ:	History of remand prison in Hradec Králové

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce reflektuje vznik a vývoj vazební věznice v Hradci Králové od roku 1935 do roku 1993. Také se zabývá vývojem vězenství ve městě před rokem 1935. Radničním vězením, šatlavou v Dlouhé ulici. Metody: analýza, interpretace, syntéza získaných poznatků, metoda biografická, deskriptivní a statistická, metody orální historie.

Prameny: novinové články, výroční zprávy o vazební věznici, archivní záznamy. Odborné penologické časopisy. Soudobé vyhlášky a zákony min. spravedlnosti a min. vnitra. Prameny: SOKA Hradec Králové, fond Archiv města Hradec Králové 1225 - 1945, Inv č. 1601, kart. č. 260. Literatura: DOUBEK, Zdeňěk, REZKOVÁ, Helena. Starý Hradec Králové dům od domu. Hradec Králové 2009. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan, DOBEŠ, Jan. Dějiny správy v českých zemích: Od počátku státu po současnost. Praha 2007. TOLAR, Jan. Příručky příslušníků SNV ČSR, svazek III. Praha 1972. SOLAŘ, Jeroným Jan Nepomucký. Dějepis Hradce Králové n. Labem a biskupství hradeckého. Praha 1870.

Zadávací pracoviště:	Historický ústav, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	doc. Mgr. Petr Grulich, Ph.D.
Oponent:	doc. PhDr. Veronika Středová, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	7.12.2021

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval panu doc. Mgr. Petr Grulichovy, Ph.D., za trpělivé vedení, velkou ochotu a vstřícnost při vedení mé diplomové práce. Dále bych chtěl poděkovat mé rodině za veškerou podporu, lásku a víru ve mně. Zvláštní místo zde zaujímá můj dědeček Oldřich Potůček, kvůli kterému jsem začal studovat vysokou školu. Veliké díky patří Aleně Pinkasové, která mi byla nejen studijní, ale i životní inspirací. Rád bych touto cestou poděkoval všem pracovníkům archivů, které jsem navštívil. Speciální poděkování patří vězeňským historikům PhDr. Alešovi Kýrovi a PhDr. Ondřejovi Hladíkovi. Děkuji za jejich čas a práci. V poslední řadě bych rád poděkoval paní doc. Jitce Procházkové za inspirativní setkání, které mě povede k mému dalšímu historickému výzkumu a bádání.

Anotace

FIŠER Petr. *Historie vazební věznice a vývoj vězeňství v Hradci Králové*, Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové 2024, s. 101.

Diplomová práce nesoucí název *Historie vazební věznice a vývoj vězeňství v Hradci Králové*, se zabývá vývojem vězeňství ve městě Hradec Králové od vrcholného středověku do současnosti na základě dostupné literatury a především pramenů. Od radničního vězení, přes Kropačku a Šatlavu se dostáváme až k moderní věznici postavené v roce 1935, která slouží pro účel výkonu vazby a trestu do současnosti. Práce se věnuje nejen postavením budovy, ale také představuje věznici v érách nacistické a komunistické okupace. Práce představuje nejvýznamnější události ve vazební věznici a také každodenní život za mřížemi.

Tento výzkum se zaměřuje dominantně na události a každodenní život v průběhu téměř stoleté historie vazební věznice v Hradci Králové. Celý výzkum je založen na analýze historických pramenů narativního charakteru, který je doplněn o komparaci, jíž jsem vystavěl na sekundárních materiálech. Práce se pokouší o hlubší výklad historie vazební věznice prostřednictvím pramenů a dobového tisku.

Klíčová slova: Vězeňství, Československé vězeňství, vazební věznice Hradec Králové, mimořádné lidové soudy, nacistická okupace, komunistická okupace

Annotation

FIŠER Petr. *Histori of the Remand prison and evolution of prison system within Hradec Králové*, Hradec Králové: Philosophy faculty, University of Hradec Králové 2024, s. 101.

The thesis focuses on the evolution of the prison system within Hradec Králové, spanning from the High Middle Ages to the contemporary era. Examining a spectrum of historical literature and primary sources, it traces the progression from the town hall prison through structures like the Kropáčka tower and roundhouse, ultimately leading to the establishment of the modern 1935-built remandprison that persists as a site of detention and punishment today. Beyond architectural evolution, the study examines significant historical periods, notably the Nazi and Communist occupations, unraveling not just physical changes but also the socio-political contexts shaping the lives of inmates. The thesis presents the most important events in the detention centre as well as everyday life behind bars.

A focal point of this research centers on a comprehensive exploration of nearly a century of history within the Remand Prison Hradec Králové. Its foundation lies in the scrutiny of historical narratives, augmented by a comparative analysis derived from secondary materials. Notably, the thesis endeavors to present an enriched interpretation of the detention center's history by incorporating primary sources and contemporaneous press accounts.

Key words: Prison system, Czechoslovak prison system, Remand Prison Hradec Kralove , extraordinary people's courts, Nazi occupation, communist occupation

Seznam zkratek:

ABS – archiv bezpečnostních složek

AOP – agent operativní pracovník

MLS – mimořádný lidový soud

NVS – nápravně výchovná skupina

NVÚ – nápravný výchovný ústav

OP – operativní pracovník

OVO – odbor vnitřní ochrany

RNÚ – rozkazy nápravného ústavu

SNB - Sbor národní bezpečnosti

SNV - Sbor nápravné výchovy

StB – Státní bezpečnosti

SS – Schutzstaffel, ozbrojená organizace NSDAP

SSNV OVO – Správa sboru nápravné výchovy

TS – tajný spolupracovník

ÚSNV – útvar Sboru nápravné výchovy

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa

VSČR – Vězeňská služba České republiky

VO – vnitřní ochrana

VTOS – výkon trestu odnětí svobody

VV – výkon vazby

Obsah

Úvod.....	10
1 Vývoj vězeňství z hlediska typologie a účelu v letech 995 - 1850	16
1.1 Vězení od starověku po dobu osvícenství.....	16
1.2 Druhy vězení podle účelu zařazení	19
1.3 Stavovské vězení	19
1.4 Vrchnostenské vězení	20
1.5 Městské vězení.....	20
1.6 Zvláštní typy vězení: pevnostní vězení Špilberk.....	21
1.7 Vývoj vězeňství z hlediska správy.....	22
2 Počátky vězeňství v Hradci Králové nad Labem.....	23
2.1 Stará radnice v Hradci Králové	24
2.2 Vězení Kropačka	25
2.3 Vlasovci věznění v „Nové radnici“	27
2.4 Budova č. p. 101 až 103 Šatlava	27
3 <i>Vězeňství habsburské monarchie v Hradci Králové (1850 – 1918)</i>	28
3.1 Cely za Rakouska Uherska	29
3.2 Ženy za katrem	30
3.3 Život dozorců.....	30
3.4 Eskorta odsouzených k soudu v 19. století	30
3.5 Přijímání vězňů	31
3.6 Nepokojná léta v šatlavě	31
4 Nové vězení Československé republiky (1918 – 1939).....	32
4.1 Okolnosti výstavby nového justičního komplexu věznice krajského soudu	33
4.2 Stavba Krajského soudu a vazební věznice Hradec Králové v roce 1934 – 1935	35
4.3 Budova věznice a její stavba v roce 1933 až 1935	37
4.4 Rozpis popisu velitelství SVS Hradec Králové 1952.....	46
4.5 Do nového kriminálu	47

4.6	Útěk z vězení	48
5	Krajská soudní věznice v Protektorátu Čechy a Morava (1939 – 1945)	49
5.1	Výroční zpráva z roku 1944 a disciplinární tresty	50
5.2	Výroční zpráva z roku 1948	54
5.3	Věznici krajského soudu v Hradci Králové v období nacistického teroru a pod nadvládou gestapa	58
6	Obnova československého vězeňství a mimořádné lidové soudy (1945 – 1948) ..	61
6.1	Mimořádný lidový soud	62
6.2	Fibinger před spravedlností	64
6.3	Svěddecká výpověď o smrti a teroru ve vězení z úst jednoho z dozorců vězňů	66
6.4	Vedoucí gestapa před spravedlností.....	68
6.5	Vězeňský lékař Vladislav Vančura	70
7	Krajská soudní věznice po převratu v roce 1948	76
8	Život a doba ve věznici ministerstva vnitra v Hradci Králové v letech 1966 až 1968 pohledem náměstka okresního prokurátora.....	80
9	Věznice ministerstva vnitra v Hradci Králové v období normalizace (1970 - 1989)	84
9.1	Za oponou každodennosti – agenti, důvěrníci, chartisté, Wonka	91
10	Vazební věznice v Hradci Králové v letech 1989 až 1993	96
	Závěr	97
	Záhadná úmrtí v letech 1948 – 1968	98
	Seznam pramenů a literatury	100

Úvod

K dnešnímu dni pracuji sedmým rokem ve vazební věznici v Hradci Králové. Zároveň jsem studentem historie na filozofické fakultě v Hradci Králové. Smysl práce historika pro mě představuje bádání a probádání co nejvíce neprobádaného území. Ve chvíli, kdy jsem zjistil, že dosud není sepsána žádná práce o historii vazební věznice v Hradci Králové, přijal jsem tuto výzvu a určitým způsobem to беру jako svou povinnost. Touto prací bych rád představil široké veřejnosti svět, kam se většinu lidí za normálních okolností nedostane. Téma mé diplomové práce je plné temných příběhů, do kterých bych rád vnesl trošku světla.

Vězeňská služba má svůj kabinet dokumentace a historie a vydává pravidelně časopis *Historická penologie*. První zmínky o historii vazební věznice v Hradci Králové jsem získal z výše zmíněného časopisu z roku 2004 a jednalo se o tři stránky. Věděl jsem, že sběr dalších informací bude velice těžký i z důvodu roztržitosti pramenů po více archivech z důvodu častého měnění správy věznice.

Cílem této práce je přiblížení vazební věznice Hradec Králové skrze prameny, právní dokumenty, výroční zprávy, rozkazy, tajné spisy prokuratury, osobních vzpomínek pamětníků a soudních spisů. Dominantní bude práce s archivními prameny, dále pak práce se soudobým tiskem. Skrze knihy budu zkoumat období před založením vazební věznice a budu sledovat vývoj vězeňství ve městě Hradec Králové. V další části se zaměřím na téměř stoletou historii vazební věznice. Od vzniku současné stavby v letech 1933 až 1935, přes nacistickou okupaci v letech 1939 až 1945, mimořádné lidové soudy, převrat v únoru 1948, přes období normalizace až do roku 1993, kdy vznikla Vězeňská služba České republiky.

Diplomová práce bude kromě úvodu a závěru obsahovat 10 kapitol. Před hlavní částí výzkumu bude v první kapitole ve stručnosti čtenáři této práce představen obecný vývoj vězeňství z hlediska typologie, vývoje v čase a prostoru. Tato kapitola je nezbytně nutná, aby čtenář získal potřebné základní informace a povědomí, jak se vězeňství vyvíjelo až do dnešní doby. Vězeňství prošlo skrze staletí zásadním vývojem. Od počátečního úmyslu, kdy mělo sloužit pouze jako jistá čekárna na vykonání rozsudku, jsme se posunuli skrze prvotní osvícenské a humanistické myšlenky až do dnešní doby, kdy hlavním cílem vězení je pokus o nápravu a začlenění trestané osoby zpátky do běžného života. Čtenář se v první kapitole seznámí také s druhy vězení, které fungovaly odlišně. Existovala různá vězení pro vrchnost, poddané, nebo politické vězně. V této

kapitole popisují, jaké byly podmínky ve vězení, jak bylo s vězni zacházeno. Čtenář je seznámen s myšlenkami filozofů a právníků, kteří se podíleli na změně pohledu na smysl věznění a trestu. Mezi tyto myslitele patřil Thomas Moore, Charles Louise Montesquieu a v neposlední řadě Cesare Beccaria. V této kapitole se opírám o práce zkušenějších kolegů PhDr. Aleše Kýry a periodikum Historická penologie, dále pak o práci Vladislava Štěrby Penologie z roku 2007.

Druhá kapitola bude pojednávat konkrétněji o vývoji vězeňství v Hradci Králové v průběhu dějin. Prvopočátky vězeňství se v tomto městě datují do přelomu 14 a 15. století. Nejdříve se nacházela věznice ve staré radnici, ve věži Kropačce, která dnes již nestojí, přes Šatlavu v Dlouhé ulici se dostáváme až k vězení, které se nachází v Hradci Králové v současné době. V této práci jsem provedl syntézu převážně z děl Ludvíka Domečky, který se zabýval městem Hradcem Králové ve svém díle Stará radnice v Hradci Králové napsanou v roce 1937, dále čerpám z díla Zdeňka Doubka, který se také věnoval přímo městu. V jeho díle Starý Hradec Králové dům od domu z roku 2009 popisuje každou historickou budovu. Na pomoc jsem si vzal i knihu Jeronýma Jana Nepomuckého Solnaře a jeho dílo z roku 1870 s názvem Dějepis Hradce Králové nad Labem a biskupství Hradeckého a od Františka Švendy Třetí Měděný Obraz Hystorye Králowstwj Českého, a Paměť Města Králowé Hradce nad Labem Rozdíl IV. od Roku 1681. až do Roku 1705, z roku 1812.

Ve třetí kapitole se práce zabývá vězeňstvím v dobách Rakouska Uherska na území města Hradec Králové. Na příkladu této pasáže se dozvíme o principech vězeňství a jeho podobě, která se v nepatrné obměně dochovala do současnosti. V roce 1918, když vznikla Československá republika, byla většina zákonů převzata ze starého systému. Součástí této kapitoly je seznámení, jak vypadal život nejen vězněných mužů, ale také žen. Jaká měli práva a povinnosti, jak vypadala eskorta vězněných osob v době 19. století. V této části se opírám o vědeckou práci vězeňských historiků PhDr. Aleše Kýry a PhDr. Ondřeje Hladíka, kteří se dané tématice věnují v periodiku Historická penologie. Mezi autory, které se věnují tomuto období, se opírám o práce Zdeňka Doubka.

Od čtvrté kapitoly začíná hlavní část mého výzkumu. V prvních třech kapitolách jsem použil pouze pár autorů. Nutno podotknout, že nevznikla dosud žádná monografie o vězeňství v Hradci Králové. Autoři, ze kterých jsem čerpal, se touto tematikou zabývají pouze okrajově a je jich velice málo. Na začátku práce jsem se obrátil na osoby nejpovolanější. Jednalo se o historiky, kteří se profesně zabývají touto tematikou.

Jednalo se o pana PhDr. Aleše Kýra a pana PhDr. Ondřeje Hladíka, kteří pracují pro vězeňskou službu v kabinetu dokumentace a historie VSČR. Po konzultaci jsem se dozvěděl následující. Většina písemných pramenů byla buď zničena nacistickou, nebo komunistickou okupací. Další část pramenů je dosud nezpracována v archivech. V případě, že prameny existují, tak jsou z důvodu častého měnění správy věznice rozmístěny na více místech po celé republice. Věznice zpočátku spadala pod správu krajského soudu a Ministerstva spravedlnosti, dále pak pod Ministerstvo vnitra, SNB. S tímto vědomím jsem se vydal do archivů a každý pramen, který jsem v průběhu výzkumu vypátral, jsem zkusil využít co nejvíce. Zároveň jsem se snažil ukázat věznici z různých pohledů a co nejvíce čtenáři přiblížit nejen budovu věznice, ale i život za mřížemi.

Ve čtvrté kapitole se věnuji změně, kterou přinesl pád monarchie a vznik Československa. Hlavní část je věnována výstavbě a stavbě krajského soudu a vazební věznice architektem Václavem Rajchlem mladším. Krajskému soudu se věnuji, protože celá budova tvoří jeden velký justiční komplex. Soud je spjat s vazební věznicí i díky tomu, že správu nad věznicí měl ve své moci prezident krajského soudu. Problematiku přibližují prostřednictvím archivních pramenů, v rámci kterých se nejvíce opírám o materiály z Národního archivu v Praze, konkrétně pak ze Zemského úřadu stavebního oddělení a Správy Sboru nápravné výchovy. Získané informace jsem porovnal s materiály z archivu krajského soudu v Hradci Králové a také se soudobým tiskem (Osvěta lidu, Kraj Královéhradecký). Díky výše zmíněným materiálům máme možnost se skrze řádky podívat, jak vypadala tato budova, jaké byly použité materiály, a jaké bylo rozložení a určení jednotlivých místností. V této části jsou i popsány okolnosti výstavby justičního komplexu. Kromě stavby jsou v této kapitole také začleněny události, které se týkají stěhování vězňů do nového komplexu a také útěku z vězení.

Pátá kapitola se věnuje věznicí krajského soudu v době protektorátu a v období 2. světové války. Věznice měla v tomto období dvě správy. Česká správa byla zachována a k tomu dále přibyla správa říšská pod vedením gestapa. V této části se zaměřím více na českou správu. Zde se nejvíce opírám o výroční zprávy z roku 1944 a následně je tato zpráva porovnávána se zprávou z roku 1948. Jedná se o zcela výjimečné prameny. Kromě těchto dvou obsáhlých zpráv nezůstala další zachována. Prostřednictvím jejich rozboru práce seznamuje čtenáře nejen s chodem a životem ve věznicí, ale také s hospodářskou činností, počtem a rozvrstvením vězňů, počtem dozorců a jejich prací, zabývá se personálním obsazením, dále sleduje věznici prostřednictvím jednotlivých

úseků z hlediska stavebního, pracovního, pedagogického, duchovního a zdravotního oddělení. Dané informace jsou v této i následujících kapitolách propojeny skrze zachovalé knihy rozkazů vězeňské služby a tzv. disciplinární knihy, která sledovala chování obviněných a odsouzených. Dále jsem pracoval s knihami, které obsahují protokoly vězňů a s dalšími, které sledují mladistvé provinilce a obviněné a odsouzené ženy. V rámci mého výzkumu jsem v této kapitole použil archivní prameny z archivu kabinetu dokumentace a historie VSČR, a z Národního archivu, zde se zejména jednalo o výroční zprávy z let 1944 a 1948. Další archivní prameny, které představovaly vězeňské knihy, jsem objevil ve státním okresním a oblastním archivu v Hradci Králové, jehož fondy jsou propojeny s archivem v Zámrsku.

V šesté kapitole se věnuji nacistické okupaci vazební věznice krajského soudu ve válečných letech prostřednictvím svědeckých výpovědí u mimořádného lidového soudu v letech 1945 až 1948. Skrze tyto výpovědi se dozvídáme o teroru, který probíhal ve vězení. V mém výzkumu sleduji osoby, které jsou bezprostředně spojeny s událostmi, které se týkaly přímo věznice. Jednalo se o svědecké výpovědi vrchního dozorce vězňů Jindřicha Fibingera, vedoucího gestapa Alberta Hartkeho, českého dozorce Jana Kubáta a především doktora Ladislava Vančury. Soudních spisů je daleko více a je zde prostor pro další bádání a výzkum. Skrze soudní spisy se dozvídáme o tom, jak gestapo obsadilo vězení a jakou cestou se dostalo do Hradce Králové. Dozvídáme se i o počtu vězňů, kteří byli zavřeni gestapem. Většina těchto vězňů byla poslána do koncentračních táborů nebo popravena. Díky knize rozkazů, o které již byla zmínka v předešlé kapitole, víme, že personál protektorátní správy ve vězeňství na všech stupních byl nucen složit slib věrnosti vůdci Velkoněmecké říše Adolfu Hitlerovi a zkoušku z německého jazyka. I přes tento slib byla na české straně spousta členů, kteří napomáhali všemi možnými prostředky proti nacistické okupaci. V čele této skupiny stál MUDr. Ladislav Vančura, který nasazoval vlastní život, aby mohl zachránit životy druhých. O vězeňském lékaři se dozvídáme ze soudního spisu mimořádného lidového soudu z roku 1948. V průběhu mého výzkumu jsem narazil na paní docentku Jitku Procházkovou, jedná se o dceru doktora Vančury. V kapitole čerpám z jejího osobního archivu. Jedná se o listiny, které patřily vězeňskému lékaři. Toto setkání bylo velice inspirativní a nabídlo širokou pramennou základnu pro další výzkum. Zde jsem provedl velmi detailní analýzu pramenů a porovnání s dalšími dostupnými materiály. Bez nadsázky zde mohu

konstatovat, že osoba vězeňského lékaře stojí za povšimnutí a nejen odborná, ale i široká veřejnost by měla být seznámena s činy tohoto výjimečného člověka.

V kapitole sedmé se věnuji komunistickému převratu v roce 1948. Personální obměně, změně rétoriky i změně správy. Správa nebyla již pod Ministerstvem spravedlnosti, přecházela pod Ministerstvo vnitra. Byl založen sbor vězeňské stráže a do čela byl jmenován náčelník stát SVS. Vězeňství stanulo po boku státní bezpečnosti a lidové demokratické armády pod patronací státní národní bezpečnosti. Docházelo k personální očiště. Ve třetím patře věznice vznikl oddíl STB, který zde byl až do roku 1989. Tento oddíl působil dle mého názoru jako šedá eminence celé věznice. Stejně tak tomu bylo v období nacistické okupace. Bohužel k tomuto období nejsou téměř žádné prameny. Dominantně se zde opírám o již několikrát zmíněnou vězeňskou knihu rozkazů dostupnou ve státním oblastním archivu v Hradci Králové. Personální změny jsou patrné z výroční zprávy věznice v roce 1948. Nově vznikají nápravně výchovné ústavy podle sovětském vzoru. Vzniká nová kategorie protistátních vězňů. Jedná se o osoby, které jsou odsouzeny státním dozorem na základě zákona č. 231\ 1948 Sb., na ochranu lidové demokratické republiky. Tyto dopady ovlivní vývoj vězeňství na následující desetiletí. Ve vězení jsou nově třídní nepřátelé režimu.

V osmé kapitole se věnuji letům 1966 až 1968. Hlavním pramenem, který jsem použil v této kapitole, jsou spisy Krajské prokuratury Hradec Králové, které se nacházejí ve státním oblastním archivu v Hradci Králové. Skrze návštěvy náměstka okresního prokurátora JUDr. Václava Nepomuckého se můžeme blíže podívat na každodenní dění ve věznici ministerstva vnitra. Ve sledovaném období od 26. ledna 1966 do 12. prosince 1968 budeme sledovat hlavní úkoly, které JUDr. Nepomucký ve svých vizitacích sledoval. V této kapitole se dozvíme také o vzpouře vězňů v srpnu 1968. Na tuto událost se podíváme skrze Pochodeň jako soudobý tisk a zmiňované tajné spisy prokuratury.

Devátá kapitola je věnována období normalizace. Začátek kapitoly je věnován vymezení doby a pojmu. Dále jsou řešeny okolnosti, které normalizaci předcházely a které pak následovaly v letech sedmdesátých a osmdesátých. Po Pražském jaru proběhla další vlna čistek. Masivní propouštění se prvotně projevilo také v ozbrojených složkách. I když se jedná o dobu nejmladší, je k těmto rokům velice málo pramenů. Prameny tvoří zápisy z porad náčelníků útvaru, metodické pokyny, předávací protokoly, zprávy z komplexní prověrky náčelníka správy SNV ČSR po linii vnitřní ochrany v ÚSNV ČSR. Můj výzkum tohoto období mě zavedl do Archivu bezpečnostních složek v Praze na

Struze. V této kapitole popisují běžný život ve věznici, ale také život, který byl za oponou. Byla to doba plná konfidentů, agentů, zákulisních bojů. Kromě výcviků a politického upevňování k lidově demokratickému režimu zde byl i svět, který ovládala STB. O osmdesátých letech se říká, že to je období rozvolňování. To bohužel neplatilo pro krajské věznice. Zde na příkladu Pavla Wonky, který tragicky zemřel ve věznici, vidíme pravou tvář režimu. Bohužel prameny po roce 1989 se stále kvůli archivnímu zákonu nedají použít a budou přístupné v následujících letech.

V poslední kapitole popisují přechod z totalitního režimu k režimu demokratickému a vzniku VSČR v nově vzniklé České republice.

Nezbytnou součástí této práce jsou archivní prameny. Prameny jsou velice specifické a dominantně se věnují přímo vězeňství v Hradci Králové. Tyto prameny jsou svojí povahou velice podobné dokumentům, které vycházejí v současné době, a to jak po stránce vizuální, tak jazykové. V tom spatřuji velkou výhodu, neboť mohu posoudit prameny díky získané praxi, kterou jsem nabyl za sedm let svého působení u vězeňské služby. Nashromážděné materiály jsem se pokusil analyzovat a interpretovat, jednotlivé zdroje jsem komparoval. V diplomové práci užívám často metodu prostého popisu zkoumaných skutečností.

V celé práci používám dobové fotografie z archivu Muzea východních Čech, fotoarchivu krajského soudu a Kabinetu dokumentace a historie VSČR a z osobního archivu doc. Jitky Procházkové (dcera vězeňského lékaře Ladislava Vančury).

V celé práci se dominantně zaměřuji na události za stěnami vazební věznice v Hradci Králové. Práce obsahuje minimum právních norem, které se týkají vězněných osob a personálu. Omezují se pouze na základní právní normy a vyhlášky pro lepší pochopení života za mřížemi věznice. V diplomové práci se záměrně nevěnuji právu, a to proto, aby téma mého výzkumu nezahltila přemíra vyhlášek a zákonů. Další důvody jsem již zmínil o pár řádků výše. O vězeňském právu bylo již sepsáno několik monografií a prací.

Závěre této práce přidávám krátkou symbolickou kapitolu o úmrtí vězněných osob v letech 1948 až 1968. Celkově se jedná o 15 osob, které zemřely z ne zcela vysvětlitelných důvodů. V období Pražského Jara vznikl dokument Zpráva SNV o úmrtí ve vězení.

1 Vývoj vězeňství z hlediska typologie a účelu v letech 995 - 1850

Vznik a vývoj českého vězeňství úzce souvisí se vznikem a vývojem státu, trestního práva a soudnictví na území Čech, Moravy a Slezska, ke kterému dochází po sjednocení českých kmenů v 10. století za vlády přemyslovského knížete Boleslava II. (967-999). Vývoj vězeňského systému lze sledovat prostřednictvím analýzy a komparace historicky vzniklých typů vězeňských zařízení, a to z hlediska jejich účelu, subjektu věznění, objektu věznění, obecných podmínek věznění (ubytování, hygiena, ošacení, stravování, zdravotní péče, vycházky a tělesná cvičení, styk s rodinou a přáteli, náboženský život, užívání osobních věcí, pracovní činnost, mimopracovní činnost) a zvláštních podmínek věznění (klasifikace vězňů – třídění, diferenciací vězňů – odlišné zacházení, kázeňské a donucovací prostředky, vyřizování žádostí a stížností).¹ V průběhu dějin se ideologie trestání postupně měnila a vyvíjela, docházelo k velmi pozvolné humanizaci. V úvodní části si vysvětlíme postupný smysl vězeňství, který zpočátku spočíval v trestání jedince či skupiny, nikoliv k nápravě odsouzeného a pokusu o návrat do společnosti. Stejně budeme postupovat u popisu různých druhů vězení, které se postupně vyvíjelo do vězení dnešního typu, tak jak ho známe v současné době.

1.1 Vězení od starověku po dobu osvícenství

Ve starověku převládaly tělesné tresty. Tresty se nesly v duchu Chammurapiho zákona, oko za oko, zub za zub. Nejčastějším trestem ovšem byl trest smrti. Další formou trestu bylo otroctví. Otroctví pro trestaného znamená zbavení osobní svobody a lidských práv. Otroci byly bráni více jako věc. Vrcholem kodifikovaného práva ve starověku byl antický Řím a Řecko, zde vznikl tzv. institut psance.² Psanec byl takovou osobou, která spáchala závažný a nežádoucí čin. Zbytku společnosti pak bylo zakázáno poskytovat takovéto osobě důležité prostředky, například stravu či nocleh. Později byl tento trest přeměněn na dočasné nebo trvalé vyhnanství. Nejtěžší formu pak představovalo nejen vyhoštění trvalé, ale i ztráta občanských a majetkových práv.³

¹ Aleš KÝR, *Typologie historických vězeňských zařízení*, Historická Penologie č. 1\2005, s. 1.

² Vladislav ŠTĚRBA, *Penologie*, Praha 2007, s. 15.

³ Vladislav ŠTĚRBA, *Penologie*, Praha 2007, s. 15.

Ve středověku byl trest spojen s myšlenkou odplaty a nastolení spravedlnosti, cílem bylo způsobit utrpení. Trest nad odsouzeným byl vykonáván formou odstrašujícího divadla, kterému chodili přihlížet davy lidí. V době rané feudální společnosti převažuje zvykové, nepsané právo, člověk byl odkázán sám na sebe. Až po zesílení státní moci v čele se silným panovníkem byla touha po krevní mstě a odplatě omezována. Se silící mocí státu začali být pachatelé aktivně vyhledáváni a trestáni. Stát takto začal fungovat na našem území až v 17. století. Do té doby převládaly boží soudy, tzv. ordály, které byly v režii duchovenstva. Jednalo se o zcela iracionální důkazy. Jednalo se, konkrétně o odvolání k božimu soudu prostřednictvím železa a vody.⁴ Tyto oblíbené metody v praxi vypadaly tak, že v případě ordálu vodou byl obviněný svázan do kozelce a vhozen do vody, pokud se vynořil, byl nevinný. V případě ordálu železem se zkoumalo, jak se hojily trestanému rány, které mu byly způsobeny. Pokud se hojily dobře, mluvil pravdu, pokud ne, lhal a byl následně potrestán. Otázka středověkých trestů není předmětem této práce, nebude jim tedy věnován větší prostor než prostý výčet. Obecně se jednalo o tresty smrti, tresty mrzačící, nebo znejišťující. Existovaly také pokuty nebo ztráta cti. Feudální koncepce trestu vycházela z myšlenky zastrašení potenciálních pachatelů. Trestá se, aby nebylo páčáno zlo.⁵ Alternativním trestem a předstupněm trestu odnětí svobody byly galeje. Galeje představovaly nucené práce. Jednalo se o trest doživotí v námořní dopravě. Galejníci se zavázanými ústy veslovali tak dlouho, dokud mohli. V případě, že neplnili požadované normy, byly bez milosti vhozeni do moře.⁶

Na našem území v období od roku 995 do roku 1627 plnil účel vazby zeměpanský soud, kterému předsedal vládce, král, nebo jiná pověřená osoba, například správce hradu. Zeměpanské vězení sloužilo též jako zajišťovací a trestní vazba pro osoby šlechtického původu. Rok 995 představuje rok, kdy došlo ke sjednocení českých kmenů Boleslavem II. Druhé datum je rokem vydání Obnoveného zřízení zemského, které přineslo kodifikaci habsburského absolutismu. Vězněné osoby byly rozřazovány podle původu. Poddaní byly zavíráni ve vězeňských kobkách, sklepních prostorách, nebo ve věžích hradu, šlechtické osoby měly vězení prosvětlené a zařízené jednoduchým nábytkem.

⁴Vladislav ŠTĚRBA, *Penologie*, Praha 2007, s. 16.

⁵Tamtéž, s. 18.

⁶Tamtéž, s. 19.

Podle původu se nelišilo jen to, kde byla trestaná osoba uvězněna, ale rozdíly byly i v mnoha dalších aspektech. Hygiena byla umožňována pouze osobám šlechtického původu. Oděv byl ponechán vlastní a pro šlechtické osoby znovu platila výjimka, že si tento oděv mohli, nechat i vyměnit. Poddaní byly nejčastěji o chlebu a vodě. Zdravotní péče byla zajišťována také pouze šlechticům, těm byly umožněné též vycházky a tělesná cvičení. Styk s rodinou byl výjimečný. Za trestanou osobou mohl docházet duchovní. Osobám urozeného původu bylo dovoleno číst a psát. Poddaní byly oddělováni od šlechticů. Osoby byly oddělovány také na základě pohlaví. Stížnosti byly dovolovány pouze šlechticům.⁷

Osvícenství přichází s myšlenkou humanizace trestu a trestání. První, kdo přispěl k humanizaci svojí kritikou, byl světoznámý filozof a politik Thomas More. Ten poukazoval na nepřiměřenost některých trestů vzhledem ke společenské nebezpečnosti.⁸ Thomas More byl nakonec sám popraven za velezradu. Další, kdo se zasadil o humanizaci, byl francouzský historik, filozof a sociolog Montesquieu. Ten formuloval požadavek právní jistoty a zákonitosti, nezávislosti soudců, zásadu proporcionality mezi trestem a trestným činem a především nutnost výchovné funkce trestu.⁹ Z hlediska práva přichází osvícenství s myšlenkou, že život je základní občanské právo a určitá ochrana pachatele by měla být zákonně zakotvená. V praxi to znamená, že čin, který není uveden v zákoně není trestním činem a pachatel musí být potrestán pouze trestem, který je uveden v zákoně.

Na základě těchto myšlenek pak staví své teorie italský právník a teoretik Cesare Beccaria, který napsal zásadní dílo s titulem *O zločinech a trestech* z roku 1764. Toto dílo se pak stalo základem Josefínských soudních reforem. Beccaria se důrazně vyslovil pro humanizaci trestního práva hmotného i procesního. Autor díla byl proti krutým trestům a především proti trestu smrti.¹⁰ Požadoval formální spravedlnost. Za určitý trestní čin, měl následovat stejný trest. Svými myšlenkami zásadně ovlivnil osvícenské zákonodárství. Dochází ke kodifikaci trestního práva. Konkrétně na našem území k tomuto dochází za panování již zmíněného Josefa II. V roce 1787 vychází *Všeobecný*

⁷Aleš KÝR, *Typologie historických vězeňských zařízení*, Historická Penologie č. 1\2005, s. 2.

⁸Vladislav ŠTĚRBA, *Penologie*, Praha 2007, s. 20.

⁹*Tamtéž*, s. 20.

¹⁰Cesare BECCARIA, *O zločinech a trestech*, Praha: Bursík a Kohout, s. 43.

zákoník o zločinech a trestech. Zákoník funguje na základě zásady proporcionality, na zásadě „žádný trestný čin bez zákona, žádný trest bez zákona“. Zákoník zrušil torturu a zrušil mrzačící tresty a trest smrti. Ten byl nahrazen dlouhodobými nucenými pracemi. Zákoník obsahuje velmi dlouhý a detailní soupis trestních činů, které byly seřazeny podle společenské nebezpečnosti.¹¹ Další vývoj bude sledován v konkrétních etapách vývoje vězeňství v kapitolách následujících. Pro lepší pochopení vězeňské problematiky bude nyní následovat stručný popis druhů vězení.

1.2 Druhy vězení podle účelu zařazení

Jedním z hlavních typů vězení bylo vězení církevní. Sloužilo k zajišťování a trestní vazbě církevních osob. Církevní soud byl v působnosti příslušného biskupa katolické církve. *V roce 1222 proběhla úmluva mezi českým královstvím a katolickou církví, na jejímž základě získala tato církev mimo jiné i „privilegium fori“, tj. soudní pravomoc nad kněžstvem a řeholníky, r. 1781 zánik církevní soudní pravomoci v důsledku reformy císaře Josefa II.*¹² O uvězněné osoby se starala vyčleněná vojenská posádka hradů, popřípadě určení řeholníci či řeholnice příslušného kláštera. Obecné podmínky jsou totožné jako u zeměpanského vězení. Jednotliví: kněží, řeholníci, či ženy šlechtického původu byli oddělováni samovazbou.

1.3 Stavovské vězení

Stavovské vězení sloužilo k účelu vazby pro zemský neboli stavovský soud. Soudu předsedal král společně s předními osobnostmi panského stavu. Do této jurisdikce patřily výhradně osoby původu šlechtického. Počátky zemského soudu datujeme do roku 1253, v roce 1277 získal tento soud nezávislé postavení na panovníkovi. V roce 1783 podléhali jurisdikci těchto soudů i velkostatkáři nešlechtického původu. Konec pro zemské soudy představoval rok 1850. V tomto roce dochází k reformaci soudnictví, které je pevně spjato s vývojem vězeňství. O vězněné osoby se starala vyčleněná vojenská posádka královského hradu. Obecné podmínky jsou stejné jako u osob zeměpanských

¹¹Vladislav ŠTĚRBA, *Penologie*, Praha 2007, s. 21.

¹²Aleš KÝR, *Typologie historických vězeňských zařízení*, *Historická Penologie* č. 1\2005, s. 3.

vězení u osob šlechtického původu. Případné stížnosti putovaly přes správce objektu přímo k panovníkovi.¹³

1.4 Vrchnostenské vězení

Dalším typem vězení bylo vězení vrchnostenské. Plnilo účel vazby pro vrchnostenský soud. Tomuto soudu předsedali majitelé panství šlechtického původu, dále držitelé velkostatků a vrchnostenští úředníci. Po vydání Obnovení zřízení zemského v roce 1627 získala soudní pravomoc nad poddanými šlechta a majitelé velkostatků v první instanci. Tyto pravomoci končí v roce 1849 vydáním okrojované ústavy. Vězněné osoby střežili tzv. drábové neboli vrchnostenská stráž. Na trestané osoby byly používány kázeňské a donucovací prostředky v podobě okovů, klády, pranýřů a tzv. dřevěného osla. Stížnosti směřovaly ke správci panství nebo velkostatku.¹⁴

1.5 Městské vězení

Tento typ vězení je pro tuto diplomovou práci nejdůležitější. Městské vězení plnilo účel vazby pro městský soud s tzv. hrdelním právem. Soudu předsedal královský rychtář s konšely, purkmistrem a později městkou radou. Z původních 383 soudů s hrdelním právem zbylo po roce 1765 pouze 24 soudů s touto pravomocí. V královských krajských městech bylo soudů 15. V královských městech 7 a 2 soudy poddanské. Tento soud se stal vzorem pro ostatní města. Po roce 1850 byly městské soudy zrušeny, stalo se tak na základě četných reforem. O vězněné osoby se staraly městské gardy, biřici, členové městské stráže. Vězněné osoby představovali převážně měšťané, ale i poddaní z okolních statků, které neměli hrdelní právo, v neposlední řadě sem patřily také osoby neusedlé, tzv. tuláci. Vězni byly rozděleni do nadzemních cel, tzv. předního vězení, suterénních kobek v tzv. zadním vězení, dále pak do sklepních kobek, též nazýván byl jako „čertův kabát“. V 18. století za vlády Josefa II. dochází k podstatnému zlepšení v souvislosti s reformami. Nově měl po těchto reformách např. každý nárok na hygienu. Šacování bylo v péči města, výměna byla možná jen v předním vězení. V režii města bylo také stravování, v minulosti hrazené přímo vězněnou osobou či její rodinou. Na vlastní náklady vězněné osoby byla

¹³Aleš KÝR, *Typologie historických vězeňských zařízení*, Historická Penologie č. 1\2005, s. 3.

¹⁴*Tamtéž*, s. 4.

také nově zpřístupněná možnost zdravotní péče. Vycházky byly umožněny jen vězněným osobám v předním vězení, tyto osoby měly také možnost návštěv. Duchovní mohli poskytovat vězněným osobám své služby za účelem duchovní útěchy. V předním vězení mohly trestané osoby vlastnit i osobní majetek. Ten představoval například psací potřeby, nádobí, lůžkoviny, knihy. Vězněné osoby měly možnost i práce venku. V 16. století nemajetní vězni chodili pracovat za účelem pokrytí nákladů na stravování. Ve století 18. mohli odsouzení pracovat v manufakturách a na veřejných pracích. Vězněné osoby si mohly krátit čas čtením, psaním, hraním kostek nebo karet. Osoby byly rozdělovány podle pohlaví a podle závažnosti prohřešku. Dlužníci byli v předním vězení, zločinci ve vyšetřovací vazbě a nejhorší zločinci pak ve sklepním vězení. Donucovací prostředky sloužily pouze pro vězně ve vyšetřovací vazbě a sklepním vězení. V případě stížností se mohli vězni obrátit na městského kancléře při vizitaci.¹⁵

1.6 Zvláštní typy vězení: pevnostní vězení Špilberk

Jako příklad zvláštního typu vězení je zde uvedeno pevnostní vězení Špilberk. Tito zločinci byli odsouzeni hrdelním soudem na území Čech, Moravy či Slezska. Nacházely se zde osoby odsouzené za vraždu, krádeže, loupeže, žhářství, padělání listin. Dále byli na Špilberku umístěni tzv. státní vězni. Státními vězni byli důstojníci, úředníci či šlechtici odsouzeni za politické a kriminální zločiny. Státní vězni měli na rozdíl od ostatních vězňů na Špilberku spousty výhod. Nejhorší zločinci byli vězněni v podzemních kobkách, bez možnosti hygieny. Neměli právo na osobní věci, na návštěvy ani vycházky, nemohli si číst, psát, hrát karty. To neplatilo pro státní vězně. Odsouzení v kobkách měli právo pouze na jednu libru chleba denně a vodu. Dvakrát týdně pak dostávali teplou stravu, polévku z hovězího masa a krup. Nemocní vězni dostávali teplou stravu každý den. Od roku 1790 došlo ke zmírnění poměrů a vězněným osobám značně vzrostly dávky jídla. Všichni vězni dostávali denně polévku a dvě libry chleba, k tomu třikrát týdně další teplý pokrm. Státní vězni se stravovali z vlastních prostředků. Vězení mělo vlastního ranhojiče. Ten se staral o všechny vězněné osoby. Vězněné osoby pracovaly mimo pevnost i v pevnosti, čerpali vodu, prováděli úklidové a řemeslné práce v truhlářských, krejčovských a obuvnických dílnách. Pokud byla možnost odvolání, tak u správce věznice, též nazývaného jako vrchní profous, nebo u jeho zástupce. Nejvyšší

¹⁵Aleš KÝR, *Typologie historických vězeňských zařízení*, Historická Penologie č. 1\2005, s. 5.

možné dovolání bylo u apelačního soudu, popřípadě u samotného císaře. Vězněné osoby za nejtěžší zločiny byly běžně přikovány ke zdi, nebo poutány na noc. Trestané osoby byly též vystavovány tělesným trestům, muži dostávali rány karabáčem a ženy důtkami.¹⁶

V roce 1784 byl zaveden jednotný vězeňský oděv. Ten se skládal z košile, haleny, kalhot, punčoch a kotníkových bot. Státní vězni se oblékali z vlastních prostředků.

1.7 Vývoj vězeňství z hlediska správy

Přelom ve vězeňství nastal 1. července v roce 1850. V tento den zahájilo svou činnost 310 okresních soudů a 21 soudů zemských, později nazývaných jako soudy krajské. O tento posun se výrazně zasadila nová březnová ústava. Vývoj vězeňství byl úzce spjat s vývojem soudů. Díky nové ústavě došlo k odloučení soudů od veřejné správy. Nejvyšším správním úřadem bylo Ministerstvo práv, jehož název se později změnil na Ministerstvo spravedlnosti. Dne 12. dubna 1852 byly jasně vymezeny kompetence ministerstva. Do jeho působnosti patřil dohled nad veškerými právními ústavami, které sloužily soudnictví, tedy nad soudy, státním zastupitelstvím a vězeňstvím.¹⁷ Vrchní správu vězeňství vykonávalo až do roku 1865 Ministerstvo vnitra, popřípadě státní ministerstvo. V tomto roce došlo ke změně a vězeňská správa přešla pod Ministerstvo spravedlnosti. V čele řízení věznic stál ministr generálního dozorce věznic. Tato instituce byla později zrušena a správa vězeňství byla soustředěna v jednom oddělení Ministerstva spravedlnosti. Vlastní správa vězeňství pak náležela do kompetence státních zástupců.¹⁸ V této podobě fungovalo vězeňství až do roku 1918. *ČSR přebudovala systém vězeňství. Především bylo zavedeno roztrídění trestanců podle povahy jejich činů místo jejich dřívějšího dodávání do trestnic jen podle územních obvodů. Pro odpykávání trestů na svobodě delších jednoho roku bylo určeno šest trestnic jako samostatných ústavů a dva ústavy byly určeny pro mladistvé provinilce. Tresty nepřevyšující jeden rok se odpykávaly ve věznicích krajských soudů a tresty uložené*

¹⁶ Aleš KÝR, *Typologie historických vězeňských zařízení*, Historická Penologie č. 1\2005, s. 6.

¹⁷ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Jan JANÁK, Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Lidové noviny 2007, s. 318.

¹⁸ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Jan JANÁK, Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Lidové noviny 2007, s. 326.

*okresními soudy ve věznicích okresních soudů. Věznice okresních a krajských soudů byly současně určeny i pro vyšetřovance.*¹⁹

2 Počátky vězeňství v Hradci Králové nad Labem

Po krátkém popisu, jak probíhalo trestání a jak byl trest naplňován, bude nyní věnován prostor vězeňství ve městě Hradec Králové. Historie Hradce sahá daleko do minulosti, kdy přibližně v sedmém století př. n. l. toto území osidlovali Bojové a Markomané, později pak Slované. Dočteme se zde o Slavníkovcích, místo je spojeno také s přemyslovskými panovníky, konkrétně s osobou Břetislava a jeho otce Oldřicha. Status města ale Hradec Králové dostal až za vlády Přemysla Otakara I.²⁰ Konkrétně nejstarší dokument pochází z roku 1225, je doložené, že byl Hradec skutečnou městskou komunitou.²¹ Do té doby můžeme mluvit o zvykovém právu a slabé státní moci, v případě vězeňství pak o soukromých vazbách, čili že mohl být dlužník uvězněn v kterémkoliv domě, dokud nebyl za jeho osobu splacen dluh. Ve chvíli, kdy se Hradec stal městem, podléhal městské správě a především městskému právu. Města měla právo hrdelní až do roku 1756. V čele měst stál rychtář, konšelé, purkmistr a později městská rada, kteří tyto pravomoci mohli z vůle panovníka provádět. Ve městech existovalo několik druhů vězení. Vězněné osoby byly tříděny do jednotlivých vězení podle svého původu nebo podle činu, kterého se dopustily. Ve městech se vězení dále nazývalo káznicí, kriminálem, šatlavou, nápravně výchovným ústavem, žalářem etc. Vznikaly tři druhy vězení. Pro měšťany byla určena výhradně vězení lehká. Později se zde uzavírali i dlužníci. Pro tuláky, žebráky a poddané z okolí města byla určena tzv. birdovna, čili zadní šatlava, zadní světnice, zadnice a představovala těžší vězení. Vězněné osoby byly v rámci prevence proti útěku přikovány okovy. V neposlední řadě zde byla vězení nejtěžší, která se nacházela ve sklepeních a žalářích. Lidé zde čekali většinou na trest smrti. Zřizování veřejných věznic nebylo do 14. století příliš žádané a to zejména kvůli nákladům, které musely být vynakládány na vězněné osoby. Vězení fungovalo spíše jako nezbytně nutný

¹⁹Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Jan JANÁK, Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Lidové noviny 2007, s. 401.

²⁰Nepomucký SOLNAŘ, *Dějepis Hradce Králové n. Labem a biskupství Hradeckého*, Praha 1870, s. 32.

²¹Zdeněk DOUBEK, Milan LAJDAR, Šárka URBANOVÁ, *Kouzlo objevů: Čtení o starém Hradci*, Hradec Králové 2002, s. 9.

prostředek, místo kam uzavřít od společnosti osobu, než se přiznala k vině a poté mířila na nejbližší popraviště nebo strom.

Pro účely vězení mohla sloužit téměř jakákoliv budova ve městě. Nejčastěji však vězení nalézáme na rychtě, tedy radnici, ve vysokých věžích, sklepeních a hradbách. Později byla využita stará kasárna, kostely, staré části opevnění, například kavalíry. Autor této práce si vzal za cíl projít všechny domy a ulice ve staré části města Hradce Králové nad Labem a najít ty nejdůležitější žaláře sloužící k věznění osob. Jelikož ve většině případů, jak již bylo uvedeno, sloužila k věznění osob rychta, bude první zastávkou radnice v Hradci Králové.

2.1 Stará radnice v Hradci Králové

Do 14. století se ve městech nesetkáme s pojmem radnice. Hlavní městská budova se nazývaly rychta a v jejich čele stáli nejmocnější páni, kteří se nazývali rychtáři. Na rychtě se scházeli konšelé k soudům. Rychtář byl soudním vyšetřovatelem a rozsudky, vynesené konšely, uváděl ve skutek. Jednalo-li se o věci, o nichž rozhodovali konšelé, scházeli se v purkmistrově bytě. Konšelů bylo dvanáct stejně jako měsíců v roce a každý konšel vládl po dobu jednoho měsíce, tehdy byl pak nazýván purkmistrem.²² Po husitských válkách byly pravomoci rychtáře značně omezeny a soudní pravomoc byla fakticky v rukou purkmistra. Rychtář se stal pouze vykonavatelem. Původ radnice v Hradci Králové nelze přesně doložit, jako nejpravděpodobnější se jeví názor O. Novosadové, že na místě dnešní radnice stál kamenný dům již v roce 1407.²³ Radnice byla několikrát opravována, rekonstruována a rozšiřována. Stejně tak byla několikrát vyplněna. Co je doložené a k našemu tématu vhodné je doložení městskou radou, že zde byl v roce 1556 zvonek. Tento zvonek sloužil jako upozornění pro měšťany. V případě, že bylo zazvoněno a někdo z měšťanů v sobotu večer, nebo v neděli ráno, nebo v nešpory bez potřeby v hodinách, když se nad radnici odzvoní, domácím, nebo povalečným řemeslníkům a všelijaké čeledi dopustil u sebe jakéhokoliv pití šenkovati a rychtář ho nachytal, má vězením ve věži být potrestán společně s pokutou.²⁴ Vězením ve

²²Ludvík DOMEČKA, *Stará radnice v Hradci Králové*, Hradec Králové 1937, s. 3.

²³Zdeněk DOUBEK, Helena REZKOVÁ, *Starý Hradec Králové dům od domu*, Hradec Králové 2009, s. 19.

²⁴Ludvík DOMEČKA, *Stará radnice v Hradci Králové*, Hradec Králové 1937, s. 4.

věži se nemyslelo vězení přímo na radnici, protože ta nebyla doložena. Tato věž se nalézala ve Slezské bráně, která představovala další vězení. Tato věž se též nazývala Mýtskou bránou. Dnes již zbouraná brána nacházela se ve směru od Malého náměstí k současnému Krajskému soudu a vazební věznici. Slezská brána byla v roce 1873 zbourána kvůli rozšíření komunikace.²⁵

2.2 Vězení Kropačka

Další věž, do které byli vězni umístováni, se nazývala Kropačka. Tato věž je doložena již z roku 1431. Nejdříve se jednalo o dřevěnou věž, která byla používána jako vodárna až později, ji nahradila stavba kamenná z roku 1516. Jako vězení sloužila od roku 1559. Bylo zde vězení pro trestání drobnějších přestupků. Dům byl pojmenován podle Jana Kropáče, jehož dům před věží stával. Spodní část věže sloužila pro uvěznění šupáků a výtržníků.²⁶ Dříve, než se zde zavírali šupáci, tak dolní část Kropačky sloužila k věznění šlechticů. Horní dvě patra pak sloužila od roku 1829 jako polepšovacím ústavem pro „lehkovážné ženské“. V roce 1840 došlo k rozšíření a v roce 1857 dosáhla svého vrcholu v rámci svého využití pro tento účel.²⁷ Jako věznice sloužila Kropačka až do roku 1899. K inventáři tohoto vězení patřilo 6 háků k postelím pro bláznivé vězně, vycpané kožené řemeny na nohy i ruce, celkem tři kusy řemenů, které byly připojeny ke kruhu s přezkami a popruhy na ruce a nohy.²⁸ Bohužel budova značně chátrala a i přes nelibost místních byla věž v roce 1906 stržena. V muzeu je k vidění její sádrový model. V dnešní době se na jejím místě nachází Gočárovo schodiště.

Dalším místem byla bašta v Úzké ulici, která se říkalo šatlava. Nakonec místo pro vězněné bylo v samotné radnici. Mluvíme zde o vězení radničním. Po bitvě na Bílé hoře čekaly zlé doby nejen království české, ale také obyvatelé města Hradec Králové. Město bylo obsazeno vojskem a bylo nuceno platit kontribuci. Trestu se nevyhnula ani městská

²⁵Zdeněk DOUBEK, Helena REZKOVÁ, *Starý Hradec Králové dům od domu*, Hradec Králové 2009, s. 23.

²⁶Tamtéž, s. 72.

²⁷Nepomucký SOLNAŘ, *Dějepis Hradce Králové n. Labem a biskupství Hradeckého*, Praha 1870, s. 667.

²⁸Zdeněk DOUBEK, Milan LAJDAR, Šárka URBANOVÁ, *Kouzlo objevů: Čtení o starém Hradci*, Hradec Králové 2002, s. 80.

rada, která byla uvězněna po dobu jednoho dne. Trápili je hladem i žízní.²⁹ Krušné časy pak nastaly pro obyvatele bez rozdílu. Ve městě byla rozšířená víra podobojí od dob husitských válek. To vše se ale změnilo v roce 1623, kdy jediná povolená víra byla ta katolická. *R. 1625 svolána byla všecka obec z města i předměstí na radnici i všickni předvoláni byly vyzváni, aby v katolické víře dali se vyučiti. Kdo odpírali, byli v radnici uvězněni. Každý kout, sklep a každá síň v radnici byly plny vězňů. Zděšené ženy, děti a čeládka k radnici běželi, muže, otce, hospodáře pláčem a křikem trápili, až tito klesnuvše na mysl, žádali, aby katolickému vyznání naučiti se mohli. Ale přes to ne všichni přestoupili na víru katolickou. Mnozí v r. 1626 a 1628 raději do ciziny se vystěhovali.*³⁰

Dokladem, že radnice fungovala jako vězení v době selských válek v roce 1775, je příjezd polního strážmistra generála Oliviera Wallise jako císařského komisaře, který nepřijel s prázdnou. S sebou totiž měl významný dokument, který dnes je obecně znám jako Robotní patent. Nařídil propustit všechny sedláky z radničního vězení a při té příležitosti každý propuštěný obdržel tento patent. Patent byl darován i přítomným úředníkům, jak českým rychtářům z kraje královéhradeckého, tak i rychtářům německým. Wallise apeloval na zúčastněné, aby se k sedlákům se chovali mírně.³¹ Velké změny přinesl rok 1850. Vznikly nové úřady, významné pro svou dobu i pro budoucnost, neboť jsou spjaté s vězením až do dnešních dnů. V Hradci byl nově zemský soud, pozdější název je nám lépe znám, totiž a to soud krajský, dále zde byl okresní soud, návladnictví, okresní hejtmanství a berní úřad. Současná radnice prostorem nevyhovovala pro všechny tyto úřady, a proto se musela přestavět. Dočasně se radnice přesunula na Malé náměstí.³² Radnice byla dostavěna v roce 1852 a nastěhovaly se sem zde do ní všechny soudní úřady. Tyto úřady zde vydržely až do roku 1934, kdy se na místě bývalého kavalíru č. 35 postavila budova nová, kde nově bude sídlit krajský a okresní soud a o rok později zde bude dostavěna vazební věznice, která v podobě, ve které jak byla vystavěna, stojí do dnešních dnů. I po roce 1936 na radnici zůstalo pět cel pro policejní strážnici. Ale již při přestavbě radnice v roce 1850 se hledalo místo, které

²⁹František ŠVENDA, *Třetj Měděnnýj Obraz Hystorye Králowstwj Českého, a Paměťj Města Králowé Hradce nad Labem Rozdjil IV. od Roku 1681. až do Roku 1705*, Hradec Králové 1812, s. 121.

³⁰Ludvík DOMEČKA, *Stará radnice v Hradci Králové*, Hradec Králové 1937, s. 8.

³¹*Tamtéž*, s. 12.

³²Ludvík DOMEČKA, *Stará radnice v Hradci Králové*, Hradec Králové 1937, s. 16.

bude sloužit jako vězení. Toto místo se nově nalézalo v Dlouhé Ulici v domu č. p. 101 až 103. Místo též známé do dnešních dnů jako Šatlava.

2.3 Vlasovci věznění v „Nové radnici“

Spíše jako zajímavost můžeme uvést, že i v budově č. p. 124, která byla nazývána po roce 1850 novou radnicí, tak i zde byly také cely a část budovy sloužila jako vězení. *Na dvoře byla postavena dřevěná budova s cihlovými příčkami, osazeny vítězenské dveře a přízemní budova sloužila jako šatlava (roku 1945 tady byli zavřeni vlasovci, kteří popsali stěny ruskými nápisy).*³³

2.4 Budova č. p. 101 až 103 Šatlava

K velkým změnám došlo v polovině 19. století. Krajský soud (krajinský, sborový) v Hradci Králové zahájil činnost roku 1850. Jeho potřebám nejdříve sloužila upravená budova radnice na Velkém náměstí. Nicméně ve stejném roce město uvolnilo pro zbudování věznice domy č. p. 101 a 102 v Dlouhé ulici. Protože prostory nevyhovovaly, došlo v roce 1857 podle smlouvy o rozšíření věznice³⁴ ke koupi sousedního domu č. p. 103 za 5900 zlatých rakouského čísla.³⁵ Zřízení nové věznice provázely z počátku i problémy. Prvotní náklady vycházely na 16552 zlatých, tato částka nakonec byla navýšená na částku 42961 zlatých a 43 krejcarů. S touto částkou mělo město problém a nechtělo budovu převzít. Nakonec za podpory státní pokladny byla věznice dokončena.³⁶ Věznice, která sloužila až do roku 1935, než se přemístila k nově zbudovanému krajskému soudu, byla postavena podle plánů krajského inženýra Ignáce Glassera. Stavitelem se pak stal Jan Kunz z Hořic. Jednalo se o budovu dvoupatrovou. Dům č. p. 102 nesl v průběhu let několik názvů. Toto místo nazývali radním vězením, šatlavou, domem kázně, věznicí kriminálního soudu, později byl objekt znám jako šatlavní dům,

³³Zdeněk DOUBEK, Helena REZKOVÁ, *Starý Hradec Králové dům od domu*, Hradec Králové 2009, s. 229.

³⁴Státní okresní archiv v Hradci Králové, fond Archiv města Hradec Králové, 1225 – 1945(1962), inventární číslo 1601, karton 260.

³⁵Jednalo se o rakouskou měnu v letech 1857 a 1892.

³⁶Ondřej Hladík, *Věznice Krajského trestního soudu v Hradci Králové*, *Historická Penologie* č. 3\2004, s. 1.

obecní šatlava, donucovací pracovna, či šatlava s pracovní povinností převýchovy.³⁷ V přízemí byla přijímací kancelář, byt správce věznice, byt dozorce vězňů, umývárna, skladiště a umrlčí komora neboli márnice. V prvním patře byla ordinace vězeňského lékaře, šest kanceláří, byty pro dva dozorce a v neposlední řadě sedmáct cel. Ve druhém patře pak bylo cel dvanáct, kaple sv. Jana Nepomuckého, zasedací sál, místnost pro svědky, byt pro dozorce, vězeňská nemocnice a dvě separace.³⁸ Ještě předtím než zde bylo postavené vězení, byla zde od roku 1790 v domě č. p. 102 donucovací pracovna. Před postavením věznice byly původní domy zbourány. Kapacita této věznice byla v době jejího vzniku 66 osob, v případě nouze mohla sloužit až pro 130 osob.³⁹ Přes prvotní potíže s novou stavbou, kdy se nestíhala k nelibosti místních vyvážet suť, zde nakonec byla postavena dvoupatrová budova, která převyšovala budovy okolní. Tato budova sloužila jako vězení až do roku 1935, kdy byla vystavěna moderní věznice. Z bývalých cel se stal archiv města. Do místnosti byly přidány dřevěné regály. Po roce 1940 starosta města Pilnáček rozhodl o využití bývalé věznice pro bytové jednotky.

3 *Vězeňství habsburské monarchie v Hradci Králové (1850 – 1918)*

V roce 1850 dochází na území habsburské monarchie včetně Čech, Moravy a Slezska k zestátnění soudnictví a vězeňství. V daném období se rozvíjí vzdělávání vězňů. Důraz je kladen na mladistvé provinilce. Dobrovolné spolky poskytovaly sociální pomoc při propuštění. Trest odnětí svobody byl rozdělen na těžký žalář, žalář, tuhé vězení a vězení. Vše se řídilo trestním zákoníkem č. 117\1852 ř.z. o zločinech, přečinech a přestupcích. Rozdíl v druhu vězení byl především ve způsobu poutání, stravování, odívání a zařazování vězňů na pracovní činnosti. Chování a činnost trestanců upravoval tzv. Domácí řád a jeho porušování bylo kázeňsky trestáno. Nejprísnějším trestem byla temnice, nejčastěji pak uložení pústu. Podle svého chování byli vězni zařazováni do kázeňských tříd. V případě dobrého chování pak měli možnost návštěv, posílání dopisů a také možnost drobného nákupu. Vězněné osoby měly za povinnost vykonávat přidělenou práci a navštěvovat bohoslužby. Negramotní nebo nedostatečně vzdělaní vězni do 35 let měli povinnost zúčastňovat se školního vyučování. Trestní

³⁷Zdeněk DOUBEK, Milan LAJDAR, Šárka URBANOVÁ, *Kouzlo objevů: Čtení o starém Hradci*, Hradec Králové 2002, s. 80.

³⁸Aleš KÝR, *Typologie historických vězeňských zařízení*, Historická Penologie č. 1\2005...s. 2.

³⁹ Ministerstvo spravedlnosti, *Vězeňství v Československé republice*, Praha 1930, s. 19.

ústavy byly střeženy vojskem až do vydání zákona č. 16/1914 ř. z., o sboru stráže vězeňské. Dozor nad výkonem trestu prováděl domácí komisař, vrchní státní zástupce a generální inspektor pro vězeňství.⁴⁰ Věznice v popisovaném období patřila pod správu krajského soudu.

3.1 Cely za Rakouska Uherska

Nyní bude věnována pozornost tomu, jak vypadaly cely za Rakouska Uherska. Zajímavostí je, že před zahájením poslední rekonstrukce někdo odcizil masivní dřevěné dveře, které patřily k celám. Dveře se otvírali směrem do cely, byly opatřeny kovovými závěsníky, zámkem a dvěma závory na zámek. Měly uzavíratelnou a uzamykatelnou „špehýrku“. V cele se nacházely dřevěné palandy a litinová kamna vždy pro dvě cely ve tvaru obrácené bomby. Příkladalo se z chodby. Uprostřed zadní stěny směřující do dnešních Žižkových sadů byl jeden vysazený arkýř, tzv. „wachmirka“, ze kterého bylo možné hlídat okna cel vedoucí do sadu.⁴¹ Vězni dostávali krátké kabátky a dlouhé kalhoty. Věznice vlastnila například 25 pout s řetězy, 18 zámků, měděný kotel a dvě knihy vhodné pro vězněné. Byla to Bible svatá a Kazatel domovní. Dlouhodobí trestanci nosili cvilinkové kazajky, vesty a kalhoty z kepru. K jejich úboru patřila i košile a pár bot. Pokud měl trestanec určenou měkkou postel, dostával slamník a plátěné prostěradlo. Podle období dostával buď zimní, anebo letní pokrývku.⁴² Věznice se postupně rozšiřovala. V letech 1838 – 1847 patřilo k inventáři místní šatlavy již 44 pout na nohy, 48 zámků k poutům, 34 řetízku k poutům, 27 párových bot, 34 kusů kapsiček, kterým se říkalo cuhty, 15 pout pro muže a dvoje pouta pro ženy. Do inventáře patřily také velkou bolest působící donucovací prostředky. V šatlavě se nalézal tzv. bejkovec, palečnice, španělské boty, karabáč, pokutní cejchy, okovaná stolička, silný řemen, kladivo na nýtování pout a nakonec okovaná umrlíčí truhla.

⁴⁰Aleš KÝR, Alena KAFKOVÁ, *Věznice Valdice v historii českého vězení*, Historická Penologie č. 2/2007, s. 1.

⁴¹Zdeněk DOUBEK, Helena REZKOVÁ, *Starý Hradec Králové dům od domu*, Hradec Králové 2009, s. 196.

⁴²Zdeněk DOUBEK, Milan LAJDAR, Šárka URBANOVÁ, *Kouzlo objevů: Čtení o starém Hradci*, Hradec Králové 2002, s. 79.

3.2 Ženy za katrem

Ve vězení se nalézaly také ženy. Ty byly oděny v cvilinkové sukni, dále nosily živůtek, pár punčoch, kanafasovou zástěrou, pár ponožek a nátepníčky. Velice zajímavou postavou v Hradci Králové v roce 1838, byla Josefa Růžičková, která dostávala od města mzdu za to, že metlou trestala odsouzené ženy.⁴³

3.3 Život dozorců

Pro přehled o situaci dozorců ve druhé polovině 19. století přidávám, že jejich plat činil pro pomocného dozorce 260 zlatých ročně. Definitivní dozorce dostával ročně 300 zlatých, vrchní dozorce pak nakonec 360 zlatých.⁴⁴ Dozorce prohlížel vězení za pomoci lojových svíček. V zimě dostával jednu libru a v létě půl libry těchto svíček. Každý strážník, který sloužil, dostával od města sud piva ročně a 6 sáhů palivového dřeva.⁴⁵ Do výbavy od roku 1864 patřily i mosazné píšťalky. Život vězeňského mistra nebyl snadný. Bylo na něm požadováno, aby se on sám i jeho rodina chovali křesťansky, zbožně a mravně šli příkladem ostatním. Pokud by došlo k porušení předpisů, musel se hlásit purkmistrovskému královskému úřadu. K službě většinou patřil i služební byt na radnici nebo v Pražské bráně.⁴⁶

3.4 Eskorta odsouzených k soudu v 19. století

K vězení neodmyslitelně patří také tzv. eskorta vězněné osoby k soudu. Na následujících řádkách se podíváme, jak taková eskorta vypadala v 19. století. *Václav Peček doprovázel vězně do Prahy. K dopravě sloužil vůz s koňmi. Cestou však vznikala různá vydání, podrobně popsaná v hlášení o cestě. To sloužilo jako doklad o zapravení (zaplacení) účtu. V Libčanech vypil vězeň půl mázu piva. V Chlumci nad Cidlinou večerel*

⁴³Zdeněk DOUBEK, Milan LAJDAR, Šárka URBANOVÁ, *Kouzlo objevů: Čtení o starém Hradci*, Hradec Králové 2002, s. 79.

⁴⁴Ondřej Hladík, *Věznice Krajského trestního soudu v Hradci Králové*, Historická Penologie č. 3\2004, s. 1.

⁴⁵Zdeněk DOUBEK, Milan LAJDAR, Šárka URBANOVÁ, *Kouzlo objevů: Čtení o starém Hradci*, Hradec Králové 2002, s. 77.

⁴⁶Zdeněk DOUBEK, Milan LAJDAR, Šárka URBANOVÁ, *Kouzlo objevů: Čtení o starém Hradci*, Hradec Králové 2002, s. 78.

a přitom hospodský účtoval také osvětlení a nocleh. V Poděbradech bylo nutné vybavit vězně dvěma hřebeny a tkanicí do vlasů. V Písečnici Lhotě oba obědvali. V Nehvizdech večeřeli, nocovali a snídali. I zde zaplatili formanovi za odvoz a hlídání. Po návratu předložil policajt na magistrátu doklady o vydáních. Kompletní převoz stál 9 zlatých. K tomu poznamenal, že nechává na uvážení, zda mu budou zaplacen jeho osobní vydání, které dosáhly 2 zlatek a 20 krejcarů.⁴⁷

3.5 Přijímání vězňů

Způsob, jakým se přijímal odsouzený do vězení, se v průběhu let příliš nezměnil. Při příjmu budoucího trestance byl přítomen šatlavní hospodář a dva vězeňští strážníci. Ti provedli důkladné prohledání osoby. Osoba nastupující do vězení nesměla mít u sebe žádný předmět, který by mohl sloužit k sebepoškození nebo by mohl učinit ujmu osobě jiné. Stejně tak vězeň nemohl mít u sebe věci, které by sloužily k útěku, např. k otevření cely. Vězeň u sebe nemohl mít písemnosti, peníze, kovové věci, či již zmíněné předměty, nástroje, kterými by mohl otevřít dveře. Odebrány byly tkanice. Vše, co bylo odebráno, bylo zapsáno na dvojí seznam. Vypracovala se také zpráva, která popisovala chování osoby při transportu. O přijatého vězně se staral mistr. Ten dohlížel, aby cela, do které byl zavřen, byla suchá, čistá a vyvětraná. Do cely měl být přísun světla, ale nesměl být umožněn výhled oknem nebo dveřmi. Někteří vězni mohli být v cele bez želez, někteří pak byli přikováni k pryčně, ke kameni, špalku, měli pouta na ruku a nohu. Toto rozhodnutí, jak kdo byl přikován, náleželo královskému úřadu purkmistra v Hradci Králové. Klíče od vězení vlastnil pouze mistr, pokud byl nemocen, byly propůjčeny klíče osobě, která k tomu byla speciálně určená purkmistrovským úřadem.⁴⁸

3.6 Nepokojná léta v šatlavě

Za téměř 80 let existence se věznice neobešla bez tragédií, které toto místo postihly. Došlo zde ke dvěma vraždám. První se stala v roce 1877. Václav Turek,

⁴⁷Zdeněk DOUBEK, Milan LAJDAR, Šárka URBANOVÁ, *Kouzlo objevů: Čtení o starém Hradci*, Hradec Králové 2002, s. 77.

⁴⁸Zdeněk DOUBEK, Milan LAJDAR, Šárka URBANOVÁ, *Kouzlo objevů: Čtení o starém Hradci*, Hradec Králové 2002, s. 79.

pohodný z Hořic, spáchal krádež a za ní dostal 6 let. Na chodbě objal svou ženu a bodl ji dýkou do srdce. Za tuto vraždu dostal trest smrti, nakonec si odseděl pouze 20 let těžkého žaláře. A motiv jeho hrůzného činu? Nechtěl, aby se jeho žena trápila na světě sama.⁴⁹ O rok později došlo k další tragédii.

Psal se rok 1878. Dne 2. července prováděl inspektor věznice, rada zemského soudu Lev Klauďi kontrolu cel. V jedné cele na něj vyskočil odsouzený Karel Zdobinský. V ruce držel obroušené držadlo lžice a tímto nástrojem bodnul inspektora věznice do prsou. Ještě téhož měsíce, dne 28. července, byl odsouzený oběšen na nádvoří šatlavy.

Kromě vražd a pokusů o vraždu byla také v šatlavě vzpoura vězňů. Vzpouru vyvolala špatná strava, konkrétně pak časté vaření jáhlové kaše. Vězni při této vzpouře vtrhli do kuchyně, rozbíjeli pak okna, dveře a zapalovali slamníky. Teprve za pomoci vojáků a četníků se povedlo vzpouru potlačit.

Dalším, kdo byl popraven na nádvoří věznice, byl tulák Jan Jaroš v roce 1902. Jaroš zavraždil švadlenu Marii Suchánkovou z Lipí, v lese Hora u Nového města nad Metují.⁵⁰

4 Nové vězení Československé republiky (1918 – 1939)

Nyní se podíváme na období, které následovalo po skončení první velké války. Po vzniku Československé republiky v roce 1918 byl převzat předešlý systém, legislativa, organizace a správa z dob rakouské monarchie. Postupně docházelo ke zdokonalování systému, počínaje rokem 1919. Systém se snažil o postupné zmírňování vězeňského režimu. Tento režim byl závislý na míře nápravy vězněných osob. Režim tvořil 3 disciplinární třídy. Převedení do I. třídy bylo předpokladem k návrhu na podmíněné propuštění. Podmíněné propuštění bylo uzákoněno v roce 1919. V roce 1928 existovalo v ČSR 6 mužských trestnic k výkonu trestu od 1 roku až po doživotí, z toho 2 trestnice pro prvotrestance a polepšitelné recidivisty a 2 trestnice pro nepolepšitelné

⁴⁹Ondřej Hladík, *Věznice Krajského trestního soudu v Hradci Králové*, Historická Penologie č. 3/2004, s. 2.

⁵⁰*Tamtéž*. s.2

trestance, dále trestnice pro choré a invalidní trestance a trestní ústav pro mladistvé do 20 let s trestem nad 6 měsíců. Vedle toho existovala samostatná ženská trestnice s oddělením pro mladistvé. Tresty žaláře od 6 měsíců do 1 roku byly vykonávány v trestních odděleních krajských soudních věznic. Mezi posledně zmiňované zařízení patří i krajská soudní věznice v Hradci Králové. Vězeňství bylo centrálně řízené příslušným odborem na ministerstvu spravedlnosti. Tento odbor spolupracoval úzce s Mezinárodní komisí pro trestní právo a vězeňství. Dohled nad výkonem trestu prováděli domácí komisaři nebo příslušní okresní prokurátoři, občanskí kontroloři z řad Národního shromáždění. Od roku 1921 tento dohled vykonávali úředníci ministerstva spravedlnosti.⁵¹

4.1 Okolnosti výstavby nového justičního komplexu věznice krajského soudu

V polovině 19. století došlo k reformě vězeňství. Po reformě vznikaly justiční komplexy v krajských a okresních městech. Tento fenomén se týkal i Hradce Králové. Od roku 1850 spadala věznice pod správu krajského soudu. Soudní věznice patřila do kompetence prezidentů krajských trestních soudů, kteří jmenovali správce věznice. O podobě a působení věznice od roku 1850 do roku 1935 jsme se již zmínili v předchozích kapitolách. Oddělení budov soudu a věznice, které znamenalo, že se muselo předcházet přes náměstí, bylo nepraktické. Obecně podmínky vězení byly nevyhovující a bylo načase postavit budovu novou. Na návrh vítězného projektu Václava Rajchla mladšího byla zahájena stavba v roce 1933 na bývalém pevnostním kavalíru č. 35. Tento pevnostní kavalír byl charakteristický svým tvarem do pětiúhelníku. O možnosti výstavby nového komplexu se diskutovalo dlouhá desetiletí.

Před samotnou stavbou nové vězeňské budovy bude krátká pozornost věnována důvodům, které vedly k postavení nového komplexu. Slovy historicky prvního presidenta nového justičního komplexu v Hradci Králové, JUDr. Josefa Wolfa v soudobém tisku Osvěta lidu: *„Když nyní zahajujeme úřadování v nové budově krajského soudu, zalétneme v mysli zpět do doby dřívější – vidíme ještě Hradec stísněný v hradbách pevnostních, a kromě Velkého náměstí samé uličky úzké, křivolaké, domky omšelé, tmavé,*

⁵¹Aleš KÝR, Alena KAFKOVÁ, *Věznice Valdice v historii českého vězenství*, Historická Penologie č. 2\2007, s. 3.

*nehostinné, a proto ani soudní budova nemohla býti jiná. Měla sice dosti honosné průčelí mezi dvěma věžičkami, avšak vnitřek, „honosil se“ kasárnickým středověkem.“*⁵² Státní zastupitelstvo a věznice, ve které úřadovali vyšetřující soudci, byli vzdáleni od soudní budovy, čímž se stěžovalo úřadování.⁵³ Budovy soudu a věznice byly dle slov presidenta krajského soudu nedůstojné a představovaly temný labyrint, ze kterého nebylo východisko. Dále se již Wolf obracel k lepším zítřkům. Nová budova je již důstojná ke své náplni a poslání. Je vidět na řadách advokátů a soudců, že se těší na tento nový svatostánek spravedlnosti. Dále v rozhovoru zmiňuje desetileté dohadování o povolení vystavět tuto novou budovu.⁵⁴ V článku se dozvídáme, že o novou budovu stál již předchozí prezident krajského soudu Vavřinec Sláma v roce 1918. Snažil se přesvědčit a získat tehdejšího ministra spravedlnosti Dr. J. Veselého a Dr. Hausmana pro myšlenku justičního komplexu v Hradci Králové. Především iniciativou Dr. Ulricha byl přislíben pozemek již zmíněného pevnostního kavalíru č. 35. I přes příslib pozemku dostala stavba ze státního rozpočtu příspěvek 200.000 Kčs až v roce 1930 a to na rok následující. V roce 1931 bylo vypsáno výběrové řízení. Ze čtyř architektů, mezi které patřili Antonín Bendlmajer, František Janda, František Váhala a Václav Rajchl, získal zakázku posledně jmenovaný.⁵⁵ V následujících měsících byly vypracovány podrobné rozpočty, popisy jednotlivých prací. Tyto rozpočty byly odevzdány příslušným ministrům. Následovaly rozsáhlé diskuze mezi zástupci města a ministerstvem. Město Hradec Králové díky šikovnému úvěru uhradilo stavbu samo a stát přislíbil, že od vybudování bude splácet městu do pěti let náklady, které samo vynaložilo. Nová budova krajského soudu a věznice měla být postavena do roku 1935. Výstavba krajského soudu byla ukončena o rok dříve a budovy byla uvedena do provozu dne 1. října 1934.⁵⁶ Kolaudace věznice proběhla o rok později dne 30. října 1935. Na zasedání města v roce 1936 byla zpětně budova uznána a oficiální datum otevření připadlo na 1. listopadu 1935.⁵⁷

⁵²*Krajský soud v Hradci Králové do nové budovy*, Osvěta Lidu ze dne 20.10.1934, roč 37., č. 70. s. 1.

⁵³*Tamtéž*, s. 1.

⁵⁴*Tamtéž*, s. 1.

⁵⁵ *Krajský soud v Hradci Králové do nové budovy*, Osvěta Lidu ze dne 20.10.1934, roč 37., č. 70. s. 1.

⁵⁶ *Tamtéž*, s. 2.

⁵⁷ *Nová věznice krajského soudu*, Osvěta lidu, 22.01.1936, roč 39., č. 7., s. 3.

4.2 Stavba Krajského soudu a vazební věznice Hradec Králové v roce 1934 – 1935

Obrázek 1.: Příloha v Osvětě lidu ze dne 20.10.1934, roč 37., č. 70, s.2. - Fotoarchiv krajského soudu Hradec Králové

Autorem návrhu byl Ing. Václav Rajchl. Ten patří do rodiny slaviců v době vzniku objektu 50 let nepřetržité stavitelské tradice. Autor je dále podepsán i pod budovou YMCA nebo budovou vlakového nádraží. Na postavení budovy pracovala stavební firma Ing. Robert Schmidt. Tato firma v té době působila v Hradci Králové již 40 let. Vedoucím stavby byl pověřen Josef Fňouk. Práce na nové budově započaly 21. července 1934.⁵⁸

⁵⁸ Krajský soud v Hradci Králové do nové budovy, Osvěta Lidu, 20.10.1934, roč 37., č. 70, s. 2.

Krajský soud a věznice tvoří celek, který má podobu hlavní budovy soudu s porotním oddělením a kotelnou, dvou domů dozorců vězňů a věznice. Hlavní budova má průčelí 67 m do ulice Třídy československého národního vojska (dnešní ulice Československé armády), jedním křídlem o délce 45 m do ulice Husovy (ulice U Kavalírů) a druhé křídlo směřuje do ulice Červeného (ulice u soudu). Hlavní průčelí je tvořeno třemi patry se sedlovou střechou pokrytou mědí. Křídla jsou tvořena dvěma patry s rovnou střechou. Fasáda je z umělé žuly šlechtné, sokl ze žuly slavníčské. Hlavní průčelí je obložené pískovcem boháneckým od Hořic, hlavní vchod tvořen žulou blatenskou. Celá soudní budova má rozlohu 41.000 m² obestavěného prostoru. Budova soudu je od věznice oddělena vysokou zdí. Tato zeď odděluje také dva dvory krajského soudu a dva dvory věznice. Stropy jsou železobetonové, nosné zdi jsou cihlové, veškeré podlahy kanceláří jsou parketové, v rámci chodeb převládá šamot, v jednacích síních xyloolit. Na stavbu soudní budovy bylo použito 5000 m² zeminy, 300 m² betonového základu, 7600 m² cihelného zdiva, 2700 m² izolací podlah a zdí, 2600 m² vápenných omítek, 6200 m² fasádních omítek, 2800 m² parketových podlah, 1300 m² xylolitových podlah, 3100 m² šamotových a cementových dlažeb, bylo obsazeno 505 oken, 335 dveří a stěn, 1350 m žulových schodů a obrub, 770 m² kamenných obkladů soklu a fasády.⁵⁹

O této budově v novinovém článku uvedl její architekt následující: *„Ještě bych snad připomenul něco o architektonickém rozvržení celé budovy. Po stránce výškové a pohledové bylo počítáno s tím, aby hlavní třípatrová fasáda působila jednoduše a monumentálně, jak toho vyžaduje význam budovy. Z toho důvodu jest celá budova posazena na žulový kvádrový sokl a hlavní průčelí až po I. patro obloženo pískovcem. Hlavní vstup pak, aby byl zvláště vyjádřen a docíleno větší mohutnosti, jest obložen tmavší leštěnou žulou. Na postranní křídla u předloženého schodiště budou zjara osazeny dvě sochy symbolizující právo a spravedlnost občanů tohoto státu, aby se tu dožili plného zdatu.“*⁶⁰

Rozložení v rámci komplexu bylo následující. Okresní soud byl umístěn výhradně v přízemí. Krajský soud a jeho úřadovny byly ve všech třech patrech podle jednotlivých oddělení. Presidium je v prvním patře, státní zastupitelstvo v patře druhém. Dále se zde nachází místnosti pro porotce, svědky, advokáty, státní zástupce, znalce, novináře. V suterénu je umístěn archiv krajského soudu. Pro tuto práci je podstatné, že

⁵⁹Krajský soud v Hradci Králové do nové budovy, Osvěta Lidu, 20.10.1934, roč 37., č. 70. s. 1.

⁶⁰Tamtéž, s. 2.

směrem do ulice Husovy se nacházejí dva byty pro dozorce. K budově krajského soudu a věznice jsou při každém křídle postaveny samostatné budovy, kde je umístěno devět bytů dozorců a vedle toho také další byty pro svobodné dozorce. Ve druhém patře těchto budov, kde se nacházejí byty dozorců, jsou zároveň dílny pro vězně. Na druhé straně jsou pak úřadovny vyšetřujících soudců. Význam této části spočívá především v tom, že propojují jak krajský soud, tak věznici. Předvádění vězňů probíhalo nejkratší cestou a nemuseli opustit budovu věznice.⁶¹

4.3 Budova věznice a její stavba v roce 1933 až 1935

Obrázek 2.: Vchod krajského soudu Hradec Králové - Fotoarchiv Muzea východních Čech v Hradci Králové

Budova vazební věznice slouží jak k izolaci vězněných osob před vnějším světem, tak i jako ochrana veřejnosti před těmito osobami. Z nalezených pramenů použiji jen takové informace, které nenaruší bezpečnost a smysl výkonu svého poslání. Jak již bylo řečeno, společná budova se začala stavět již v roce 1933, o rok později byl dostavěn krajský soud a o přesně další rok později, tedy 1. října 1935, měla být dostavěna i budova věznice. Dne 20. září píše stavitel Stanislav Fňouk dopis na ministerstvo veřejných prací a ministerstvo spravedlnosti. V tomto dopise žádá, aby byla provedena kvalitativní

⁶¹Krajský soud v Hradci Králové do nové budovy, Osvěta Lidu, 20.10.1934, roč 37., č. 70. s. 1.

kolaudace před nastěhováním. V dopise se zavazuje, že budova bude dokončena k termínu, který byl určen ve stavební smlouvě.⁶² Kolaudace proběhla 30 a 31. října 1935. Radou města byla zpětně uznána k používání k 1. listopadu 1935. Ke zdržení došlo z několika drobných důvodů, které musely být odstraněny. První vězni sem byly přestěhovány 6. listopadu 1935. O tomto stěhování bude pojednáno v kapitole níže.

Samotná budova justičního komplexu má dle výměry ministerstva veřejných prací celkovou rozlohu 74 205 93 m³. Z toho, jak již bylo psáno výše, budova krajského soudu pokrývá 40 746 81 m³, budova věznice 25 874 47, zbytek zastavěného prostoru tvoří ostatní části u obytných domů a ty byly vyměřeny ministerstvem v roce 1935 na 7 584 65 m³. Čísla se od původního návrhu liší kvůli neustálým stavebním úpravám.⁶³ Budova věznice bude postupně představena v rámci několika kapitol prostřednictvím archivních pramenů a příběhu, které prostupují celou prací. Pro lepší představu jsou přiloženy také dobové fotografie, které se zachovaly. První z možností, jak blíže poznat budovu věznice, je skrze schůzi, která se konala za účelem revize z projektu novostavby věznice dne 11. února 1935. Této revize se zúčastnili: ministerský rada Dr. Dostál, prezident krajského soudu JUDr. Wolf, architekt Ing. Rejchl, vedoucí stavby p. Fňouk, technický rada Ing. Šolta a dále inspektor vězeňské stráže Teubera a vrchní dozorce Virta.⁶⁴

Revize začala pod hlavním vchodem do vazební věznice. Zde bylo uložště uhlí, které dle mínění delegace bylo nadbytečné. Výměra tohoto skladu uhlí byla 9,45 m na 5,80 m. Prostor byl také při značné světlé výšce, jinak řečeno, byly zde vysoké stropy. Z tohoto prostoru vzniklo nakonec skladiště na uhlí a skladiště reversní po přidání příčky. Při vhozu do skladiště byly instalovány vodorovné mříže, které zabrání útěku vězňů a umožní tak možnost vhodného zásobování z hospodářského dvora.⁶⁵

Dále bude popsán prostor suterénu. Zde se nalézá i izolační cela pro choromyslné a nepokojné vězně. Tato cela měla plnit účel samoty. Vedle této cely se nacházela společná cela v blízkosti střední haly při severovýchodním křídle. U těchto cel byla zřízená speciální mříž navíc, aby bylo zabráněno útoku ze strany vězněné osoby proti sloužícímu dozorcí. Zajímavostí těchto cel bylo zajisté i to, že nebyly zevnitř

⁶²Národní archiv v Praze, *Smlouva mezi městem Hradec Králové a Československým státem*, Zemský úřad stavební oddělení, inventární číslo 46\1935, karton 673, s. nestránkováno.

⁶³Národní archiv v Praze, *Vrácení výpočtu městu*, fond Zemský úřad stavební oddělení, inventární číslo 41\1934, karton č. 625, s. nestránkováno.

⁶⁴*Tamtéž*, *Revize projektu novostavby ze dne 11. února 1935*, s. 1.

⁶⁵*Tamtéž*, s. 1.

oplechované, ale vyplněné izolačními polštářky. Ty měli zabraňovat hluku vycházejícímu z cel. Světlo v cele je opatřeno drátěným košem. Další speciální cely v suterénu představovaly temnice, které byly opatřeny železnými okenicemi.⁶⁶

Kromě cel se v suterénu nachází také kuchyně, spižárna, umývárna a zásobárny. Ve středním křídle se budou nacházet sprchy, koupelny a prádelna. Dle dobového posudku komise tyto části naprosto vyhovovali.⁶⁷ Bohužel tyto koupelny a sprchy v následujících letech využívalo gestapo k mučení vězňů. O tomto tématu se rozepíší v pozdějších kapitolách.

Ze suterénu se přesuneme s celou komisí do přízemí. Ve vstupní chodbě byly projektovány dveře ve vzdálenosti 3, 5 m od vchodu do věznice. Na konci této chodby budou dveře dvoukřídlové o rozměru 130x220cm které budou otevírány do chodby, nikoliv do ústřední haly. V tomto prostoru se bude nacházet i přijímací místnost pro vězněné osoby a místnosti pro návštěvy. V této místnosti budou od sebe návštěvy odděleny dřevěnou stěnou o výšce 120 cm. V bezprostřední blízkosti výše zmíněných místností budou vystavěny záchody. Další stránky dokumentu, který líčí o průběhu revise se zmiňuje o dvou poschodích, kde se budou nalézány cely. Proto se přesuneme k vybavení cel.

Zařízení cel byla následující: *„V samovazbách bude zřízen sklápěcí nábytek, a sice postel, stůl i lavička u stolu, tím způsobem, že u téže zdi bude ve dvou sousedních celách připevněn stejný druh nábytku, takže oba dva nábytkové kusy budou skrze zed' vzájemně spojeny. Tím ušetří se na nákladu při připevňování a získá se pevnější upevnění. Pokud jde o společné cely, bylo zjištěno, že vzhledem k rozměrům těchto cel, nebude možno zřídit tu sklápěcí nábytek, neboť hloubka místností nestačila by pro umístění dvou sklápěcích kavalců podél téže stěny. Cely budou totiž hluboké 4.1 m, ježto pak v blízkosti vstupních dveří byly již postaveny radiátory, zmenšila se užitečná hloubka, takže nebylo by lze dva dvoumetrové kavalce tu připevniti.⁶⁸ Mimo to bylo by nutno u stěny mezi okny zřídit sklápěcí stůl, což těž nelze doporučit, neboť by vězňové vstupovali na stůl a dívali se z okna. Aby však i při přenosném nábytku bylo zabráněno vězňům dívání se z oken, budou okna opatřena ve společných celách neprůhledným, ale dobře průsvitným sklem. Ve společných celách dále budou u záchodů zřízeny dřevěné*

⁶⁶Tamtéž, s. 2.

⁶⁷Národní archiv v Praze, *Revise projektu novostavby ze dne 11. února 1935*, fond Zemský úřad stavební oddělení, inventární číslo 41\1934, karton č. 625, s. 2.

⁶⁸Tamtéž s. 4.

přepážky, boxy, 2 m vysoké, vrchem otevřené, které u podlahy budou mít 15 cm mezery, aby bylo možno podlahy dobře čistiti. Na zkoušku bylo v jedné cele již instalováno nové skalovací zařízení, které lze uvést v činnost jak z cely stisknutím širokého knoflíku, tak menší páčkou z chodby. Původní zamyšlené zřízení bylo podstatně zjednodušeno opatřením páky, která může býti vyňata, čímž se zamezí spouštění vody z cely, pokud by ten který vězeň spouštěcího zařízení zneužíval. Dále na zkoušku byly u jedné cely osazeny vězeňské dveře, opatřené patentními zámky a pohyblivým kukátkem. Funkce zámků i dveří byla vyzkoušena, shledána bezvadnou a usnadnění podstatně dozoreckou službou. Zejména byla opatřena moderní otáčivá kukátka, zn. Klif, která jsou zevnitř cely nerozbitná, a která – jež to lze jimi pohybovati – umožňují přehlédnutí celé cely, a to i tedy, schová-li se vězeň těsně pod dveřmi. Pokud budou obdobná kukátka zařízení na jiných novostavbách věznic, bylo by jen doporučiti, aby světlost okuláru byla trochu zvětšena. ⁶⁹

Rozdíly ve vybavení cely byly u temnic a izolačních cel, zde nebyl dán skládací nábytek.

Jedno z křídel věznice patřilo celám pro ženské trestankyně, v těchto celách, ale i v celách dalších, které jsou určeny pro mladistvé a politické vězně, bude místo tureckého záchodu kloset z porcelánu. Vedoucí stavby Fňouk zmiňuje, že záchod litinový se neosvědčil.⁷⁰

V této revizi budovy se řešil i krajský soud a dodělávání nedostatků. Na následujícím příkladu si můžeme lépe představit, jakou roli měl president krajského soudu a také především nejvyšší správce věznice. V této zprávě například JUDr. Wolf zmiňuje, že okna v porotní síni jsou ve výšce pěti metrů. V tomto případě polemizuje nad otázkou, jestli úklid těchto oken, která jsou položena tak vysoko, obstará speciální firma anebo trestanec z vazební věznice. V případě, že by čistil okna trestanec, je zde problém v tom, že může dojít k úrazu vězněné osoby. Stejný problém vysoce postavených oken je i v samotné věznici, ve které jsou okna ve výšce od přízemí až do druhého poschodí. V případě, že by čištění neobstarávala firma, bylo by nutné obstarat od hasičů za poplatek vypůjčení dlouhých posuvných žebříků. President krajského soudu zakončuje tuto problematiku s tím, že zjistí, kolik stojí pojištění trestané osoby proti pádu

⁶⁹Národní archiv v Praze, *Revize projektu novostavby ze dne 11. února 1935*, fond Zemský úřad stavební oddělení, inventární číslo 41\1934, karton č. 625, s. 5.

⁷⁰Tamtéž s. 6.

a do příště bude hledat co nejlevnější variantu úklidu těchto oken.⁷¹ President soudu a nejvyšší správce věznice musel myslet i na ty nejmenší detaily. Odpověď na to, jak byl tento problém vyřešen, již prameny neposkytují.

Zajímavostí je severní křídlo v přízemí. Zde se nachází dům, v němž jsou umístěny byty svobodných dozorců. Komise se shodla, že dozorcům, kteří bude tento byt obývat, je přísně zakázáno používat přímého vchodu do přízemí věznice.⁷² V těchto bytech bylo zavedeno ústřední topení. Elektrické osvětlení bylo zapojeno na jediné hodiny v úřední budově. Dozorci zde požívali i bezplatné vody. President krajského soudu zanechal tuto výhodu dozorcům, kteří zde bydleli za podmínky, že bude vyměřena paušální částka, kterou budou ubytovaní platit každý měsíc.

Obrázek 3.: Krajský soud Hradec Králové 1934 - Fotoarchiv Muzea východních Čech v Hradci Králové

⁷¹Národní archiv v Praze, *Revize projektu novostavby ze dne 11. února 1935*, fond Zemský úřad stavební oddělení, inventární číslo 41\1934, karton č. 625, s. 7.

⁷²*Tamtéž* s. 4.

Obrázek 4.: Stavba vazební věznice v Hradci Králové - Fotoarchiv Muzea východních Čech v Hradci Králové

Obrázek 5.: Stavba vazební věznice Hradec Králové 1934 - Fotoarchiv Muzea východních Čech v Hradci Králové

Obrázek 6.: Vstup do vazební věznice v Hradci Králové - Fotoarchiv Muzea východních Čech v Hradci Králové

Obrázek 7.: Vycházkový dvůr A vazební věznice v Hradci Králové - Fotoarchiv Muzea východních Čech v Hradci Králové

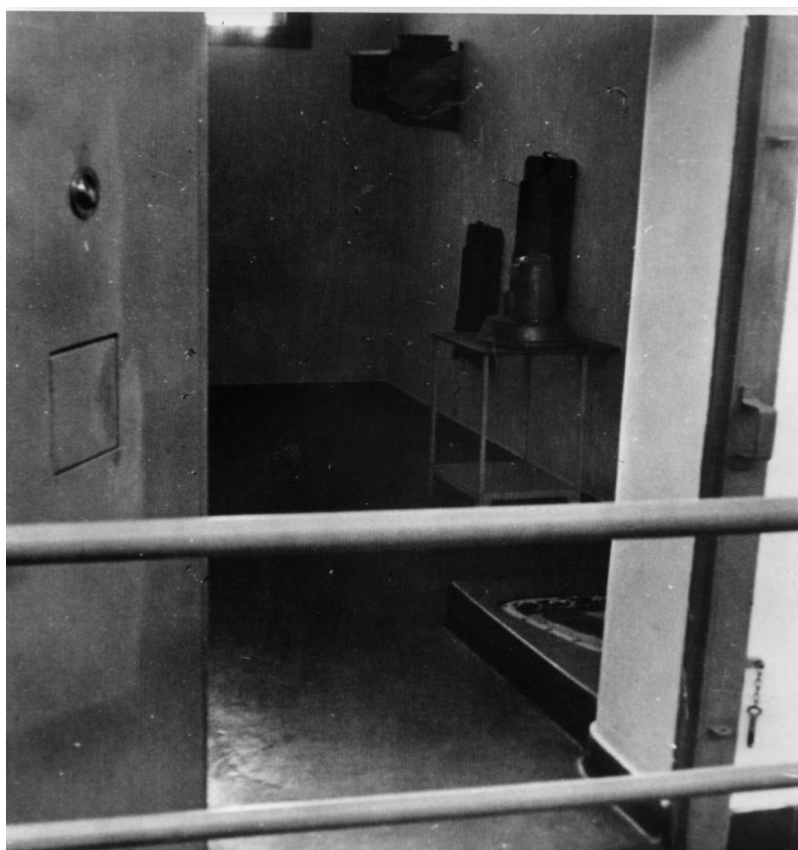
Obrázek 8.: Třetí patro vazební věznice - Fotoarchiv Muzea východních Čech v Hradci Králové

Obrázek 9.: věznice krajského soudu v Hradci Králové - Fotoarchiv Muzea východních Čech v Hradci Králové

Obrázek 10.: Třetí patro vazební věznice v Hradci Králové - Fotoarchiv Muzea východních Čech v Hradci Králové

Obrázek 11.: Cella věznice krajského soudu v Hradci Králové - Fotoarchiv Muzea východních Čech v Hradci Králové

Obrázek 12.: Vycházkový dvůr B ve věznici v Hradci Králové - Fotoarchiv Kabinetu dokumentace a historie VSČR

4.4 Rozpis popisu velitelství SVS Hradec Králové 1952

Dokument sice pochází až z roku 1952, ale pro naši představu o věznici poslouží velice dobře. Od roku 1935, tedy od otevření nové věznice, do roku 1952 zde neproběhly větší stavební úpravy.

Budova je popisována následovně: „*Železobetonová budova má dvě poschodí je stavěna do trojúhelníku a je spojena s budovou krajského soudu spojovací chodbou v I. poschodí. Zezadu je věznice chráněná budovou kraj. soudu a kolem je obehnána 6 m vysokou ochranou zdi. Přímý přístup k budově je u vchodu do věznice, který je chráněn pancéřovaným katrem a střílnou v mezikatří. Dále jsou zajištěné byty příslušníků alarmními zvonky. Po stránce bezpečnostní je možno říci, že věznice je dobře zajištěná.*“⁷³Věznice má průměrnou kapacitu 368 vězňů a maximální 732. Toto číslo je oproti jiným údajům z ostatních dobových dokumentů až zarážející, a to i přesto, že se krajská vazební věznice přestěhovala do větších prostor. Pro srovnání v roce 1928 prošlo

⁷³Národní archiv v Praze, fond Správa sboru nápravné výchovy, inventární číslo SSNV, karton 25\1 nestránkováno.

celkově 727 osob starou věznicí za celý rok.⁷⁴ Celkově zde ve 4 odděleních nacházíme 126 cel. V suterénu se nachází 11 cel, v prvním oddělení 39, ve druhém oddělení 38 cel, ve třetím oddělení 39. Dokument z roku 1952 uvádí, že je zde 89 samotek s možností umístění pro 2 vězně a maximálním využitím až pro 4 osoby, celkový počet společných cel je 37 s průměrnou kapacitou 5 osob a maximální až 10 osob, nenachází se zde již žádná cela izolační, 1 cela je nemocniční a jsou zde také 2 cely kárné.⁷⁵

4.5 Do nového kriminálu

Název Do nového kriminálu nese článek, který upozorňuje na přesun vězňů ze staré šatlavy do nové věznice krajského soudu. Ve čtvrtek 7. listopadu 1935 se tomu, kdo procházel v blízkosti nové věznice krajského soudu, naskytla nevšední podívaná. V ranních hodinách mezi pátou a sedmou hodinou zde mohl kolemjdoucí zahlédnout průvod velmi ojedinělý. Ze starého vězení se stěhovalo postupně 70 mužů a 8 žen. Z tohoto průvodu se nikdo nepokusil o útěk. Dle článku by byla mylná představa, že by se vězni rádi loučili se starým kriminálem. Nová věznice byla z hlediska hygieny v tom nejlepším stavu, vězni si nemohli přát lepší podmínky zvláště ve srovnání se starou šatlavou.⁷⁶ V Osvětě lidu popisují změnu následujícími slovy: „*Proti tomu starý kriminál je bouda zralá pro krumpáč, tmavých místností a chodeb, zpola stárím nasáklá puchem, s primitivní kanalizací a záchody, nevládná, ponurá, s jedovatým dechem vlhkých stěn, z každého koutu křičí dojem odporne stuchliny a nečistoty. Přes všechny tyhle stíny trestanci své cely neradi opouštěli. Zejména ženy těžce loučení nesly. Mnohá se rozplakala a naříkala, že je už na svoji světničku zvyklá a že, bůh ví, jak bude v nové. Všichni pak nejtíže nesly to, že v novém domově budou vidět z oken cel, obrácených do dvora, jen zcela uzounký proužek nebe a jinak holé zdi. Kdežto z oken kriminálu starého měli jedinečnou vyhlídku do sadů na Žižkově náměstí, viděli hrající si děti, laškující milence, šplouchající vodotrysk, poletující ptactvo, kvetoucí stromy, nádherné palmy a koberce květu, i vojáky cvičící na nádvoří protějších kasáren, a tak pozorováním kypícího života samota žaláře lépe ubíhala. Kriminál nový – toť pravý Sing -Sing! Kousek z civilního života nevidět. Kdybys zatoužil uprchnout, mříže jsou nepřepilovatelné ocele. Na střechu nemůžeš! Hromosvodů a okapních rour na venek, aby ses sešplhal, není.*

⁷⁴Ministerstvo spravedlnosti, *Vězeňství v Československé republice*, Praha 1930, s. 61.

⁷⁵Národní archiv v Praze, fond Správa sboru nápravné výchovy, inventární číslo SSNV, karton 25\1 nestránkováno.

⁷⁶Do nového kriminálu, *Osvěta lidu*, 9.11.1935, roč. 38, č. 78, s. 3.

Vysoké zdi jsou nepřekročitelné. Všechny chodby směřují hvězdovitě k jedinému vchodu a ten je hlídán. Všechno je tak rafinovaně sestrojené, že by neproklouzla myš. Chceš se s kamarádem dorozumět motákem.⁷⁷ V staré budově to šlo. Spustils psaničko po niti k oknu jeho cely. Tady je to vyloučené. V staré sešlé budově dveře nepřilehaly. Mohl ses lehce dorozumět s konkařem 78, škvírou šel podstrčit moták, cigareta, peníze. V novém jsou dveře masivní, přiléhající jak skleněná zátka, vlas jimi neprotáhneš‘ Trestanci jsou si dobře vědomi, oč je nový kriminál po této stránce horší. Ted’ to bude opravdový žalář. Robinsonova samota, nedorozumí se mezi sebou, natož se světem zvenčí. Proto jdou rozbrečení, nevrlí, nic se netěší na nové slamníky, čisté stěny. Lituji, oč se starým kriminálem přišli, a nový domov posílají k šípku. ‘⁷⁹

4.6 Útěk z vězení

Bylo mnoho pokusů o útěk a ještě více odchodů z venkovních pracovišť, ale pouze jediný útěk z vězení, který byl úspěšný. O tomto útěku píše Osvěta lidu dne 1. ledna 1939. Článek s titulem Uprchl z Hradecké věznice sděluje: „*Walter Krzikawský, příslušný do sudetského území, je starý zloděj, s nímž krajský soud v Hradci Králové často měl co dělat. Jednou ukradl krávu, kterou vyvedl z chléva rolníka v pohraniční obce na Broumovsku a chtěl jí převésti přes hranice na německou stranu. V nastalé husté mlze zbloudil a po pěti hodinovém bloudění octl se s krávou na téže obci, kde ji ukradl. Padl rovnou do rukou vesničanů, kteří již dobytče hledali. Odpykal si za to trest, V Hradci mu přisouzený. Poslední dobou prováděl zloděj soustavně krádeže tím způsobem, že buďto něco ukradl na českém území a unikl pak do okupovaného anebo kradl v zabraném a s lupem přešel na českou stranu. Posledně odcizil v sudetském území kolo, se kterým jel na naše území pohraniční. Na žádost římskoněmeckých úřadů byl u nás zatčen, uvězněn ve věznici kraj. soudu v Hradci Králové a měl nyní býti vydán Německu. Než k vydání došlo, dozorcí vězňů přestěhovali se vzájemně ve svých bytech v budově věznice a trestanci, mezi nimi Krzikawský, přenášeli nábytek. V příhodné chvíli otevřel si okno bytu, vyskočil jim do ulice a zmizel. Po uprchlíkovi se usilovně pátrá. ‘⁸⁰*

O této události píše také v Kraji Královehradeckém. Deník přichází s článkem „Vězeň uprchl“. V tomto článku přichází oproti Osvětě lidu i s některými detaily.

⁷⁷ Moták je ve vězeňském žargonu označení pro psanou nelegální zprávu předávanou mezi vězni.

⁷⁸ Koňkař je lidový název pro vězně sloužícího na chodbě.

⁷⁹ *Do nového kriminálu*, Osvěta lidu, 9.11.1935, roč. 38, č. 78, s. 3.

⁸⁰ *Uprchl z hradecké věznice*, Osvěta lidu, 1.1.1939, roč. 42, č. 1, s. 6.

Přichází s popisem vězně. Jednalo se o 25letého muže malé postavy. Útěk se dle deníku uskutečnil v úterý 27. prosince 1938. V článku si také pohrávají s domněnkou, že na Krikawského venku čekal společník, který mu dopomohl k útěku. I přesto, že byl vězeň na útěku okamžitě spatřen, nepovedlo se dotyčného chytit.⁸¹

5 Krajská soudní věznice v Protektorátu Čechy a Morava (1939 – 1945)

Obrázek 13.: Členové gestapa v Hradci Králové 1942 - Fotoarchiv krajského soudu Hradec Králové

Ve chvíli, kdy došlo k rozpadu Československé republiky, a vznikl Protektorát Čechy a Morava zůstala zachována předešlá legislativa, justiční i vězeňský systém, organizace a správa vězeňství. Každá nová norma, vyhláška, pokyn či výnos, vydán protektorátní vládou, byl schvalován říšským protektorem. Podmínky dále vypadaly v Protektorátu Čechy a Morava následovně: „*V protektorátním ministerstvu spravedlnosti působil pověřenec Úřadu říšského protektora, který měl sledovat a koordinovat činnost ministerstva s německými úřady. Vězeňská zařízení (soudní věznice a trestnice) byla využívána zcela nebo zčásti pro potřeby německé justice a tajné státní policie – gestapa. Tyto orgány nacistické okupační správy měly výhradní pravomoc řešit tzv. trestné činy proti Velkoněmecké říši a v této souvislosti spadaly pod jejich jurisdikci i občané protektorátu. V jednotlivých soudních věznicích a trestnicích často existovalo jednak protektorátní vedení (české), které zpravidla zajišťovalo provozní činnost, jednak říšské vedení (německé), které zajišťovalo jejich využívání pro vazební účely nacistických soudů*

⁸¹ *Vězeň uprchl*, Kraj Královéhradecký, 31.12.1938, roč. 29, č. 92, s. 9.

*a vyšetřovací účely gestapa. Personál protektorátní správy ve vězeňství na všech stupních byl nucen složit slib věrnosti vůdci Velkoněmecké říše Adolfu Hitlerovi a zkoušku z německého jazyka. V souvislosti s protinacistickým odporem bylo v letech 1939 – 1942 vyšetřováno gestapem celkem 72 zaměstnanců protektorátního vězeňství, nejčastěji dozorcí. Dohled nad výkonem trestu nadále vykonávali domácí komisáři, zejména však úředníci nově zřízené Generální inspekce vězeňství pro výkon nejvyššího dozoru nad soudními věznicemi a trestními ústavy. Působnost dozoru, všeobecná správa a řízení soudních věznic a trestnic se po dobu protektorátu několikrát změnila. V roce 1943 přešla na vrchní soudy a v roce 1945 se vrátila zpět do působnosti ministerstva spravedlnosti.*⁸²

5.1 Výroční zpráva z roku 1944 a disciplinární tresty

Velmi cenným pramenem a zdrojem informací je výroční zpráva z roku 1944. Ve věznicích krajských soudů typu A (s počtem nad 200 vězňů) byli systemizováni 2 úředníci vězeňské správní služby a inspektor vězeňské stráže. Počet dozorců byl ve věznicích krajských soudů systemizován podle skutečné potřeby dané poměrům. To představovalo 1 dozorce na 8 vězňů. V ženských odděleních věznic vykonávaly službu dozorkyně. Správcem věznice byl nadále tajemník vězeňské správní služby Bohumír Šesták, kontrolorem vězeňské správní služby Jaroslav Dušek, inspektorem vězeňské stráže František Felzmann, funkci vězeňského lékaře zastával od 1. listopadu do 30. listopadu 1944 MUDr. Ladislav Vančura, k němu později nastoupil MUDr. Josef Briknar. Ve věznici se také nacházel vězeňský učitel Jaroslav Hlaváček, další funkci zastával kaplan František Hašek. V této zprávě si můžeme udělat i představu o tom, kolik sloužilo příslušníků celkově, nebo v jednotlivé dny. Poslední den v roce vykonávalo službu celkem 11 příslušníků. Jednalo se o 4 dozorce vězňů a 1 dozorkyni vězňů. Jednalo se o tzv. podúředníky. Dále v tento den sloužili 3 dozorcí vězňů a 3 pomocní dozorcí vězňů.⁸³ V jiné dny bylo rozdělení následující: 1 zástupce inspektora, který prováděl současně službu na bráně, 2 strážní prováděli službu v I. Oddělení, suterénu a kuchyni, 2 dozorcí měli volno po noční službě, ve vězení se nacházel i jeden topič v kotelně, 4

⁸²Aleš KÝR, Alena KAFKOVÁ, *Věznice Valdice v historii českého vězení*, Historická Penologie č. 2/2007, s. 5.

⁸³Kabinet dokumentace a historie VŠČR, *Výroční zpráva věznice krajského soudu v Hradci Králové za rok 1944*, neuspořádáno.

strážní vykonávali službu na venkovních pracovištích a sloužila také 1 dozorkyně v ženském oddělení a v prádelně. Výroční zpráva nabízí i personální změny během roku. Ze zprávy se dozvídáme, že minimálně jednou ročně se konala prohlídka z presidia vrchního soudu v Praze. Ve zprávě nalézáme také informace z hospodářské činnosti věznice. Celkový peněžní obrat věznice činil 2 107 902 Kčs.⁸⁴

Velmi důležitou a neodmyslitelnou součástí je pro vězení především výkon trestu. V roce 1944 protektorátní správa užívala pro výkon trestu suterén, zde se nacházely cely 1 až 10, oddělení A a B cely 25 až 55 a Oddělení A v I. poschodí cely č. 90 až 99. V suterénu se nachází muži, tzv. vyšetřovanci (jedná se o vězně, kteří čekají na vynesení rozsudku, v dnešní době jim říkáme vazebníci), dále zde byli trestanci a mladiství. V 1. poschodí pak byly vyšetřovanky, trestanky a mladistvé provinilkyně. Ve věznici krajského soudu v roce 1944 se vykonávaly tresty od 6 týdnů do 6 měsíců pro obvody krajských soudů v Hradci Králové, Jičíně, Kutné Hoře a Chrudimi u mužů. U žen se tresty stejné délky uskutečňovaly pod obvodem přiděleného vrchního soudu v Praze. Mladistvé osoby bez rozdílu pohlaví měli samostatné oddělení a patřily sem všechny tresty převyšující 6 měsíců uložené soudy v celém protektorátu.⁸⁵ Pro Hradec Králové platila výjimka, že zde vykonávaly tresty osoby, kterým byl vyměřen trest krajským soudem v Hradci Králové.

Pro přehled zde uvádím počty vězňů, kteří byli ve věznici v roce 1943. Jednalo se o 41 vyšetřovanců, z toho 34 mužů a 7 žen, trestanců bylo celkově 40, z toho 33 mužů a 7 žen, ve vězení tohoto roku se nenacházeli žádní vězni důchodového věku, bylo zde 5 administrativních vězňů. Na konci roku 1943 bylo ve věznici tedy 86 vězňů. V roce 1934 zde bylo 16 vyšetřovanců, z toho 14 mužů a 2 ženy, 52 trestanců, z toho 43 mužů a 9 žen. V tomto roce nebyl žádný administrativní vězeň, přibyl jeden vězeň důchodového věku. Celkem na konci roku zde bylo tedy 69 vězňů. V roce 1944 se vězni dělili na ty, kteří patřili do protektorátní správy a do správy říšské. Nejvyšší počet vězňů v jednu chvíli činil 351, na druhou stranu nejnižší početní stav v roce činil 181 vězňů. Tento rok bylo povoleno 365 návštěv, došlo 204 dopisů a odešlo jich 176.⁸⁶

⁸⁴Kabinet dokumentace a historie VSČR, *Výroční zpráva věznice krajského soudu v Hradci Králové za rok 1944*, nestránkováno.

⁸⁵*Tamtéž*, nestránkováno.

⁸⁶Kabinet dokumentace a historie VSČR, *Výroční zpráva věznice krajského soudu v Hradci Králové za rok 1944*, neuspořádáno.

Ve výroční zprávě se uvádí i chování vězňů a mimořádné situace. Během roku bylo uloženo celkem 45 disciplinárních trestů. Nejčastějším trestem byl půst, následován byl tvrdým ložem, omezením vedlejších požitků a výhod, samovazbou, kárnou celou či temnicí.⁸⁷

Nejen ve výročních zprávách jsou zmínky o disciplinárních trestech. Jedním z mála dochovaných pramenů je také kniha „Disciplinární tresty vyšetřovanců, vězňů a trestanců“. V daném pramenu sledujeme pořadové číslo, které je odvozeno pořadím disciplinárního trestu v ruce, dalšími údaji jsou jméno provinilce, označení přestupku proti domácímu řádu, velmi zajímavá je položka, zda-li se vězeň přiznal, nebo jestli se vymlouvá, v další kolonce jsou uvedeni svědci, nebo kdo byl přítomen prohrěšku, výměr disciplinárního trestu, doba, po jakou byl trest vykonáván, kolonka na náhradu škody a na konci řádku poznámka. Zde si můžeme ukázat příklad. Božena Kříčenská se provinila tím, že anonymně napsala na ministerstvo spravedlnosti, a i přesto, že se doznala, obdržela trest ve výměře 3x půst, 3x tvrdé lože, ztrátu výhod na 2 měsíce, změnu práce a náhradu cestovních výloh. Nutno podotknout, že tento konkrétní případ je z roku 1950.⁸⁸ Dalšími prohrěšky, které se odehrály v průběhu let 1944 až 1951 byly například zpívání zakázaných písní, pašování sirek, drzé chování za přítomnosti presidenta (pravděpodobně je zde myšlen president krajského soudu, který dělal běžné kontroly ve věznici), rozbíjení nábytku, útěk z pracoviště, psaní dopisu na ženské oddělení a další. Častým porušením domácího řádu bylo, když vězeň vysedával v okně a snažil se komunikovat s okolím.⁸⁹

Mezi mimořádnou událost v roce 1944 patřil útěk dvou vězňů z venkovního pracoviště. Oba vězni byli chyceni a dodáni zpět do vězení. V témže roce jeden vězeň uprchl četníkovi při eskortě. Při pronásledování byl zastřelen.⁹⁰

Povinností každého vězně je pracovat. Kromě prací, které slouží pro chod věznice, zde vězni pracovali v dílnách krejčovských, obuvnických, truhlářských,

⁸⁷ Kabinet dokumentace a historie VSČR, *Výroční zpráva věznice krajského soudu v Hradci Králové za rok 1944*, neuspořádáno.

⁸⁸ Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Archivní oddělení Hradec Králové: Krajský soud Hradec Králové, inv. č.: 1263, kniha 526, *Disciplinární tresty vyšetřovanců, vězňů a trestanců*, s. nestránkováno.

⁸⁹ Kabinet dokumentace a historie VSČR, *Výroční zpráva věznice krajského soudu v Hradci Králové za rok 1944*, neuspořádáno.

⁹⁰ *Tamtéž*, nestránkováno.

sáčkařských. Dále vězni pracovali jako kuchaři, v prádelně, nebo jako topiči. Celkem vězňové odpracovali 140 792 hodin. Celková mzda činila 161 213 75 Kčs. Nejvíce vydělávala věznice na venkovních pracích. Průměrný náklad stravného na jednoho vězně činil 4,63 Kčs.⁹¹

Na dalších stranách se můžeme dozvědět, že věznice má společný výtop s krajským soudem. Každý si hradí polovinu nákladů. Ve zprávě se hodnotí i kvalita ošacení trestanců, která je hodnocená jako celkem uspokojivá. Zařízení cel je také uspokojivé. Jediný problém představuje nedostatek hadrů na mytí.

Výroční zpráva obsahuje také část, která se zaměřuje na zdravotní oddělení. Doktoři během roku prohlédli 825 vězňů. Z toho 258 bylo léčeno a 19 jich bylo převezeno do nemocnice. V průběhu roku 2 vězni zemřeli z důvodů odstraňování nevybuchlých bomb. I přestože byli převezeni do nemocnice v Pardubicích, tak následkům svých zranění podlehli.⁹²

Další část se týká vzdělávání a čtení. Ve věznici se nachází knihovna, která obsahuje celkem 566 knih. Z těchto knih je 473 knih českých a 93 knih německých. V roce 1944 bylo celkově půjčeno 4173 knih. Ve zprávě se uvádí požadavek na zvýšení kapacity knihovny. Všechny knihy podléhaly schválení o zařazení do knihovničky.

Součástí vězení byla také vězeňská škola pro mladistvé provinilce. Celkem bylo odučeno 366 vyučovacích hodin. Každou neděli se konaly bohoslužby římskokatolické. Pro nedostatek vězňů jiného vyznání se jiné bohoslužby nekonaly.⁹³

Každý měsíc se konala komise, která řešila mladistvé provinilce a polepšovnu pro odsouzené ženy. Nutno podotknout, že ze studia pramene je patrné, že počet odsouzených této speciální kategorie je velice malý a nepřesahuje ani deset osob v dané kategorii. Pro představu, v červnu 1944 v kategorii mladistvých se v krajské věznici nachází celkově na počátku měsíce 3 mladiství, z toho 1 mladistvý a 2 mladistvé. V průběhu měsíce nastoupila 1 mladistvá. V dalších měsících jsou čísla obdobná. V tzv. polepšovně pro ženy na počátku měsíce bylo celkově 6 žen a na konci tohoto měsíce vzrostl počet o 2 další ženy. V každé komisi seděla několikačlenná porota. Ve zmiňovaném měsíci byl přítomen JUDr. Panchátek, správce věznice Bohumír Šesták,

⁹¹Kabinet dokumentace a historie VSČR, *Výroční zpráva věznice krajského soudu v Hradci Králové za rok 1944*, neuspořádáno.

⁹²*Tamtéž*, nestránkováno.

⁹³Kabinet dokumentace a historie VSČR, *Výroční zpráva věznice krajského soudu v Hradci Králové za rok 1944*, neuspořádáno.

vězeňský lékař Dr. Vančura, vězeňský učitel Hlaváček, inspektor věznice Felzman a zápis provedl pan Dušek. V zápisu z komise a nahlédnutím do přiloženého výkazu můžeme více zjistit o osobách mladistvých a o odsouzených ženách v polepšovně. Na jakou práci byly přiděleny, jak dlouhý trest jim byl vyměřen, jestli byl v daný měsíc někdo disciplinárně trestán. Závěrem zprávy jsou i propuštění ke konkrétnímu datu a poučení propuštěného, že se má na svobodě řádně chovat.⁹⁴

Na konci zprávy správa věznice uvádí nedostatky. Je zde stížnost na absenci řádné sušárny prádla. Dosud je prádlo sušeno na zábradlích chodeb. Je zde uvedena žádost na elektrickou pračku z důvodu velkého počtu vězňů. Dalším nedostatkem je nedostačující zařízení v dílnách. Zpráva je podepsána správcem věznice, tajemníkem vězeňské správní služby Bohumírem Šestákem ke dni 30. ledna 1945.⁹⁵

5.2 Výroční zpráva z roku 1948

Pro dobré srovnání poslouží výroční zpráva z roku 1948. V čele soudní věznice Hradec Králové, která je stále věznicí typu A, byl velitel oddílu SVS a správce krajské soudní věznice Bohumír Šesták. Zde se můžeme pozastavit nad změnou hodnotního označení, která souvisela s převratem ve stejném roce a změnou režimu. Z dobového tisku můžeme také doložit, že Bohumír Šesták sloužil již od 1. ledna 1939.⁹⁶ Po dlouhých 9 let služby na vedoucí pozici je vyměněn vrchním tajemníkem vězeňské správní služby Jaroslavem Silbernáglem. Jeho zástupcem oddílu SVS byl od 15. ledna 1948 Václav Koníček. Pozici vězeňského lékaře znovu zastával MUDr. Ladislav Vančura, vystřídal ho později MUDr. Rudolf Palec. Na pozici učitele a knihovníka byl Jaroslav Hlaváček, v pozici duchovního římskokatolické církve stál Antonín Kubát.⁹⁷

⁹⁴Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Archivní oddělení Hradec Králové: Krajský soud Hradec Králové 1850 – 2010, inv. č.: 1256, kniha 522, *Protokoly z úřednických konferencí samostatného oddělení pro mladistvé a současně (od 5. 7. 1944) polepšovny pro ženy při věznici Krajského soudu v Hradci Králové*, s. nestránkováno.

⁹⁵Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Archivní oddělení Hradec Králové: Krajský soud Hradec Králové 1850 – 2010, inv. č.: 1256, kniha 522, *Protokoly z úřednických konferencí samostatného oddělení pro mladistvé a současně (od 5. 7. 1944) polepšovny pro ženy při věznici Krajského soudu v Hradci Králové*, s. nestránkováno.

⁹⁶*Nový správce krajské věznice*, Osvěta lidu, 1.1.1939, roč. 42, č.1, s. 4.

⁹⁷Kabinet dokumentace a historie VSČR, *Výroční zpráva věznice krajského soudu v Hradci Králové za rok 1948*, s. 1.

Patrná změna oproti roku 1944 je v posílení strážní služby. Poslední den v roce 1944 sloužilo 11 příslušníků. V roce 1948 jich bylo 35. Službu v tento den vykonávali: 1 inspektor vězeňské stráže, 10 vrchních strážmistrů SVS, z toho 1 žena, 2 štábní strážmíři SVS, 1 strážmistr SVS, 4 podstrážmíři SVS a 17 pomocných podstrážmistrů SVS a z toho 2 ženy.⁹⁸ Je možné, že tento vyšší počet je dán tím, že se jednalo sice o poslední den v roce, konkrétně o čtvrtek a v předešlé zprávě poslední den v roce 1944 spadal na neděli.

Během roku 1948 došlo k mnoha personálním změnám a přemístěním. Největší změnou byla jistě změna ve vedení. Již 25. února byl zařazen na čekání na dovolenou dlouholetý vedoucí věznice Šesták a nahradil ho později již zmíněný Silbernagl. Ten byl přeložen z věznice Valdice. Jeho budoucí zástupce Koníček přišel z trestního ústavu pro muže na Mírově. K přesunům docházelo pravidelně a to oběma směry. Ve stejném roce došlo i k jedné suspendaci.⁹⁹

Pro porovnání můžeme uvést rozdělení strážní služby dne 31. prosince 1948. Sloužil 1 zástupce inspektora vězeňské stráže, 2 členové stráže v přijímací kanceláři, 1 člen stráže v kuchyni ústavu, 2 členové stráže na I. Oddělení a v dílnách, 1 člen stráže na II. Oddělení, 4 členové stráže na II. Oddělení pro ministerstvo vnitra, 1 žena na ženském oddělení a v prádelně, 1 člen stráže jako topič v kotelně ústavu, 3 členové stráže měli volno po noční službě, 2 členové měli náhradní volno, 1 člen stráže byl nemocen, 1 členka sloužila při úklidu krajského soudu, 1 strážný byl v suspenzi, 1 žena sloužila na venkovské práci denní službu, 8 členů stráže taktéž sloužilo na venkovních pracovištích, 4 členové byli trvale mimo ústav na trest. pracovních oddílech. Nárůst počtu příslušníků může také být dán tím, že se již nedělila správa věznice na dvě oddělené části.¹⁰⁰

Co zůstalo stejné, byly kontroly věznice, které byly oproti zmíněnému předešlému roku podstatně častější. V některých měsících se jednalo o 4 až 6 kontrol měsíčně. Tuto kontrolu prováděl i prezident krajského soudu v Hradci Králové JUDr. Štolla. Další osobou, která je zmíněná, je JUDr. Panchátek. Ten pravidelně kontroluje oddělení pro mladistvé a ženy.¹⁰¹ (tady připsat pro mladistvé atd pramen)

⁹⁸Kabinet dokumentace a historie VSČR, *Výroční zpráva věznice krajského soudu v Hradci Králové za rok 1948*, s. 1.

⁹⁹Kabinet dokumentace a historie VSČR, *Výroční zpráva věznice krajského soudu v Hradci Králové za rok 1948*, s. 3.

¹⁰⁰*Tamtéž*, s. 4.

¹⁰¹*Tamtéž*, s. 4.

V roce 1948 byl prostor věznice pro výkon trestu používán následovně: v suterénu byly cely 1 až 10 pro vězně okresních soudů. V prosinci byl tento prostor používán oblastním kriminálním úřadem. V přízemí se nacházely cely 13 až 43 pro muže vyšetřovance a trestance krajského soudu. V I. poschodí oddělení C byly cely 25 až 66 a 88 až 99 pro ženy vyšetřovanky a trestanky okresního, krajského a mimořádného lidového soudu. V oddělení A a B cely 57 – 88 patřily pro mužské vězně mimořádného lidového soudu. Ve druhém poschodí se nacházely cely 101 – 144, které byly po odsunu Němců po většinu roku uvolněné. Dne 16. listopadu však tyto cely našly nové využití. Nově se souhlasem ministerstva spravedlnosti tyto cely užívalo ministerstvo vnitra. Cely byly používány Státní bezpečností. Složení odsouzců, trestanců a těch, kteří spadali pod krajskou věznici v Hradci Králové, se nezměnil a je totožný jako v roce 1944, jak bylo popsáno výše.¹⁰²

Dále se ve zprávě uvádí počet vězňů v jednotlivých obdobích. Nejnižší stav byl dne 22. října. Počet vězňů byl k tomuto datu 223, z toho 96 vyšetřovanců, 26 trestanců a 101 osob spadalo pod mimořádný lidový soud. Opačná situace byla dne 11. února. Ve věznicích se v tento den nacházelo celkem 366 vězňů, z toho 70 vyšetřovanců, 95 trestanců a 201 osob spadalo pod mimořádný lidový soud.¹⁰³ V tomto roce bylo povoleno 856 návštěv, přišlo 2122 dopisů a 1975 jich bylo odesláno.¹⁰⁴

Ani tento rok se neobešel bez disciplinárních trestů. Celkově jich bylo ve sledovaném roce zaznamenáno 59. Nejčastěji byl dáván trest prostřednictvím půstu a to ve 112 případech, následovalo tvrdé lože v 62 případech, temnice v 16 případech, zastavení výhod v 10 případech, samovazba v 6 případech, 4x se disciplinární trest řešil domluvou, 3x změnou prací a 1x úhradou škody.

Rok 1948 se neobešel bez útěků vězňů z pracovišť. Celkově utekli 3 vězni. Josef Jirátek utekl z detašovaného trestního pracovního oddílu v Jaroměři. Václav Mareš utekl z rolnického družstva v Hradci Králové a mladistvý provinilec Pavel Jiráček utekl z venkovské práce KNV. Všichni byli chyceni a předáni k dalšímu výkonu trestu.¹⁰⁵

Pro rok 1948 uvádí zpráva i velmi detailní informace ohledně práce odsouzených. Práci povolovali vyšetřující soudci podle stavu vyšetřování nebo povahy trestného činu

¹⁰² Kabinet dokumentace a historie VSČR, *Výroční zpráva věznice krajského soudu v Hradci Králové za rok 1948*, s. 4.

¹⁰³ *Tamtéž*, s. 5.

¹⁰⁴ *Tamtéž*, s. 6.

¹⁰⁵ *Tamtéž*, s. 6.

vězněných osob. Nadále zde byli dílny obuvnické, krejčovské, truhlářské a knihařské. Kromě vnitřních pracovišť bylo i mnoho zemědělských a průmyslových pracovišť venkovních.¹⁰⁶ Tato pracoviště byla podle uvedených částek, kterými přispěla do státního rozpočtu, dominantní. Za venkovské práce bylo přispěno do státního podílu 4 595 366 30 Kčs. Pro srovnání, na druhém místě byla krejčovská dílna s částkou 23 337 80 Kčs. Ve zprávě jsou dále uvedeny další částky na jednotlivé oddíly.¹⁰⁷ Zpráva také uvádí informace o stravování vězňů a počtu nemocných. Celkově bylo vyšetřováno 3253 vězňů. V tomto roce zemřely v ústavu 2 osoby a další 2 osoby ve státní nemocnici.¹⁰⁸

Díky dílnám, ve kterých pracovali odsouzení, nebyl problém s ústavním oblečením vězňů a stejně tak s obuví. V tomto ohledu byla věznice soběstačná. Ve sledovaném roce byly stále v celách slamníky. Díky malému počtu vězňů byly postupně vyměněny staré za nové. V roce 1944 byla podána žádost na výstavbu sušárny prádla. Tato žádost nebyla do roku 1948 vyřízena a ve zprávě se znovu objevuje citelný nedostatek této místnosti. Bez této místnosti jsou vězni nuceni sušit své prádlo na chodbách a zábradlích věznice. Což je dle zprávy celkem dost nehygienické, nepraktické a celkový vzhled věznice to poškozují. Další žádost byla tedy poslána na ministerstvo i v tomto roce. Podle ústních informací byla přislíbena sušárna na rok 1950. Sušárna sice ve vazební věznici nebyla, ale nově byly dány peníze na výstavbu vepřína pro zdejší ústav. Bylo pořízeno 5 selat při váze 180 kg.¹⁰⁹ Vepřín se nacházel na malém dvorku u hlavního vchodu.

Díky výroční zprávě můžeme nahlédnout i do edukace odsouzených mladistvých. Vyučováno bylo ve 2 odděleních. Jedno bylo pro mladistvé provinilce, druhé pak pro mladistvé provinilky a zároveň bylo polepšovnou pro ženy. Vyučování bylo vždy od 14 hodin do 16 hodin. Týdenní výukový plán měl 10 hodin. Mezi vyučované předměty patřila například mravouka, vlastivěda, či elementární vyučování. Po únorovém převratu zařadil vězeňský učitel do výuky také občanskou a politickou výchovu. Vězeňští studenti měli být seznámeni s politickými poměry a ke „správné“ výchově k lidově demokratické republice. Celkem se odučilo za sledovaný rok 282 hodin. Počet účastníků se v průběhu roku lišil. U mladistvých tento počet pohyboval mezi 2 až 10 osobami. V případě žen

¹⁰⁶Kabinet dokumentace a historie VSČR, *Výroční zpráva věznice krajského soudu v Hradci Králové za rok 1948*, s. 7.

¹⁰⁷Kabinet dokumentace a historie VSČR, *Výroční zpráva věznice krajského soudu v Hradci Králové za rok 1948*, s. 8.

¹⁰⁸*Tamtéž*, s. 9.

¹⁰⁹*Tamtéž*, s. 10.

pak se jednalo o 2 až 6 osob. Prostřednictvím obnovení vězeňského časopisu mělo dojít nejen k nápravě mladistvých, ale mělo dojít i také k politické převýchově všech ostatních trestanců. K převýchově nemá pomoci jen časopis, ale také politické přednášky a čtení socialistické literatury. To vše má vést k znovu začlenění osob do společnosti lidově demokratické republiky.¹¹⁰ O vězeňském časopise, který měl dříve vycházet, se nepodařilo dohledat podrobnější informace.

Na závěr této kapitoly bude uveden důležitý faktor nejen pro přehled, ale i pro pochopení doby po únorovém převratu, a sice vězeňská knihovna a literatura. V knihovně se na začátku roku nacházelo celkem 561 svazků. V průběhu roku došlo k vyřazení 39 knih z důvodu opotřebení nebo kvůli závadnému obsahu. Tyto knihy byly nahrazeny 31 knihami novými. Ve výroční zprávě se dozvídáme, že vězeňský učitel po únorovém převratu provedl revizi knihovny. Výsledkem této revize bylo doporučení získat pro vězeňskou knihovnu více knih se socialistickou tematikou.¹¹¹

5.3 Věznici krajského soudu v Hradci Králové v období nacistického teroru a pod nadvládou gestapa

Neuplynula dlouhá doba, věznice byla na svém novém místě pouze necelé 4 roky, a přesto čekalo toto již samo o sobě hrůzu a zmar evokující zařízení jedno z nejhorších a nejtragičtějších období vůbec. Začala okupace Československa nacistickým Německem. Vznikl protektorát Čechy a Morava. Tato kapitola bude sledovat období od 15. března 1939 do 5. května 1945. Bylo to období teroru, násilí, strachu, udavačství, podstrkování falešných důkazů a koneckonců i tragédií na nespočtu životů lidí, kteří se bohužel nedožili konce války.

Ve městě Hradec Králové se usídlilo gestapo. Nejdříve byl v čele Schroder, později byl vyměněn Albertem Hardtkem v červnu 1939.¹¹² Věznice si ponechala svoji správu, která nadále podléhala krajskému soudu. Nově zde však byla správa říšská, která byla nadřazená správě české.

¹¹⁰ Kabinet dokumentace a historie VSČR, *Výroční zpráva věznice krajského soudu v Hradci Králové za rok 1948*, s. 12.

¹¹¹ *Tamtéž*, s. 13.

¹¹² Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Mimořádné lidové soudy (1910) 1945 – 1948(1996), *Spisy trestní věci Albert Hardtke – výslech obviněného*, inv. č. LS 33/47, karton č. 71, s. 434.

O tom, jak vypadala situace pro vězněné osoby gestapem, se dozvídáme z knihy rozkazů. Jeden z rozkazů informuje o tom, že 4. července v 19 hodin byli přijati v místní věznici političtí vězni, kteří byli dovezeni německou policií, tzv. gestapem. Pravidla pro zacházení s těmito vězni zněla následovně: „*Jmenovaní musí býti uvězněni jednotlivě a nesmějí se za žádných okolností stýkati ani mezi sebou, ani s jinými vězni. Pro tyto vězně jest vyhrazeno odd. III.A. Těmto věžňům nejsou dovoleny vycházky, je jim zakázáno kouřit, čtení novin a časopisů je také zakázáno, jakákoliv korespondence a návštěva není bez dohledu a souhlasu gestapa možná. Další nařízení se týkalo nepřetržitého uzamčení katru vedoucí na oddělení III. A. Do tohoto oddělení nemohl žádný pomocný vězeň sloužící na chodbě. Dále se k tomuto rozkazu připisuje dodatek, který upozorňuje veškerý vězeňský personál, že jsou povinni zachovávat mlčenlivosti.*“¹¹³ Političtí vězni se tak dostali do absolutní izolace od světa. O rok později, v březnu 1940, vychází další rozkaz, který upozorňuje na zanedbávání služby dozorce. Připomíná se, že trestanci nesmí podávat bez přítomnosti dozorce vodu nebo jídlo okénkem v celových dveřích. Upozorňuje, že by mohlo dojít k předávání tzv. motáků. Ve stejném rozkazu se apeluje na to, aby zvláště bylo dbáno na to, aby věci zvenčí, jako je oblečení nebo jídlo, byly důkladně prohledávány.¹¹⁴

Díky dalšímu rozkazu můžeme nahlédnout do každodenního života ve vězení. Aby byla ve věznici udržena náležitá kázeň a pořádek, bylo nařízeno následující: „*Každý nově přijatý vězeň musí býti podroben důkladné prohlídce osoby i oděvu. Všechny u něho nalezené předměty odevzdá dozorce, který prohlídku předsevzal, v přijímací kanceláři. Věžňům politickým, jsou dle sdělení tajné stát. policie „Gestapa“ z pravidla při dodání do věznice všechny výhody zakázány. Kdy a jaké výhody budou těmto věžňům povolovány, bude dozorčímu personálu vždy oznámeno. Věžňové političtí nesmějí býti bez svolení gestapa zaměstnávání pracemi ve věznici. Prádlo pro ně přijímá se z pravidla každý pátek. Holení provádí se jen v přítomnosti některého dozorce. Všichni věžňové včetně politických, vstanou v 6 hodin ráno a do 7 hod. urovnají si svoje lůžka a uklidí cely. Všem zdrav. věžňům jest zakázáno lehati si ve dne na lůžka. Vstoupí-li dozorčí orgán, nebo jiný představený do cely, postaví se všichni věžňové do pozoru. Nejstarší hlásí počet uvězněných. Procházky konají se v naprostém pořádku. Věžňové polit.*

¹¹³ Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Archivní oddělení Hradec Králové: Krajský soud, inv. č.: 1257, kniha 523, *Rozkazy pro vězeňskou stráž- pokyny pro vězněné osoby gestapem*, s. nestránkováno.

¹¹⁴ Tamtéž, *Rozkazy pro vězeňskou stráž- pokyny pro vězněné osoby dodané gestapem*, rozkaz č. 1., s. nestránkováno.

nesmějí se na procházkách spolu stýkati ani spolu rozmlouvati. Rovněž musí býti těmto vězňům zabráněno každému jinému dorozumívání se zvenčí prostř. tzv- motáků apod. Nesmí být také trpěno, aby s vězni politickými přicházeli do styku trestanci chodbaři anebo jiní vězni. Trestancům zakazuje se bezdůvodné pobíhání po věz. chodbách. Do vězeňské kuchyně nemá žádný vězeň přístup a proto musí býti dveře kuchyně vždy uzamčeny na klíč. Tato ustanovení musí býti ze strany dozor. personálu, pod osobní zodpovědností přísně dodržována. Dozorčí personál se důrazně upozorňuje na ustanovení §15,16,17 a 18 služebních předpisů pro doz. vězňů.¹¹⁵ Každý rozkaz byl vždy podepsán vedoucími, vedoucími jednotlivých oddělení anebo osobami, kterých se rozkaz týkal. Na základě osobních zkušeností, neboť rozkazy použité v této práci se prvky shodují s rozkazy v dnešní době, je tento pramen autorem práce pokládán za velice věrohodný.

Obrázek 14.: Příslušníci hradecké služebny gestapa Franz Liebl, Albert Hardtke, FranzSchleger - Fotoarchiv Muzea východních Čech v Hradci Králové

¹¹⁵Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Archivní oddělení Hradec Králové: Krajský soud, inv. č.: 1257, kniha 523, *Rozkazy pro vězeňskou stráž- pokyny pro vězněné osoby gestapem*, s. nestránkováno.

6 Obnova československého vězeňství a mimořádné lidové soudy (1945 – 1948)

Po osvobození republiky od německé nacistické okupace rozhodovaly o umístování do vězeňských zařízení bezprostředně národní výbory. Do kompetence Ministerstva spravedlnosti se vrátila správa vězeňství až na konci roku 1945. Zařízení v podobě sběrných a pracovních táborů, kde se soustřeďovalo německé obyvatelstvo k odsunu, bylo v působnosti Ministerstva vnitra a národní obrany. Pro výše sledované období je typické působení mimořádných lidových soudů. Tyto soudy se vypořádaly s nacistickým zločinem páchaných na českém obyvatelstvu, dále odsuzovaly zrádce a kolaboranty.¹¹⁶

Mimořádný lidový soud v Hradci Králové zahájil činnost 24. července 1945. Činnost ukončil v první fázi 10. května 1947. V tomto sledovaném období projednal MLS 2797 trestních případů, obžaloba byla podána v 1114 případech, odsouzeno bylo 684 osob.¹¹⁷ MLS vynesl 9 rozsudků trestu smrti.¹¹⁸ Mezi ně patřila většina osob, která byla spjatá s činností vazební věznice Hradec Králové. Hlavním aktérům a jejich osudům bude věnován prostor v následujících kapitolách. První osoba, která byla celkově odsouzená MLS, byl vězeňský vrchní dozorce Jindřich Fibinger dne 11. září 1945. Fibinger byl odsouzen k trestu smrti provazem, poprava byla vykonána ve stejný den na dvoře věznice krajského soudu.¹¹⁹

¹¹⁶Aleš KÝR, Alena KAFKOVÁ, *Věznice Valdice v historii českého vězeňství*, Historická Penologie č. 2\2007, s. 6.

¹¹⁷Zuzana DUBNOVÁ, *Katalog Mimořádného lidového soudu 1945 - 1948*, Hradec Králové 2019, s. 7.

¹¹⁸*Tamtéž* s. 8.

¹¹⁹*Tamtéž* s. 7.

6.1 Mimořádný lidový soud

V této kapitole se zaměříme na přední představitele gestapa, kteří měli přímou spojitost s děním ve vězení krajského soudu. Hned po osvobození 16. července 1945 byly vzaty do místní vazby následující osoby: Vojtěch Hardtke, Bedřich Grazikowsky, Otto Buchberger, Ecke Jindřich, Václav Hanke, Arnošt Weikert, Alfréd Jeschek, František Liebl, Hugo Schroll, Lambert Nieckmann, Arnošt Schubert, Otakar Schinko, Hertha Hankeová, Garlinde Weikertová, Heřman Hanuš, Karel Hirschenfeld, Otto Pischl, Jindřich Fibinger a Josef Wurdling. Z důvodu zaměření této práce bude větší pozornost věnována pouze těm, kteří nesli neprokazatelnou a největší vinu a byli mimořádným soudem pravomocně i odsouzeni.

Obrázek 15.: Soudci MLS v roce 1946 - Fotoarchiv Muzea východních Čech v Hradci Králové

Obrázek 16.: Jednání MLS HK, souzen příslušník hradeckého gestapa Hanke-Boháč 1946 - Muzea východních Čech v Hradci Králové

Obrázek 17.: Jednání MLS HK, souzen příslušník hradeckého gestapa Hanke-Boháč 1946 - Muzea východních Čech v Hradci Králové

Obrázek 18.: Poprava příslušníka hradecké služebny gestapa V. Hanke-Boháče, 29. 3. 1947 -
Fotoarchiv Muzea východních Čech v Hradci Králové

6.2 Fibinger před spravedlností

V této části se budeme zabývat nejen touto pohnutou osobou, ale také bude skrze svědecké výpovědi, přiblížen život za války ve věznici krajského soudu.

Fibinger pocházel ze Dvora Králové, než začal pracovat ve vězení, dělal tkalcovského mistra. Dne 1. října 1940 však nastoupil na vlastní žádost na místo dozorce vězňů. V tomto roce se zde tvořilo německé oddělení. Aby vzal toto místo mu poradil jeho bratr, člen německé tajné policie, Josef Fibinger.¹²⁰ Bratři Fibingerové se později podíleli na týrání vězňů, ať už se to odehrávalo mimo věznici, či právě v ní. Výsledky byly prováděny nejen ve vězení, ale původně svobodné vyslýchané osoby často ve věznici končily. Jednoho z výslechu se zúčastnil i svědek Rudolf Zíb. Ten dlouhé roky utíkal před zatčením. V roce 1943 však byl chycen a podroben krutému zacházení nejdříve ze strany „zrzavého“ Fibingera, kterému se přezdívalo mlátička, a poté i velitele věznice, jak ho nazývá svědek. Tím byl doslova dokopán do cely. Vyslýchaným bylo velice často vyhrožováno a byli vystavováni psychickým nátlakům. Praktiky, které byly na Rudolfovi Zíbovi použity, byly velice bolestivé. Byl připoután k židli a bit rákoskou

¹²⁰Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Mimořádné lidové soudy (1910) 1945 – 1948(1996), Spisy trestní věci Jindřich Fibinger, inv. č. LS 1/45, karton č. 1., s. 1.

tlustou jako mužský palec, bodán propiskou do svalů v oblasti krku, musel trpět neustálé políčkování, mlácení, šlapání na ruce, dalšími z metod výslechu bylo poutání, odpírání jídla. Zíbovi byla ukázána okénkem i dcera a bylo mu řečeno, že ji zavrou na tak dlouho, dokud nebude mluvit.¹²¹ Další svědecká výpověď patřila dceři výše zmiňovaného. Libuše Zíbová byla zatčena po spáchání atentátu na Heydricha 3. června 1942. Jednalo se o období druhého stanného práva. Zíbová byla zatčena i s matkou a sestrou. Každá byla oddělena do samovazby. Bylo jí vyhrožováno koncentračním táborem a matce hrozili stanným soudem v Praze. Takto psychicky týral dle vypovídajících Josef Fibinger.¹²² Z jiné svědecké výpovědi se dozvídáme o dalších tragických osudech. Z dopisu poslaného na Policejní ředitelství adresovaném manželkou Adolfa Fridy ze dne 11. července 1945. Její manžel byl zatčen 12. června 1942, společně seděli na cele č. 150. Bez výslechu byl s ostatními vězni převezen dne 19. června do Pardubic a zde zastřelen.¹²³ Důvodem mělo být členství v tajné organizaci. Dalším důvodem mohly být rozepře s bratry Fibingerovými kvůli tomu, že nepřijal henleinovce do strany soc. demokracie na schůzi.¹²⁴ Toto je jen pár z výpovědí lidí, kteří přežili a našli odvahu mluvit o hrůzných činech gestapa.

Dne 11. září začalo hlavní přelíčení s Jindřichem Fibingerem. Obviněný byl odsouzen zejména za to, že v době ohrožení republiky byl členem organizace SA v hodnosti Schaarfuhrera. Dále byl souzen za to, že od 1. října 1940 do května 1945 násilím a prostřednictvím výhrůžek vynucoval přiznání na zatčených, jako dozorce vězňů a později vrchní dozorce věznice gestapa spolu s jiným zavinil ztrátu svobody většího počtu obyvatel republiky, zatčené do věznice přijímal, držel ve vazbě, účastnil se vyšetřování, a to za okolností zvláště přitěžujících.¹²⁵ Fibinger na základě mnoha svědeckých výpovědí byl usvědčen z týrání, trýznění, vyhrožování. Podle svědků bylo po celé věznici slyšet nářků, pláče a křiku vyšetřovaných a to v hodinách ranních i nočních.¹²⁶ V soudním spise hlavního líčení obžalovaného Fibingera je nakonec škrtnuto

¹²¹ Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Mimořádné lidové soudy (1910) 1945 – 1948(1996), Spisy trestní věci Jindřich Fibinger, inv. č. LS 1/45, karton č. 1., s. 8.

¹²² Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Mimořádné lidové soudy (1910) 1945 – 1948(1996), Spisy trestní věci Jindřich Fibinger, inv. č. LS 1/45, karton č. 1., s. 9.

¹²³ *Tamtéž*, s. 10.

¹²⁴ *Tamtéž*, s. 11.

¹²⁵ *Tamtéž*, Spisy trestní věci Jindřich Fibinger - rozudek, s. 1.

¹²⁶ *Tamtéž*, s. 4.

ubití legionáře v textu. Buď se daná událost nestala anebo s větší pravděpodobností mu nebyla prokázána vina. Co ale Fibingerovi bylo prokázáno, bylo například prokopnutí ledviny, mlácení vězně těžkou knihou na chodbě anebo vyhrožování a nenávisť vůči všemu českému. Nadával vězňům do české pakáže, kterou by nejradši nechal postavit před zeď a popravit.¹²⁷

Za tyto a mnohé další zločiny byl za přítomnosti soudní komise, asistence Sboru národní bezpečnosti, soudních úředníků, státního zastupitelství a vážených mužů z řad obecnostva odveden na šibenici, která se nacházela po levé straně vchodu do věznice. Správce věznice, tajemník Bohumil Šesták, zahlásil předsedovi komise, že je odsouzený připraven k provedení rozsudku. V čase 15:05 byl za přítomnosti strážce a vězeňského kaplana Františka Haška přiveden na dvůr. Fibinger kouřil cestou poslední cigaretu, vyslechl si rozsudek a poté popravčí František Jareš a jeho pomocníci Antonín Zuzka a Jaroslav Drahý na pokyn předsedy komise vykonali rozsudek. Rozsudek byl vykonán v čase 15:08 hod a lékařem MUDr. Ladislavem Pičmanem byla konstatována smrt v čase 15:16 hod. Poslední pokyn předsedy komise byl dán směrem ke správci věznice, který měl Fibingerovo bezvládné tělo sejmout ze Šibenice v 16 hodin.¹²⁸

6.3 Svědecká výpověď o smrti a teroru ve vězení z úst jednoho z dozorců vězňů

Dne 23. července 1945 předstoupil před mimořádný lidový soud 45letý Jan Kubát. Zaměstnáním byl dozorce vězňů, konkrétně podúředník. Ze všech svědeckých výpovědí, je patrné, že se jedná se o výpověď člověka, který byl od začátku do konce války přítomný ve středu všeho dění. V jeho svědecké výpovědi je velice dobré popsání atmosféry a života, ve vazební věznici. Stejně tak odkrývá, jak to bylo s nástupem gestapa do věznice. Bohužel konec tohoto příběhu je velice tragický. Pro co nejlepší představu, je zde uveden celý přepis jeho svědecké výpovědi. *„Od podzimu 1938 sloužím ve věznici zdejšího krajského soudu jako dozorce vězňů – podúředník. Po 15. březnu 1939 přišlo do Hradce Gestapo a používali věznice krajského soudu k zajišťování svých vězňů. Ježto neměli z počátku svých vlastních dozorců ani svého vlastního oddělení, byl prováděn dozor nad vězni českými dozorcí krajského soudu. Teprve později bylo zřízeno samostatné oddělení věznice pro Gestapo. V době, když jsme vyšetřovance*

¹²⁷ Tamtéž, *Spisy trestní věci Jindřich Fibinger - rozsudek*, s. 5.

¹²⁸ Tamtéž, s. 40.

Gestapa hlídali my, byli jsme stále pozorováni Gestapem, zda vězňům nenadržujeme. Několik měsíců po té co Gestapo dodávalo do naší věznice své vězně, byl jsem já, Hlasný, Jiška, Židlický, Ehl a ještě jeden vyšetřováni Gestapem, že byly povolovány balíčky pro vězně a poskytovány jim různé výhody. Já sám jsem byl vyslýchán Mullerem a Schleglem. Hlasný byl při vyšetřování docela pohlavkován. Pokud se pamatuji, předváděli jsme vězně k výsledkům na sborové velitelství. Při výslechu jsme přítomni nebyli a pamatuji se jen, že jeden přednosta stanice při výslechu skočil z okna a buď se zabil, nebo se potloukl. V době, kdy bylo zřízeno zvláštní oddělení Gestapa ve zdejší věznici a než se ještě vyšetřovací orgány Gestapa přestěhovaly do budovy krajského soudu, konaly se výslechy zhusta na strážnici ve II. poschodí resp. ve vedlejší kanceláři. Jak ve dne ale hlavně v noci slyšeli jsem z naší strážnice, která se nachází v přízemí a z chodby křik jak vyšetřujících orgánů Gestapa, tak i pláč a volání vyšetřovaných. Bylo bezpečné zřejmě, že vyšetřovaní byli tlučeni jak vyplývalo nejenom z jejich pláče a křiku tak i z výroků vyšetřovaných a vyšetřujících. Zaslechl jsem výroky jako: přiznej, kdo tam byl. Bylo pak slyšet rány, jak vyšetřovaný byl udeřen a volání jich „zabte mě, pomoc, raději mne zabte, než byste mně trýznili“. Nejvíce trýznili vyšetřované Liebl. Schlegl, Muller, Josef Fibinger, Jindřich Fibinger, Schafer, Friebel. O těchto uvedených to vím docela bezpečně, poněvadž jsem u příležitosti své služby viděl, že vězňové byli do výše uvedených kanceláří předváděni k výslechu a v těchto dvou kancelářích výše uvedenými členy Gestapa vyšetřováni. Jednou to byl Liebl s Mullerem, po druhé Liebl se Schleglem atd. Jindřich Fibinger byl sice dozorcem vězňů, ale dříve spal ve věznici a trýznění vězňů se zúčastnil. Sám jsem ho viděl, že vězně předváděl a vešel s ním do kanceláře odkud jsem potom zaslechl křik a rány. Dole vedle prádelny je desinfekční kotel a vedle této místnosti sprcha. Když se některý z vězňů nechtěl přiznat, byl Gestapem přiváděn pod studenou sprchu a zde jej sprchovali. Víم zcela určitě, že sám jsem jednou půjčoval klíče od této místnosti Jindřichu Fibingerovi a Schleglovi. Jednou nepamatuji se již kdy to bylo, přišel ke mně Jindřich Fibinger v noci, řekl mi že bude někdo propuštěn a že se o tom nesmí mluvit. Za nějakou dobu na to viděl jsem z okna, že přijel pohřební vůz a že z věznice byla vynášena mrtvola buďto v rakvi anebo snad v pytli. Slyšel jsem pak ve věznici, že ten dotyčný byl od Gestapa ubit. Nemohu vyloučit, že to snad nebyl Vachek, ale myslím, že se tehdy říkalo, že to byl legionář a že byl od berní správy. Berního exekutora Tlustého si nepamatuji. Pamatuji se, že nějaký vysokoškolák spáchal ve věznici Gestapa sebevraždu. Nahlédnutím do protokolu o polit. vězních zdejšího krajského soudu zjišťuji, že to byl Ferdinand Dohnálek, který se oběsil 5. září 1939 na cele č. 109. Pamatuji se,

že jsem mu tehdy do rakve dal červenobílé karafiáty a měl jsem kvůli tomu nepříjemnosti, poněvadž to Gestapo vytýkalo. Z téže knihy zjišťuji, že 24. září 1939 o 3 hod. ráno spáchal v cele č. 118 sebevraždu Josef Bejr a dne 8. května 1940 v cele č. 122 František Witzku. Hlasitě diktováno bez námitek.“¹²⁹

6.4 Vedoucí gestapa před spravedlností

V červnu 1939 založil Albert Hardtke služebnu gestapa v Hradci Králové, vzal si sebou své věrné podřízené čítající přibližně 15 osob. Hardtke byl členem SS a i jejím zdejším velitelem v Hradci Králové.¹³⁰ Za své věrné služby německé říši byl povýšen později do hodnosti kriminálního rady a získal také hodnost Hauptaturfubrera.¹³¹ To dokazuje jeho loajalitu a nemůže být řeč o tom, že by byl k výkonu svého povolání jakkoliv nucen a nebyl si vědom svého krutého počínání vůči československému obyvatelstvu. Během svého působení se dopustil několika zločinů, které se přímo pojí s děním ve věznici krajského soudu v Hradci Králové. Hardtke jako vedoucí gestapa v Hradci Králové byl fakticky i hlavním velitelem věznice. Svým počínáním přímým, částečným, nebo dodatečným podepsáním rozkazu se zasloužil o uvěznění minimálně 1000 obyvatel, z nichž většina putovala skrze věznici do koncentračního tábora. Jednalo se o osoby převážně z řad Sokola, legionářů, odbojových skupin, členů komunistické strany atd. Díky svědeckým výpovědím víme, že velká část občanů byla i popravena. Mezi nimi jmenujme například profesora Purkyněho, štábního kapitána Ladislava Semptnera, podplukovníka Hartmana, majora Prchala a mnoho dalších.¹³² Díky svědectví členů gestapa, kteří sloužili pod vedoucím gestapa Hardtkem, je známo, že se osobně zúčastňoval výslechů a to nejen pasivně, ale i aktivně. Na týrání sám dohlížel a i přestože v roce 1942 vydává rozkaz, aby vězni nebyli týráni, podle člena gestapa Ludvíka Schrodera se jednalo jen o krytí vlastní osoby.¹³³ V soudním spise Alberta Hardtkeho se nachází výpis podepsaný správcem věznice Bohumilem Šestákem. Jedná se o statistiku, která popisuje, kolik lidí prošlo oddělením gestapa od 16. března 1939 do osvobození v

¹²⁹ Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Mimořádné lidové soudy (1910) 1945 – 1948(1996), Spisy trestní věci Jindřich Fibinger – výpověď svědka dozorce Jana Kubáta, inv. č. LS 1/45, karton č. 1., s. 16 - 18.

¹³⁰ *Tamtéž*, s. 16 - 18.

¹³¹ Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Mimořádné lidové soudy (1910) 1945 – 1948(1996), Spisy trestní věci Albert Hardtke – rozsudek, inv. č. LS 677/45, s. 549.

¹³² *Tamtéž*, s. 551.

¹³³ *Tamtéž*, s. 552.

květnu 1945. Správa věznice uvádí, že celkově prošlo oddělením 4599 osob. V roce 1939 se jednalo o 243 osob, v roce 1940 o 506 osob, 1941 o 890 osob, 1942 o 846 osob, v roce 1943 o 786 osob, v roce 1944 o 1030 osob a v posledním roce okupace o 298 osob. Dále zde správa věznice uvádí, že po atentátu na Heydricha od 3.6. 1941 do 30. srpna 1941 prošlo tímto oddělením 177 osob.¹³⁴

Velký vliv na odsouzeného šéfa gestapa měl jeho osobní lékař, který zároveň byl lékařem krajské soudní věznice, MUDr. Ladislav Vančura. Jaký byl tento vliv na šéfa gestapa bude rozepsáno v následující podkapitole. Vančura se zasloužil svojí službou Hardtkemu k osvobození hned několika desítek vězňů.

Kromě výše zmíněného teroru, který Hardtke páchal na československém obyvatelstvu, se podílel přímo anebo zprostředkovaně i na zabránění majetku popravených osob. Hardtke následoval osud Jindřicha Fibingera a na stejném místě, kde dostal spravedlnosti první odsouzený lidovým soudem, skončil i šéf gestapa. Dne 22. února 1947 stanul na stejném dvoře věznice a za posledních slov „Ich liebe Deutchland“ a „Ich

Obrázek 19.: šéf hradecké služebny gestapa, SS-Obersturmführer Albert Hardtk - Fotoarchiv Muzea východních Čech v Hradci Králové

Obrázek 20.: Bývalý šéf hradecké služebny gestapa Albert Hardtk s vězeňským dozorcem - Fotoarchiv Muzea východních Čech v Hradci Králové

¹³⁴Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Mimořádné lidové soudy (1910) 1945 – 1948(1996), *Spisy trestní věci Albert Hardtk* – *Správa věznice krajského soudu*, inv. č. LS 33/47, karton č. 71., s. 52.

Habe meine Pflicht getan“ (tedy v překladu mám rád Německo a splnil jsem svoji povinnost) opustil tento svět v čase 13:07. Počet přihlížejících byl kolem 80 osob.¹³⁵

6.5 Vězeňský lékař Vladislav Vančura

V průběhu výzkumu se v pramenech několikrát vyskytlo jméno pana doktora Vladislava Vančury. Pan doktor se narodil v Pachfurthu v Dolních Rakousích dne 20. února 1897. V roce 1934 byl obvodním lékařem. V jeho obvodě byla i vazební věznice krajského soudu. V tomto roce zaskakoval za onemocnělého vězeňského lékaře a po jeho smrti se v roce 1936 stal novým lékařem věznice.¹³⁶ Přelom v jeho životě, práci i kariéře nastal brzy po německé okupaci. Na podzim v roce 1939 se člen gestapa Muller ptá doktora Vančury, jestli převezme i vězně, kteří spadají pod gestapo. Doktor souhlasí, ale pod podmínkou, že se bude starat o všechny vězněné osoby v české ordinaci a jako pomocníka bude mít k sobě českého dozorce. Po prvních měsících začalo docházet hned v několika případech k surovému mlácení vězňů ze strany gestapa. Jednalo se například o Josefa Hamzu, rotného Jelínka, Václav Vachka a další. V roce 1940 v den narozenin pana Vančury byl jmenovaný předvolán před přednostu gestapa v Hradci Králové Alberta Hardkeho. Šéf gestapa trpěl horečkami a silnou infekcí v močovém traktu, vyšetření zjistilo ledvinové kameny s abscesem. MUDr. Vančura za pomoci prof. Bedrny úspěšně léčil tuto nemoc a šéf gestapa se stal Vančurovým dlužníkem. V tuto chvíli začal doktor Vančura intervenovat za vězněné osoby, což byl jeho a jeho způsob protinacistického odboje.¹³⁷ Tato „spolupráce“ se šéfem gestapa přinesla své ovoce, ale také v budoucnu spoustu problémů. Abychom lépe poznali význam těchto slov, musíme se přesunout do roku 1948. V tomto roce byl Vančura dne 6. června zatčen státní bezpečností. Jaká byla obvinění? Vančura měl spolupracovat s gestapem, byl hlášen v Praze za dob okupace jako konfident, tzv. V – mann, lékařem SD, že pracoval jako SS-polizeiarzt, který odváděl příslušníky gestapa na vojnu. K tomu byl také obviněn ze zpronevěry peněz a majetku.¹³⁸ Vančura byl vězněn, několikrát vyslýchán, stejně jako několik desítek svědků jak z řad

¹³⁵ Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Mimořádné lidové soudy (1910) 1945 – 1948(1996), *Spisy trestní věci Albert Hardtke – poprava odsouzeného*, inv. č. LS 33/47, karton č. 71, s. 527.

¹³⁶ Osobní archiv Jitky Procházkové, *Životopis MUDr. Ladislav Vančura*, neuspořádáno.

¹³⁷ Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Mimořádné lidové soudy (1910) 1945 – 1948(1996), *Spisy trestní věci Ladislav Vančura – výslech obviněného*, inv. č. LS 69/48, karton č. 91., s. 19.

¹³⁸ Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Mimořádné lidové soudy (1910) 1945 – 1948(1996), *Spisy trestní věci Ladislav Vančura – trestní oznámení*, inv. č. LS 69/48, karton č. 91., s. 7.

bývalého gestapa, tak i z řad bývalých vězňů. Výsledek soudního procesu? Doktor Vančura byl zproštěn viny v plném rozsahu.¹³⁹ Naopak díky tomuto mimořádnému lidovému soudu dnes víme, jaká byla skutečná činnost doktora Vančury jako vězeňského lékaře. V době, kdy byl vzat do vazby, zvedla se obrovská vlna solidarity a podpory z řad široké veřejnosti. V soudním spise jsou desítky přímluv a čestných prohlášení, které uvádí totéž. Dr. Ladislav Vančura je hrdina, vlastenec a bojovník proti nacistické okupaci. Jako názornou ukázkou chování vězeňského lékaře bude uveden pouze pár příkladů. Potvrzení z věznice krajského soudu ze dne 14. července 1948 uvádí: „*Podepsaní zaměstnanci věznice krajského soudu v Hradci Králové potvrzují, že Dr. Ladislav Vančura, po dobu okupace od r. 1939-1945 ve funkci vězeňského lékaře choval se jako čestný neohrožený Čech a že českým politickým vězňům pomáhal vždy, všemi prostředky. !/ donášení jídla, léků, dopisů, zpráv, fňingování různých chorob překládal vězně do civilní nemocnice, atd./ Dále podepsaní potvrzují, že v dubnu květnu 1945 zúčastnil se Vančura jako vedoucí zdejší skupiny, která zajistila osvobození a propuštění všech českých vězňů z věznice Gestapa a německého soud dne 5. května 1945 v počtu asi padesáti osob, přes přítomnost všech německých orgánů.*“¹⁴⁰ V další přímluvě politických vězňů se píše, že pomoc Vančury byla natolik výrazná, že se říkávalo, že Hradec nebyla věznice, ale ozdravovna. Všem věnům pomáhal zvládat každodenní strasti a mnozí bývalý političtí vězni píší, že vděčí doktorovi za život. Doktorovo rčení zavřít mohou, ale pustit musí dávalo novým vězňům v době okupace naději. Mezi podepsanými byl i sochař Josef Bílek.¹⁴¹ Jiný politický vězeň ve svém přípisu na státní zastupitelství uvádí: „*Pamatuji se jak o 9 h večer přišel zvláště ošetřiti ruského chlapce jenž byl též uvězněn na cele č. 76. Mimo léků které mu osobně předal podaroval tohoto chlapce prádlem, ježto svoje měl v nepořádku. Toto vše konal jen z lidskosti jako pravý vlastenec a proto jsme mu neskonale vděčni neb nebyti jeho nežil jsem dnes v kruhu svoji rodiny.*“¹⁴² Podepsáno za rodinu Dvořákovu. Stejně jako předešlí se přímluvili za doktora Vančuru i chirurgická klinika v čele s profesorem Bedrnou. Ti uvádí: „*Podepsaní potvrzují, na svou čest, že po celou dobu okupace byli ve spojení s vězeňským lékařem MuDr. Lad. Vančurou z Hradce Králové, který posílal na chirurgické oddělení královehradecké nemocnice nesčetně případy/téměř týdně jednoho*

¹³⁹ Tamtéž, *Ladislav Vančura - Rozsudek jménem republiky zproštění viny*, s. 1.

¹⁴⁰ Tamtéž, *Dopis státnímu zastupitelství od zaměstnanců věznice krajského soudu v Hradci Králové*, s. 22.

¹⁴¹ Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Mimořádné lidové soudy (1910) 1945 – 1948(1996), *Dopis státnímu zastupitelství od osvobozených politických vězňů z Hořic*, inv. č. LS 69/48, karton č. 91., s. 1.

¹⁴² Osobní archiv Jitky Procházkové, *Dopis státnímu zastupitelství od rodiny Dvořákových*, neuspořádáno.

nebo dva lidi/ vesměs s předstíranými chorobami za tím účelem, aby unikli pronásledování okupantů, případně aby se na volnější noze dorozuměli se svými společníky. ¹⁴³ Dle slov MUDr. Rudolfa Palce se zasadil Vančura i o jeho propuštění, na to velice usilovně. K tomuto propuštění došlo v roce 1944. Palec uvádí, že Vančura pomáhal obětavě nejen jemu, ale i dalším spoluvězňům gestapa. Za dobu jeho věznění uvádí, že se vystříдалo na 300 vězňů.¹⁴⁴ V další svědecké výpovědi vrchního strážmistra věznice Aloise Rychtera se dozvídáme o událostech těsně před koncem německé okupace. „*Asi měsíc před koncem okupace čeští zaměstnanci věznice jsme utvořili 2 družstva pro případ zásahu proti akcím gestapáků, kteří měli v úmyslu ev. věznici nebo soud zničit. Nálože byly připraveny a šlo tu tenkrát o akci nebezpečnou a obviněný tehdy dobrovolně převzal úlohu stát se velitelem obou družstev. K naší přímé akci sice nedošlo, ale byli jsme připraveni.*“¹⁴⁵ Konce okupace se málem nedožil sám Vančura. Dne 7. května, v den, kdy gestapo prchalo z města, vtrhli do jeho domu a postavili ho před zeď. Před jistou smrtí ho zachránil na poslední chvíli šéf gestapa. Všechny tyto informace jsou dohledatelné ve výpovědích u mimořádného lidového soudu. Stejně tak další svědecké výpovědi, které dokazují hrdinství MUDr. Vančury. Těchto příběhů jsou desítky a ještě stejný a daleko větší je počet lidí, kteří vděčili za život vězeňskému lékaři.

Doktor Vančura byl po konci nacistické okupace i několikrát oceněn. Za zmínku určitě stojí československá medaile za zásluhy I. stupně, která mu byla udělena dne 17. června 1946 prezidentem republiky.¹⁴⁶ Rok předtím dne 1. října 1945 byl oceněn ministerstvem spravedlnosti a byly mu uznány zásluhy v odboji v květnu 1945.¹⁴⁷ Oceněn byl také v Právu lidu ze dne 12. prosince. V článku s názvem Severovýchodní Čechy v národním odboji Práce a organizace politické skupiny JUDr. Profous píše: „*Kapitolou velmi krásnou zůstává činnost vězeňského lékaře dr. Vančury, který nejenom pomáhal jako úřední lékař, ale vyřizoval vzkazy, nosil motáky, informoval příbuzné vězňů – prostě počínal si vždy jako čestný, statečný Čech. Zachránil mnoho životů a všichni mu za to*

¹⁴³ Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Mimořádné lidové soudy (1910) 1945 – 1948(1996), *Dopis státnímu zastupitelství od chirurgické kliniky v Hradci Králové*, inv. č. LS 69/48, karton č. 91., s. 5.

¹⁴⁴ *Tamtéž, Dopis státnímu zastupitelství od MuDr. Rudolfa Palce, místopřísežné prohlášení*, s. 16.

¹⁴⁵ *Tamtéž, Výslech svědka dozorce Aloise Rychtera* s. 7-8.

¹⁴⁶ Osobní archiv Jitky Procházkové, *Ocenění Ladislava Vančury Československou medailí za zásluhy I. stupně ze dne 17. června 1946*, neuspořádáno.

¹⁴⁷ *Tamtéž, Pochvalné uznání za zásluhy v odboji od presidia krajského soudu v Hradci Králové ze dne 20. listopadu 1945*, neuspořádáno.

bratrsky děkujeme. ¹⁴⁸ Všechny zásluhy byly zapomenuty a nenávratně smazány krutým rokem 1948, kdy došlo ke komunistickému státnímu převratu. V tomto roce také skončila funkce doktora Vančury jako vězeňského lékaře. Proto líčení zde končí. V krátkosti jen uvádím, že z výzkumu vyplývá, že i přestože Vančura byl zproštěn viny a jeho jméno očištěno, tak v následujících letech jeho, ale i jeho rodinu pronásledoval a šikanoval komunistický režim. Došlo k postupné perzekuci veškerého majetku, vyhození ze všech spolků, ve kterých působil, nakonec přichází o práci a dne 14. srpna 1960 odchází z tohoto světa zlomen komunistickým režimem. Ambicí autora práce je prostřednictvím svého dalšího výzkumu očistit jméno národního hrdiny doktora Ladislava Vančury.

¹⁴⁸*Severovýchodní Čechy v národním odboji, práce a organisace politické skupiny*, Právo lidu ze dne 12. prosince 1945, roč. 48., č. 179, s. 4.

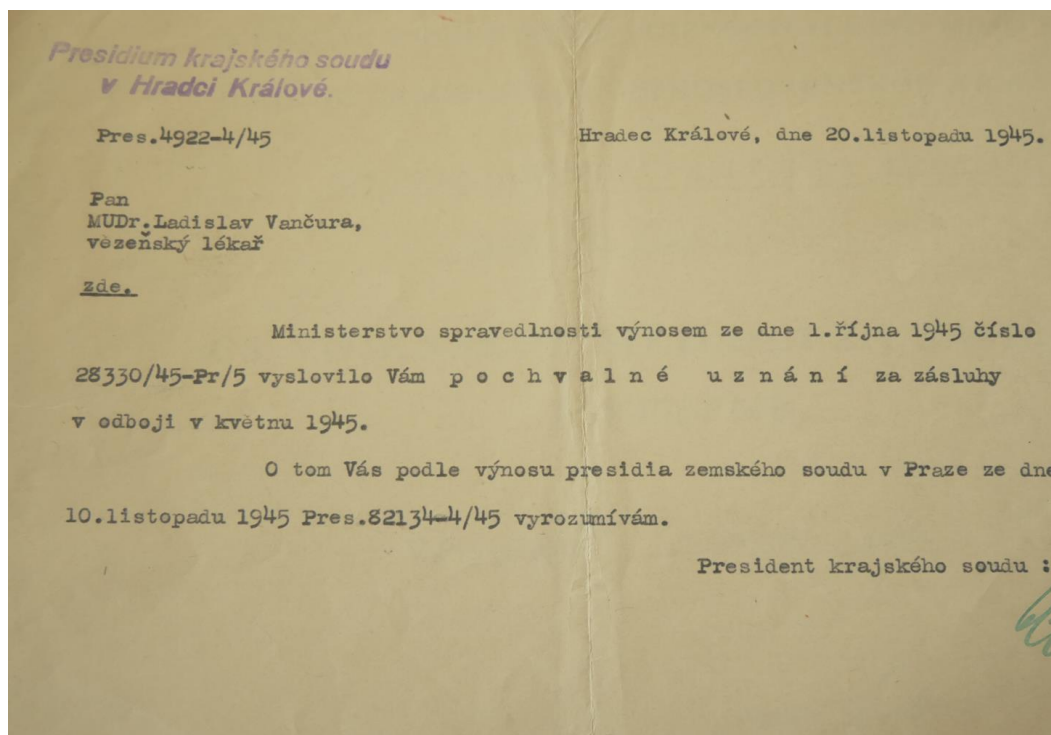
Obrázek 21.: Ladislav Vančura po 1. světové válce - osobní archiv doc. Jitky Procházkové

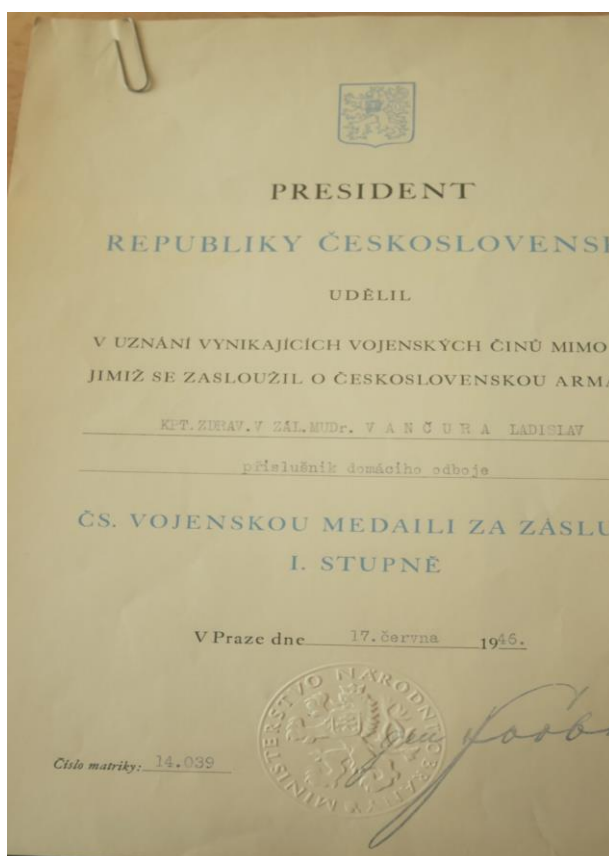
Obrázek 22.: Ladislav Vančura se svojí dcerou (Jitkou Procházkovou) - osobní archiv doc. Jitky Procházkové

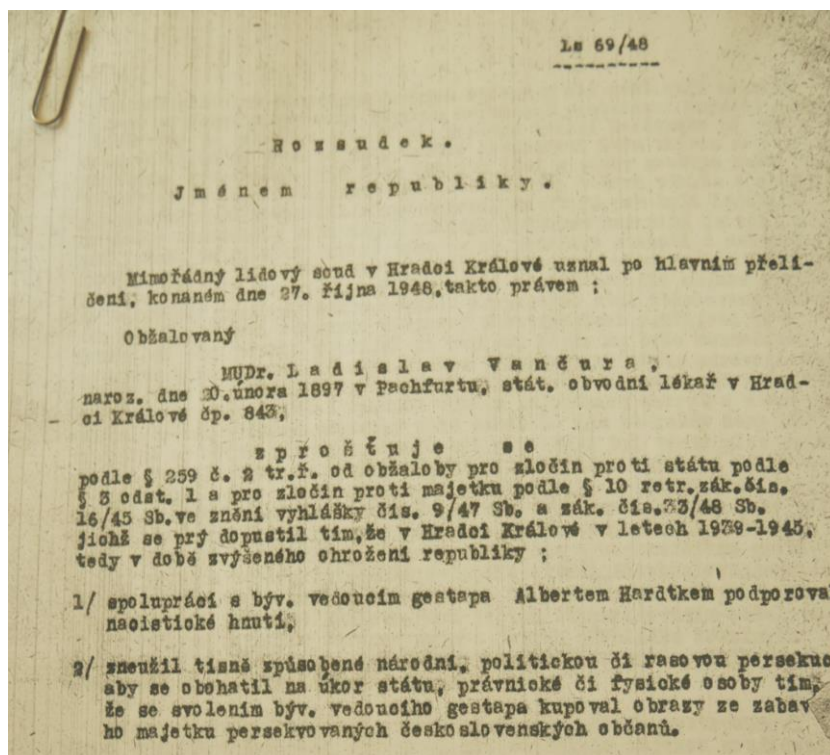
Obrázek 23.: Ladislav Vančura (druhý zprva) na schodech krajského soudu dne 7. května 1945 - osobní archiv doc. Jitky Procházkové

Obrázek 24.: Pochvalné uznání za zásluhy v odboji v květnu 1945 - osobní archiv doc. Jitky Procházkové

Obrázek 25.: Čs. vojenská medaile za zásluhy I. stupně ze dne 17. června 1946 - osobní archiv doc. Jitky Procházkové

Obrázek 26.: Rozsudek mimořádného lidového soudu v soudním přelíčení s Ladislavem Vančurou - Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Mimořádné lidové soudy (1910) 1945 – 1948(1996), Spisy trestní věci Ladislav Vančura, inv. č. LS 69/48, karton č. 91

7 Krajská soudní věznice po převratu v roce 1948

V únoru v roce 1948 dochází ke komunistickému státnímu převratu. Ve vězeňství vzniká nová kategorie protistátních vězňů. Jedná se o osoby, které jsou odsouzeny státním dozorem na základě zákona č. 231\1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky. Podle nového kriminálního řádu z roku 1951 měly tyto osoby více omezení než kriminální vězni. K další podstatné změně dochází s vydáním zákona č. 321\1948 Sb., o uniformovaném Sboru vězeňské stráže (SVS). Tímto zákonem došlo k reorganizaci personálu podle vzoru Sboru národní bezpečnosti. V krajské soudní věznici byl jmenován velitel oddílu SVS. Velitel oddílu SVS podléhal přímo řediteli SVS, který byl jmenován Ministerstvem spravedlnosti. Dohled nad výkonem trestu odnětí svobody vykonávali od roku 1949 ústavní komisaři, později prokurátoři.¹⁴⁹

¹⁴⁹Aleš KÝR, Alena KAFKOVÁ, *Věznice Valdice v historii českého vězení*, Historická Penologie č. 2\2007, s. 9.

Po roce 1948 nedocházelo jenom k přeobsazení vedoucích pozic ve věznicích a zavírání politické opozice komunistického režimu. Změnila se celkově rétorika a způsob, jak byli členové Sboru vězeňské stráže informováni. V rozkazu č. 1. ze dne 26. dubna 1949 nový velitel SVS v Praze Dr. Kloss informuje své podřízené o křečovitě snaze západních imperialistů zabránit pokojné výstavbě lidově demokratického státu. V ovzduší válečné psychózy k nám posílají organizátory nepokojů, podněcovatele občanské války. Skrze Sbor národní bezpečnosti a společně s armádou se musí dosáhnout odpadení těchto zločinců. Tyto skutečnosti viděl nový velitel SVS jako hlavní krok.¹⁵⁰

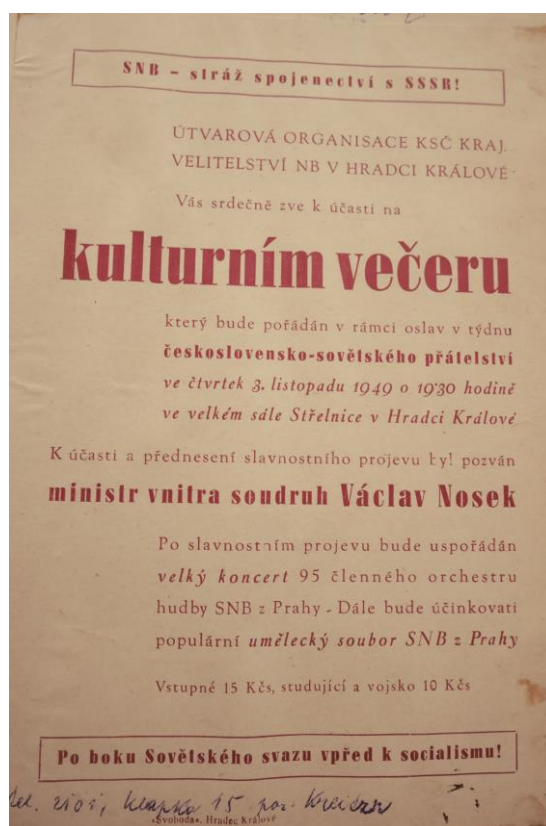
Druhým krokem bylo přebudování vězenství podle zásad lidově demokratického zřízení. Nový velitel přiznává dle svých slov očistu, kterou provedli ve svých řadách, tito nepohodlné a morálně narušení jedinci mají být nahrazeni dělnickou třídou. Očista však nestačí, boj se musí vystupňovat v boji proti korupci.¹⁵¹ Dle Kloseho pracující lid projevil svoji důvěru tím, že zákon postavil Sbor vězeňské stráže po bok SNB a lidové armády. Nakonec Dr. Kloss apeluje na zvyšování politické a odborné vyspělosti. Výkonem služby mají členové SVS zajistit cestu k socialismu a budoucnost svých dětí.¹⁵² Z následujících řádků je patrné, že komunistická propaganda a ideologická mašinérie se rozjíždí pozvolna naplno. Byla tak zahájena další temná kapitola našich dějin.

¹⁵⁰ Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Archivní oddělení Hradec Králové: Krajský soud, inv. č.: 1257, kniha 523, Rozkazy pro vězeňskou stráž- pokyny pro vězněné osoby gestapem, s. nestránkováno.

¹⁵¹ *Tamtéž*, s. nestránkováno.

¹⁵² Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Archivní oddělení Hradec Králové: Krajský soud, inv. č.: 1257, Kniha 523, Rozkazy pro vězeňskou stráž- pokyny pro vězněné osoby gestapem, s. nestránkováno.

Ve stejném duchu se nesou i pokyny pro velitelství SVS po IX. Sjezdu KSČ v květnu 1949. Rozkaz zněl jasně. Jako hlavní úkol bylo vytyčeno následující: „Dokončit výstavbu Sboru vězeňské stráže jako účinného nástroje dělnické třídy na cestě k socialismu, která je a zůstává cestou třídního boje.“¹⁵³Další úkoly byly podobné jako představy nového velitele SVS. Rétorika se stupňovala. Mělo dojít k očistě Sboru, odhalování a odstraňování protilidových protistátních živlů, dalším cílem bylo vymýtit korupci a nedbalost ve výkonu služby, doplnit Sbor mladými dělníky z lidu, aby byly věznice bezpečné. Má dojít k politickému proškolení, aby se každý člen stal důsledným bojovníkem socialismu. Má se dále pokračovat ve školení osvětových důstojníků.¹⁵⁴ Úředníci, kteří nevyšli z lidu, mají být nahrazeni důstojníky vzešlých z řad dělníků a rolníků. Dalším hlavním úkolem bylo upravit výkon trestu podle zásad lidové demokratického zřízení a k potřebám výstavby socialismu. Na sjezdu došli k názoru, že

Obrázek 27.: Pozvánka na kulturní večer na Střelnici v Hradci Králové - Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Archivní oddělení Hradec Králové: Krajský soud, inv. č.: 1257, kniha 523, Rozkazy pro vězeňskou stráž.

¹⁵³ Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Archivní oddělení Hradec Králové: Krajský soud, inv. č.: 1257, Kniha 523, Rozkazy pro vězeňskou stráž- pokyny pro vězněné osoby gestapem, s. nestránkováno.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. nestránkováno.

práce je nejučinnější výchovný prostředek. Všichni práce schopní jedinci mají být zařazeni do práce. Nejen prací má dojít k nápravě vězňů, ale i prostřednictvím přednášek a osvětové literatury. Vše má vést k plnění pětiletého plánu.¹⁵⁵

V následujícím desetiletí, počínaje roky 1953 až 1955, vrcholil třídní výkon trestu. Proti politickým vězňům byly uplatňovány nejtvrdí tresty. Dne 1. ledna 1953 bylo vězeňství převedeno do působnosti národní bezpečnosti, která ale na konci roku zaniká a správu nad věznicemi přebírá Ministerstvo vnitra. Ve stejném roce byl vydán Řád nápravných zařízení. Řád po vzoru Sovětského svazu nově stanovil strukturu tzv. nápravných zařízení.¹⁵⁶

V polovině 60. let se stal dosavadní československý vězeňský systém již politicky neudržitelným z hlediska mezinárodních požadavků na vězeňství. Situace vypadala následovně: „K zásadní úpravě výkonu trestu odnětí svobody podle Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězni, doporučených OSN již v roce 1957, byl vydán zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. V souladu s tímto zákonem zařazovaly soudy odsouzené k výkonu trestu odnětí svobody do 3 nápravně výchovných skupin (NVS), kterým odpovídaly typy nápravně výchovných ústavů (NVÚ). Do ústavu I. NVS byli zařazováni prvotrestaní za trestné činy nejméně společensky nebezpečné, do II. NVS prvotrestaní za závažnější trestné činy a ti, kteří v posledních 10 letech spáchali úmyslný trestný čin. Do III. NVS byli zařazováni pachatelé společensky nejzávažnějších trestných činů včetně tzv. trestných činů proti republice (vlastizrada, rozvracení republiky, teror, záškodnictví, sabotáž, vyzvědačství nebo trestný čin proti státu světové socialistické soustavy) a zvláště nebezpeční recidivisté. Trest mohl být soudně zpřísněn umístěním do tzv. zostřené izolace. Podle nového zákona mohli do vězeňství vstupovat středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaní odborníci jako vychovatelé, sociální pracovníci, pedagogové a psychologové. V roce 1968 bylo vězeňství převedeno z působnosti ministerstva vnitra do kompetence národních ministerstev spravedlnosti (českého a slovenského). V rámci reformy vězeňství začal rozvíjet svoji činnost Výzkumný ústav penologický se sídlem v Praze, který se zabýval studiem osobnosti vězněného pachatele a možnostmi jeho nápravy. Na počátku 80. let vyvrcholila ve vězeňství normalizační opatření, což se projevilo zrušením Výzkumného ústavu penologického a úpadkem

¹⁵⁵ Tamtéž, s. nestránkováno.

¹⁵⁶ Aleš KÝR, Alena KAFKOVÁ, *Věznice Valdice v historii českého vězeňství*, Historická Penologie č. 2\2007, s. 9.

rozvíjené odbornosti. Kontrolní činnost ve věznicích a NVÚ byla svěřena správě Sboru nápravné výchovy (SNV) a nadále ji vykonávali okresní a krajsí dozoroví prokurátoři.¹⁵⁷

8 Život a doba ve věznici ministerstva vnitra v Hradci Králové v letech 1966 až 1968 pohledem náměstka okresního prokurátora

V 60. letech velice pomalu dochází k rozvolnění a liberalizaci režimu, což vrcholí v období pražského jara a vydáním Akčního programu KSČ dne 5. dubna. Obrat nastává dnem 21. srpna 1968, kdy do Československa vpadnou invazivní vojska Varšavské smlouvy a tento pokrok zastaví na dalších 20 let. Skrze návštěvy náměstka okresního prokurátora JUDr. Václava Nepomuckého můžeme blíže nahlédnout na každodenní dění ve věznici Ministerstva vnitra.

Ve sledovaném období od 26. ledna 1966 do 12. prosince 1968 budeme sledovat hlavní úkoly, které JUDr. Nepomucký ve svých vizitacích sledoval.

Jednalo se o tyto činnosti:

1. Prověrka zaměřená na celkový stav osob ve věznici.
2. Počet osob ve vazbě celkem, rozdělené dále podle pohlaví v celkovém stavu.
3. Počet osob souzených celkem, rozdělené dále podle pohlaví v celkovém stavu.
4. Počet osob odsouzených ze sledovaného celku.
5. Zaměření na prohlídku ubikací a komunikace s osobami ve věznici.
6. Prohlídka osobních spisů obviněných s ohledem na poznatky pracovníků věznice ministerstva vnitra a pohovorů s obviněnými¹⁵⁸

Prvně se zaměříme na body 1 až 4. Ve sledovaném období dochází pouze k malým výkyvům. Celkový počet obviněných se pohybuje z celkových 6 návštěv věznice v roce 1966 od 205 vězňených osob do 250 osob. Z toho se počty ve vyšetřovací vazbě pohybují od 123 osob do 154 osob. Počty osob souzených se pohybují v rozmezí od 26 do 43 osob.

¹⁵⁷Aleš KÝR, Alena KAFKOVÁ, *Věznice Valdice v historii českého vězení*, Historická Penologie č. 2\2007, s. 9.

¹⁵⁸Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Archivní oddělení Hradec Králové: Krajská prokuratura Hradec Králové, Spisy signatury Spr – tajné, přísně tajné (1966 – 1989) inv. č. 655, Zprávy o prohlídkách NVÚ (nápravně výchovných ústavů) a věznic 05\66, s. 5.

Počty odsouzených osob se pohybují od 50 do 77 osob.¹⁵⁹ V roce 1967 dochází k mírnému nárůstu vězňených osob. V roce 1967 pozorujeme ze 3 návštěv věznice celkový počet vězňených osob od 231 do 284 osob. Z toho počty ve vyšetřovací vazbě se pohybují od 116 do 136 osob. Počty osob souzených se pohybují od 17 do 45 osob. Počty odsouzených se pohybují od 79 do 116 osob.¹⁶⁰ Zcela výjimečný je rok 1968. V tomto roce dochází dne 9. května k amnestii prezidenta republiky.¹⁶¹ Před amnestií se dne 5. dubna nachází ve věznici celkem 220 osob, z toho se jednalo o 81 osob ve vyšetřovací vazbě, 25 souzených osob a 114 odsouzených osob.¹⁶² Bezprostředně po amnestii dne 26. května se nachází ve věznici celkově 132 osob, z toho 60 ve vyšetřovací vazbě, 10 osob souzených a 62 osob odsouzených. V následujících měsících jsou čísla obdobná. K velkému nárůstu dochází dne 9. září. Zde je patrné z kontroly ve věznici, že se čísla rapidně zvyšují. K tomuto datu je celkově ve věznici 192 osob, z toho 145 ve vyšetřovací vazbě, 24 osob souzených a 31 osob odsouzených. Na konci roku pak čísla dosahují hodnot z minulých let. Dne 12. prosince je celkově ve věznici ministerstva vnitra 227 osob, z toho 160 ve vyšetřovací vazbě, 30 osob souzených a 37 odsouzených.¹⁶³

JUDr. Nepomucký v každé zprávě vyjadřuje i svůj vlastní názor na situaci. Ve většině zpráv, ve chvíli, kdy počty jsou na stejné úrovni, konstatuje, že nedochází k výkyvům. V případě většího nárůstu vězňených osob poukazuje na velkou recidivu. Ve zprávě také glosuje enormní nárůst po amnestii po srpnových událostech. Dne 12. prosince JUDr. Nepomucký uvádí: *„Ze shora uvedeného přehledu je patrné, že až do současné doby dochází soustavně k určitému zvýšení počtu osob vzatých do vazby. Ke dni 31.7.1968 bylo ve vazbě celkem 100 osob a ke dni 9.9.1968 již 145 osob. Pokud jde o názor příčiny tohoto stavu, mám za to, že je to odraz celkového stavu zhoršené situace na úseku veřejného pořádku, tak jak by bylo také kritizováno vládou Československé republiky. Jde tedy o*

¹⁵⁹ *Tamtéž*, s. 5 – 189.

¹⁶⁰ Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Archivní oddělení Hradec Králové: Krajská prokuratura Hradec Králové, Spisy signatury Spr – tajné, přísně tajné (1966 – 1989) inv. č. 655, Zprávy o prohlídkách NVÚ (nápravně výchovných ústavů) a věznic 03\67, s. 4 – 280.

¹⁶¹ *Tamtéž*, s. 173.

¹⁶² Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Archivní oddělení Hradec Králové: Krajská prokuratura Hradec Králové, Spisy signatury Spr – tajné, přísně tajné (1966 – 1989) inv. č. 655, Zprávy o prohlídkách NVÚ (nápravně výchovných ústavů) a věznic 01\68, s. 115.

¹⁶³ Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Archivní oddělení Hradec Králové: Krajská prokuratura Hradec Králové, Spisy signatury Spr – tajné, přísně tajné (1966 – 1989) inv. č. 655, Zprávy o prohlídkách NVÚ (nápravně výchovných ústavů) a věznic 01\68, s. 20 – 310.

*neutěšený stav.*¹⁶⁴ Zda se jedná o opětovnou recidivu, nebo jestli tento nárůst má souvislost s děním v Československé republice po 21. srpnu 1968, je obtížně zodpověditelná otázka. (příp. odpověď tedy autor práce nechává na jejích čtenářích). Bohužel tato i budoucí doba je velmi slabá na prameny, které by se tématem orientovaly k bližšímu prozkoumání probírané věci.

Další náplň náměstka okresního prokurátora spočívala v navštěvování vězňů osob v celách. Zde komunikoval s vězňůmi osobami. Díky těmto návštěvám se můžeme detailněji podívat na každodenní život ve věznici Ministerstva vnitra v Hradci Králové. Na celách často docházelo k porušování domácího řádu. Dotyčný, který porušil řád, byl přesunut na izolaci. Do izolace, na samostatnou celu, se mohl dostat například za křičení z oken za účelem dorozumění se s dalšími vězňůmi osobami, nebo za ničení vězeňského majetku. Prokurátor obcházel tyto provinilce a sledoval důvody vzatí do samostatné cely a jestli si provinilec uvědomuje svůj prohřešek. O izolacích rozhodoval náčelník věznice major Kopecký. Kromě disciplinárních trestů řešil také stížnosti. V sledovaném období bylo nejvíce stížností na kvalitu jídla. Například když vězňůné osoby dostávaly zkyslé mléko nebo překořeněné jídlo, které nešlo pozřít. Další stížnost byla na nedostatek lžic. Některé vězňůné osoby utrhávali hlavičku lžice a polykaly ji za účelem sebepoškození. JUDr. Nepomucký se v tomto případě postavil proti náčelníkovi věznice, který chtěl všem lžice vyměnit za lžice s menší rukojetí. Nepomucký však tvrdil, že tyto lžice mají dostat jen osoby vytypované, které mají sklony k sebe poškození. Další stížnosti se týkaly procesních úkonů ohledně vzatí do vazby nebo uplynutí zákonných lhůt na setrvání ve vazbě. Náměstek prokurátora často vězňůné osoby poučoval o právech a povinnostech, které vězňůné osoby mají.

Další zajímavou stížností, která poukazuje na určité rozvolnění a změnu politického smýšlení v období pražského jara, je námitka na knihu, která byla dáována vězňům osobám do cely. Jednalo se o knihu, která byla na indexu, která glorifikovala Stalina.¹⁶⁵ Další dobovou situací je uvěznění bývalého učitele Aloise Lhotáka, který před nástupem trestu pracoval ve skladištní oblasti. Ten se dopustil nepřátelského smýšlení tím, že se chtěl zkontaktovat s agentem posláním dopisu do Vídně na americký konzulát.

¹⁶⁴ *Tamtéž*, s. 309.

¹⁶⁵ Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Archivní oddělení Hradec Králové: Krajská prokuratura Hradec Králové, Spisy signatury Spr – tajné, přísně tajné (1966 – 1989), inv. č. 655, Zprávy o prohlídkách NVÚ (nápravně výchovných ústavů) a věznic 01\68, s. 116.

Lhoták dostal 5 let. Stížnosti směřovaly také proti hrubému chování vězeňského personálu. Všechny tyto stížnosti řešil JUDr. Nepomucký s náčelníkem věznice majorem Kopečným. Na těchto poradách se jednalo o nápravu nedostatků zjištěných během prohlídek věznice.

V neposlední řadě náměstek okresní prokuratury sledoval také pracovní oddíly. Dělal vizitace v prádelně a v kuchyni. Dále sledoval pracovní čety, které vyjížděly za prací mimo věznici. Díky těmto kontrolám se dozvídáme, že vězněné osoby pracovaly například na postavení budovy galanterie u nádraží, dále pracovaly v Tesle, konzervárnách v Černožicích, na krajském soudě v Hradci Králové, pomáhaly stavět sportovní stadion, nebo prováděly pozemní práce na Moravském předměstí a dalších pracovištích.¹⁶⁶

Nakonec náplní práce pro náměstka okresní prokuratury bylo i řešení případných hladovek anebo vzpoury. Jednou z věcí, které řešilo vedení v součinnosti s JUDr. Nepomuckým, bylo převezení 35 vězňů z NVÚ MV v Minkovicích dne 24. dubna 1968. Zde mělo dojít ke vzpouře vězňů. Po tomto převozu panovaly obavy, že může dojít k dalším nepokojům. Vše bylo řešeno s SNV v Praze.¹⁶⁷

Předešlá situace se až na pár stížností vyřešila poklidně. To se nedá tvrdit o vzpouře, která se udála ve věznici Ministerstva vnitra dne 6. srpna 1968. V 11 hodin odpoledne byl JUDr. Nepomucký přivolán k mimořádné situaci, kdy se na cele zabarikádovalo 5 vězňů a nechtěli komunikovat s přítomnými orgány.¹⁶⁸

Na tuto vzpuru se podíváme blíže prostřednictvím dobového tisku. Po několika dotazech, které se dostaly do redakce, došel s pracovníkem věznice jeden z redaktorů na místo vzpoury. Poté napsal článek s názvem „Vzpouřa vězňů“. V tomto článku se uvádí: *„V minulých dnech se v hradecké věznici vzbouřilo pět vězňů. Zcela zdemolovali celu, v níž se předtím zabarikádovali. Nejdříve se ji snažili podpálit (vlastní cigarety a zápalky), když je kouř trápil tak se snažili místnost alespoň vytopit vodou. Zpustošenou celu s vytrhanými okny, rozvítými skříňkami jsme viděli. Jak jsme zjistili jedná se o J.K. odsouzeného pro trestné činy loupeží, B. CH. pro závažné mravnostní delikty a pokus*

¹⁶⁶ Více o pracovištích a četách lze najít ve Zprávách o prohlídkách NVÚ (nápravně výchovných ústavů) a věznic z let 1966 až 1968.

¹⁶⁷ Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Archivní oddělení Hradec Králové: Krajská prokuratura Hradec Králové, Spisy signatury Spr – tajné, přísně tajné (1966 – 1989) inv. č. 655, Zprávy o prohlídkách NVÚ (nápravně výchovných ústavů) a věznic 01\68, s. 170.

¹⁶⁸ *Tamtéž*, s. 256.

vraždy, zbývající jsou zvláště nebezpeční recidivisté – kvalifikovaní lupiči. Do Hradce Králové byli na tři dny eskortováni z Valdic, kde se předtím aktivně zúčastnili nepokojů mezi kázeňsky potrestanými odsouzenými. Měli být proto přemístěni do jiného ústavu. V hradeckém případě šlo, podle závěrů MUDr. Drtila o skupinu narkomanů. Navíc o homosexuály. Příčinou vzpoury byl požadavek dalších léků, když před tím vydané léky na cestu předem spotřebovali. Při vycházce si Jaroslav F. strhl z levé paže obvaz a do otevřené rány (dříve si potřhal stehy) si sypal písek a hlínu. Zranění si způsobil sám ve Valdicích. Dvůr odmítl opustit, dokud nepřijde lékař a nepředepíše nové léky. Po přechodném uklidnění nastaly nové nepokoje, o nichž se dozvěděla i veřejnost. Ve svém počínání zůstali zcela osamoceni. Podle názorů odborníků z pedologického ústavu SNV Praha, jednalo se o chování, které bylo způsobeno v přechodném stavu nepřičetnosti. Při likvidaci nepokoje nebylo také příslušníky vězeňské stráže použito fyzického násilí.¹⁶⁹ Ve stejném článku je dále připojen článek o narkomanii ve vězení.

Zpráva krajské prokuratury popisuje událost obdobně. Zde je jen rozdíl v tom, že po konzultaci s lékařem byl dán pokyn zástupcem náčelníka s. kpt. Vavřincem k důslednému dodržení pořádku na cele odsouzených. Službu konající lékař prohlásil, že se jedná pouze o narkomany a není na újmu použít donucovací prostředky. Vězeň Felcman, který si strhl ránu a sypal do ní písek a hlínu, byl převezen do nemocnice.¹⁷⁰

9 Věznice ministerstva vnitra v Hradci Králové v období normalizace (1970 - 1989)

V těchto letech, kdy na krátkou dobu na konci 60. let zavládlo nepatrné uvolnění, se vrátilo vše směrem k letům po únorovém převratu v roce 1948. V krátkosti si popíšeme zásadní události, které měly vliv na dalších 20 let až do Sametové revoluce v roce 1989.¹⁷¹ Ve stejný den, kdy došlo k vpádu vojsk do Československa, probíhalo také zasedání ÚV KSČ. Jedním z jedenácti aktérů byl i první tajemník ÚV KSČ Alexander Dubček, který

¹⁶⁹ *Vzpouřa vězňů*, Pochodeň ze dne 13. 8. 1968, roč. 57, č. 193, s. 1.

¹⁷⁰ Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Archivní oddělení Hradec Králové: Krajská prokuratura Hradec Králové, Spisy signatury Spr – tajné, přísně tajné (1966 – 1989) inv. č. 655, Zprávy o prohlídkách NVÚ (nápravně výchovných ústavů) a věznic 01\68, s. 257.

¹⁷¹ Pro lepší přehled o období, které následovalo použiji část z mé bakalářské práce, která se také zabývala obdobím normalizace. Petr FIŠER, Česká undergroundová scéna 70. let nejen očima soudobého tisku, Hradec Králové 2017 Dostupné online: Česká undergroundová scéna 70. let nejen očima soudobého tisku – Petr Fišer (theses.cz)

při zaslechnutí letadel údajně prohlásil „*Celý život jsem zasvětil spolupráci se Sovětským svazem. To co udělali je pro mě životní tragédie*“¹⁷² Dubček nevěřil, že by se kdy k tomuto Sovětský svaz odhodlal. Bylo jasné, že ho musí někdo nahradit. Ve funkci prvního tajemníka ÚV KSČ ho nakonec nahradil Gustav Husák. S novým vedením nutně musel přijít nový směr, nebo návrat ke směru starému. Mělo nastat období normalizace. „*Termín normalizace se poprvé objevil po návratu československé a stranické delegace z moskevských jednání 27. srpna 1968*“¹⁷³ Nové vedení se soustředilo na odstranění členů, kteří se snažili o reformy. K tomuto odstranění docházelo prostřednictvím tzv. prověrek. Díky těmto prověrkám, na kterých členové museli umět „správně“ pojmenovat události v roce 1968, bylo vyloučeno ze strany na půl milionů členů. Někteří byli postiženi i existenčně. Tito vyloučení nebyli rovni vládnoucí třídě, nemohli přesáhnout určitou platovou hladinu, nemohli dostudovat, stejně tak jejich děti. Gustav Husák přichází s tzv. Poučením z krizového vývoje.¹⁷⁴ Poučení z krizového vývoje mělo sloužit, jak název napovídá, k poučení strany a jejímu politicky ideovému sjednocení, aby se neopakovaly předešlé události. Požadovalo návrat k marxismu-leninismu, pohled se měl opět stočit na východ. Zásady a postup byl následující. „*Komunistická strana a socialistický stát musí ovládnout všechny nástroje k prosazení svých politických, třídních a ideových cílů. Sdělovací prostředky, tisk, rozhlas, televize, film, jsou nesmírně důležitým nástrojem moci a masové politické výchovy, který se nikdy nesmí vymknout řízení a kontrole marxisticko-leninské strany a socialistického státu, nemá-li se věc socialismu dostat do vážného nebezpečí.*“¹⁷⁵

Tato čistka, která se týkala všech vrstev společnosti, vypadala následovně: „*V několika měsících po Husákově nástupu do funkce prvního tajemníka byla dokončena čistka v bezpečnostním aparátu a rovněž v důstojnickém sboru Československé lidové armády. Na základě ústavního zákona z 15. října 1969 na prvním místě byla armáda a ozbrojené složky.*“¹⁷⁶ V pramenech nelze vyhledat konkrétní důvod, proč došlo k obměně

¹⁷² Jan RATAJ, Československo v proměnách komunistického režimu, Ewconomica, Praha, s. 278.

¹⁷³ Jiří PETRÁŠ, Období normalizace z pohledu politických elit, Mocní? A Bezmocní? Politické elity a disend v období tzv. normalizace, ed. Miroslav Vaněk, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. PROSTOR, 2006, s. 191.

¹⁷⁴ Milan OTÁHAL, Programová orientace disentu 1969-1989, in. Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989, ed. P. Blažek, Dokořán, Praha 2005, s. 25.

¹⁷⁵ Daniel RŮŽIČKA, Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. Sjezdu KSČ, Totalita. Dostupné online: (https://www.totalita.cz/txt/txt_poucení.php) (citováno k 19.10. 2023)

¹⁷⁶ Jan RYCHLÍK, Československo v období socialismu 1945 – 1989, Praha 2020, s. 262.

vedení. Ale na pozici náčelníka Ú SNV skončil Mjr. Kopečný. Byl nahrazen Emilem Ševelou. Švela byl náčelníkem Ú SNV v letech 1969 až 1971. Jeho nástupcem se stal Vladislav Růžička v letech 1971 až 1986. Poté, co Růžička odešel do důchodu, byl na jeho místo dosazen Josef Šimák působící od roku 1986 až do roku 1990.¹⁷⁷

Obrázek 28.: Náčelník NVÚ v Hradci Králové - fotoarchiv Kabinetu dokumentace a historie VSČR

Na sledované období v letech 1970 až do roku 1989 můžeme nahlížet různými způsoby. Obecně vzato se jednalo o období, které postupně směřovalo k dalšímu rozvolňování a vyvrcholilo Sametovou revolucí. Propaganda a výchova v duchu „správného“ socialismu pokračovala. Denní rozkazy jsou plné vět k výchově v komunistickém duchu. Rozkaz č. 31 z roku 1989 ze dne 30. června je toho názornou ukázkou. V něm se uvádí: „*O provádění marxisticko-leninské přípravy příslušníků útvaru SNV ČSR Hradec Králové ve výcvikovém roce 1989/1990. Účast na výuce marx-leninské přípravy je povinností všech příslušníků a příslušnic útvaru SNV vyjma těch, kteří navštěvují školy a kursy, ve kterých je výuka ML přípravy zařazena v osnovách a těch, kteří studují stranické školy řízené vyššími stranickými orgány. Marx-leninská příprava bude prováděna podle tematických plánů pro důstojníky a praporčíky vydaných RNS č. 10/1989 a ve smyslu závěrů XVII. Sjezdu KSČ s cílem osvojit si strategii urychlení*

¹⁷⁷ Aleš KÝR, *Biografický slovník náčelníků nápravněvýchovných ústavů a věznic v letech 1970-1989*, Historická penologie 2/2017, ročník XV, s. 28 – 29.

sociálně ekonomického rozvoje a úkolů státního aparátu při jeho realizaci. ¹⁷⁸ Tato výše zmíněná příprava probíhala v rámci několika tematických seminářů. Například seminář s názvem Morálně politická jednota společnosti – základní podmínka úspěšného řešení revoluční přestavby společnosti, MPS – základní předpoklad úspěšného plnění úkolů SNV, Místo a úloha pracovního kolektivu při utváření a upevňování soudružských vztahů a služební kázně, Dodržování socialistické zákonnosti jako základní předpoklad činnosti SNV, charakteristika současné „epochy“, socialistické vlastenectví, proletářský internacionalismus, politický systém socialismu a prohlubování soc. Demokracie, zdokonalování společenského řízení v podmínkách přestavby a urychlení sociálně ekonomického rozvoje.¹⁷⁹ Kromě těchto tematických seminářů bylo dle usnesení komise důležité dbát na čistotu stranických řad v souvislosti s upevňováním morálně politického stavu a kázně u všech příslušníků útvaru bez ohledu na zastávanou funkci.¹⁸⁰

Každodenní povinností příslušníků byly také praktické nácviky. Mezi nejčastější cvičení patřila střelba z pistole vzoru 50\70 a samopalu vzoru 61, vzduchové pistole, kromě střelby probíhaly i chemické nácviky, služební kynologie, studování zákonů a vyhlášek, sebeobrana a chování k odsouzeným osobám.¹⁸¹

Celkem častá problematika, která se objevovala na poradách opakovaně, byl boj proti kuřáctví a alkoholismu. Rozkaz náčelníka zněl takto: „V objektu útvaru Sboru nápravné výchovy ČSR Hradec Králové i v ostatních místech výkonu služby platí pro všechny příslušníky útvaru zákaz požívání alkoholických nápojů, včetně všech druhů piva. Výjimky povoluje náčelník správy SNV ČSR.“¹⁸² Dalším rozkazem byla vytyčená místa ke kouření anebo zákaz tanečních zábav v objektech SNV.¹⁸³

V rámci směrnic k ideovému pojetí hlavních politických výročí vazební věznice slavila (či se chystala slavit) v roce 1989 následující události: narození V.I. Lenina, 100. výročí 1. máje, výročí I, II a III Internacionály, výročí uplynutí 200 let od Velké

¹⁷⁸ Archiv bezpečnostních složek v Praze, fond Sbor nápravné výchovy – odbor vnitřní ochrany (SSNV – OVO), *Zápisy z porad štábu náčelníka ÚSNV 1989-1990*, číslo jednací ABS 6865/2023 , karton č. 2 – Hradec Králové, s. 7.

¹⁷⁹ Archiv bezpečnostních složek v Praze, fond Sbor nápravné výchovy – odbor vnitřní ochrany (SSNV – OVO), *Zápisy z porad štábu náčelníka ÚSNV 1989-1990*, číslo jednací ABS 6865/2023 , karton č. 2 – Hradec Králové, s. 14-19.

¹⁸⁰ *Tamtéž*, s. 43

¹⁸¹ Archiv bezpečnostních složek v Praze, fond Sbor nápravné výchovy – odbor vnitřní ochrany (SSNV – OVO), *Zápisy z porad štábu náčelníka ÚSNV 1989-1990*, číslo jednací ABS 6865/2023 , karton č. 2 – Hradec Králové, s. 72-77.

¹⁸² *Tamtéž*, s. 114.

¹⁸³ *Tamtéž*, s. 115.

francouzské revoluce, 45. výročí osvobození vlasti Sovětskou armádou. 70. výročí založení KSČ. 184 Dalším svátkem, který se slavil pravidelně, byla oslava výročí internacionální pomoci.¹⁸⁵ Jednalo se o oslavu vpádu vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968.

Pro následující oslavy platila zvýšená bezpečnostní opatření a bylo veleno zesílení při jejich konání. Zesílení představovalo vyšší počet příslušníků v příslušném období nejen u hlavního vchodu, ale také v celé věznici a v případě konání zdravotní eskorty. Další pokyn v rozkaze zněl, že se musel připravit větší počet cel a vybavení pro možnost většího nárůstu osob do výkonu vazby a trestu, výzbroj a výstroj musela být připravená k případnému zákroku, mělo dojít k revizi náhradního osvětlení a hasicích prostředků, zvýšená pozornost měla být upřena na provádění dílčích technických a hlavně osobních prohlídek, to samé platilo pro zvýšenou kontrolu dopisů a balíků odsouzených, nevysílaly se brigády odsouzených na venkovní pracoviště, neudělovalo se přerušování VTOS,¹⁸⁶ dále se měly zabezpečit psací a rozmnožovací stroje, hořlaviny a chemikálie z důvodu možného zneužití ze strany odsouzených, měla být také zvýšená kontrola nad přípravou a výdajem stravy.¹⁸⁷ Ostatní svátky a oslavy výročí měly podobný průběh.

Vězeňská služba pro příznivce režimu, kteří byli kádrově a politicky spolehliví, nabízela obecně celkem kvalitní sociální podporu, důraz byl kladen na bytovou situaci příslušníků, poskytování rehabilitační, lázeňské a zdravotní péče, zajišťování rodinné a dětské rekreace, obecně se měly zlepšovat i podmínky příslušníků při výkonu služby. Důraz byl dáván také na vysílání příslušníků ke studiu na vysokých školách.¹⁸⁸ Samozřejmostí těchto výhod byl dobrý kádrový posudek a chování podle leninsko-marxistické výchovy. Pro zajímavost uvádím, že zde byla myšlenka podílet se s krajským soudem na vybudování společného rehabilitačního střediska s potřebnou zdravotnickou přístrojovou technikou.¹⁸⁹ V rámci pětiletky se uvažovalo také o postavení společenské víceúčelového sálu s vlastním vchodem, důraz měl být kladen na vybavení šaten

¹⁸⁴ Archiv bezpečnostních složek v Praze, fond Sbor nápravné výchovy – odbor vnitřní ochrany (SSNV – OVO), *Zápisy z porad štábu náčelníka ÚSNV 1989-1990*, číslo jednací ABS 6865/2023, karton č. 2 – Hradec Králové, s. 118.

¹⁸⁵ *Tamtéž*, s. 98.

¹⁸⁶ VTOS - Výkon trestu odnětí svobody

¹⁸⁷ *Tamtéž*, s. 27 – 29.

¹⁸⁸ Archiv bezpečnostních složek v Praze, fond Sbor nápravné výchovy – odbor vnitřní ochrany (SSNV – OVO), *Štáby RNÚ*, číslo jednací ABS 6865/2023, karton č. 2 – Hradec Králové, s. 51.

¹⁸⁹ *Tamtéž*, s. 89.

příslušníků a vývařovnu pro příslušníky. V rámci pětiletky byla také myšlenka vybudovat ve věznici vlastní saunu, která by sloužila příslušníkům k posílení aktivního zdraví.¹⁹⁰

V krátkosti se budeme věnovat hierarchii uvnitř věznice. Ta vypadala následovně. V čele stál náčelník útvaru, dále byli náčelníci oddělení, vedoucí skupin, náčelník pobočky místního výkonu trestu, velitelé směn a nakonec ostatní příslušníci útvaru.¹⁹¹

Obrázek 29.: Boční vchod do vazební věznice v Hradci Králové - fotoarchiv Kabinetu dokumentace a historie VSČR

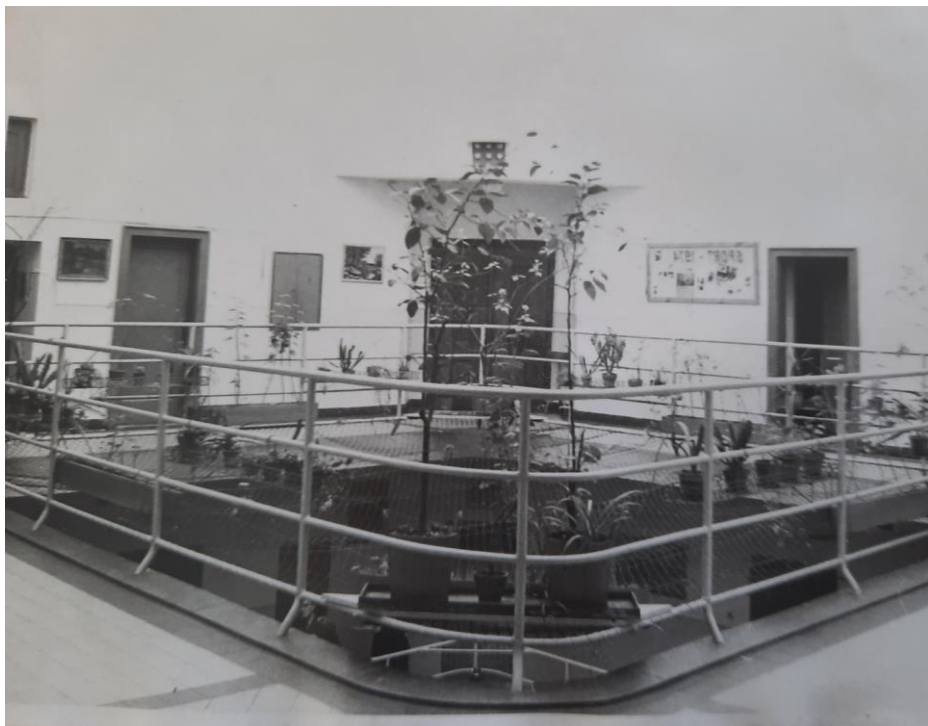
¹⁹⁰ Archiv bezpečnostních složek v Praze, fond Sbor nápravné výchovy – odbor vnitřní ochrany (SSNV – OVO), *Štáby RNÚ*, číslo jednací ABS 6865/2023, karton č. 2 – Hradec Králové, s. 51.

¹⁹⁰ *Tamtéž*, s. 185 – 187.

¹⁹¹ *Tamtéž*, s. 159.

Obrázek 30.: Třetí poschodí vazební věznice v Hradci Králové v období normalizace - fotoarchiv Kabinetu dokumentace a historie VSČR

Obrázek 31.: Třetí poschodí vazební věznice v Hradci Králové v období normalizace - fotoarchiv Kabinetu dokumentace a historie VSČR

9.1 Za oponou každodennosti – agenti, důvěrníci, chartisté, Wonka

Ve výše zmíněné kapitole jsme popisovali spíše každodenní život ve vazební věznici. V kapitole následující se blíže podíváme na mechanismy, které sloužily k odkrývání kriminality za pomoci agentů, důvěrníků. Podíváme se za oponu každodennosti. V rámci služby bylo hned několik vytypovaných osob vězňů, které se sledovaly více, než jiné. Ty byly sledovány jak běžnými příslušníky útvaru, tak také propracovanou informátorskou sítí.

Na základě praxe v metodických listech pro evidenci vedení důvěrníků vyplývá, že velmi spolehlivými a početnými informátory byly osoby z řad trestanců. Zde bylo negativum, že kvůli jejich délce trestu se z nich nedal udělat často agenti a tak byly ve statusu důvěrníků. Takováto osoba donášela, čili informovala o chování jak odsouzených, tak i civilních zaměstnanců. Obecně informovala o dění v ústavu. Spolupráce měla být na základě dobrovolnosti. Tato spolupráce měla být stejná jako s agenty, základem bylo zachování dekonspirace. Informátoři neměli být prozrazeni a schůzky se měly konat minimálně jednou měsíčně s operativním pracovníkem. Před zahájením spolupráce měl operativní pracovník na důvěrníka za úkol najít veškeré informace, které jsou k dispozici. Jednalo se např. o lustrační kartu, prověrku atd. Tyto informace předložil operativní pracovník náčelníkovi ústavu. V případě ukončení spolupráce se nepotřebné informace skartují. Vše probíhalo v přísně tajném protokolu. Pokud důvěrník přešel do jiného zařízení, karta putovala s ním. V případě, že osoba byla spolehlivá, tak po VTOS bylo možno pokračovat ve spolupráci a z důvěrníka vytvořit agenta.¹⁹²

Ve chvíli, kdy byli takto nalezeni důvěrníci z řad vězněných osob, byl dán pokyn k založení tzv. „Konspirační místnosti“. Konspirační místnost byla místnost, kde se tajně scházeli operativní pracovník s důvěrníkem. Pro tuto místnost bylo důležité, aby vše zůstalo v utajení. Byla to tedy místa, která byla přístupná a nenápadná pro ostatní osoby ve věznici, aby nedošlo k podezření a prozrazení. Konspirační místnost byla v každém vězení jinde v závislosti na individuálních specifických podmínkách. Mohlo se jednat o ošetřovnu, místnost vychovatele, kancelář jednoho z vedoucích. Místo bylo lehce

¹⁹² Archiv bezpečnostních složek v Praze, fond Sbor nápravné výchovy – odbor vnitřní ochrany (SSNV – OVO), *Metodické pokyny 1974, 1976 a závěry z porad prac. vnitřní ochrany z r. 1975–1977*, číslo jednací ABS 6865/2023, karton č. 2 – Hradec Králové, s. 3 - 5.

přístupné pro vězněné osoby. Byl jen určitý počet osob na jednu místnost, to znamená, že se ve vězení mohlo nacházet hned několik konspiračních, neboli schůzových místností. Pro tyto místnosti obecně platila spousta zásad a pravidel. Ke každé konspirační místnosti patřil založený kontrolní svazek¹⁹³ Tajní spolupracovníci chodili do kanceláře vedoucího skupiny vnitřní ochrany. Důležitý je počet důvěrníků, kteří byli vytěžováni operativními pracovníky. Konkrétně v Hradci Králové v roce 1987 vypadala situace následovně: „Skupina vnitřní ochrany obhospodařuje agenturní síť v počtu 12 tajných spolupracovníků typu důvěrník.“¹⁹⁴ V celkovém počtu 2 operativních pracovníků měl na starosti jeden 3 členy a druhý 9. První OP obhospořoval pracoviště režie věznice v počtu 40 odsouzených. Zde měl 5 tajných spolupracovníků v režii důvěrníků, dále pobočku s 51 odsouzenými, kde měl dohled nad dalšími 4 tajnými spolupracovníky typu důvěrník a jednoho kandidáta na tento post. Druhý OP měl na starosti část režie věznice. Režie představovala kuchyň a vězně pracující na chodbě, tzv. „chodbaře“. Zde měl na starosti celkem tři tajné spolupracovníky typu důvěrník. Celkově v této zprávě hodnotili celkový počet důvěrníků jako dostačující. Schůzky se konaly pravidelně 1x za měsíc. Ve zprávě se uvádí, že SNB byla s výsledky velice spokojená.¹⁹⁵ Pro výběr tajných spolupracovníků existovaly velmi specifické metodické pokyny, které pomáhaly operativním pracovníkům s výběrem, prací a výchovou TS.¹⁹⁶ Hlavní důraz byl kladen na schopnost plnit úkoly uložené StB a pronikat mezi zpolitizovanou recidivu, do pravicových nebo antisocialistických uskupení.¹⁹⁷ V případě, že by byl tajný informátor nespolehlivý, nebo snad dokonce porušoval zásady konspirace, měl být kompromitován vlastnoručními psanými zprávami.¹⁹⁸ Tato kapitola o tajných pracovnících nám vykresluje život ve vazební věznici, který byl bezesporu propojen s prací SNB a StB. Tyto složky měly své podstatné zastoupení ve třetím podlaží věznice. Práce důvěrníků,

¹⁹³ Archiv bezpečnostních složek v Praze, fond Sbor nápravné výchovy – odbor vnitřní ochrany (SSNV – OVO), *Metodické pokyny 1974, 1976 a závěry z porad prac. vnitřní ochrany z r. 1975–1977*, číslo jednací ABS 6865/2023, karton č. 2 – Hradec Králové, s. 15 – 17.

¹⁹⁴ Archiv bezpečnostních složek v Praze, fond Sbor nápravné výchovy – odbor vnitřní ochrany (SSNV – OVO), *Předávací protokoly 1978–1989*, číslo jednací ABS 6865/2023, karton č. 2 – Hradec Králové, s. 4.

¹⁹⁵ *Tamtéž*, s. 4-5.

¹⁹⁶ Archiv bezpečnostních složek v Praze, fond Sbor nápravné výchovy – odbor vnitřní ochrany (SSNV – OVO), *Metodické pokyny r. 1979, 1981 a typování osob 1977, 1983 a 1988*, číslo jednací ABS 6865/2023, karton č. 2 – Hradec Králové, s. 27.

¹⁹⁷ Archiv bezpečnostních složek v Praze, fond Sbor nápravné výchovy – odbor vnitřní ochrany (SSNV – OVO), *Porady – štáby – metodické pokyny VO*, číslo jednací ABS 6865/2023, karton č. 2 – Hradec Králové, s. 29.

¹⁹⁸ *Tamtéž*, s. 13.

operativců a styčných důstojníků měla fungovat na bázi dobrovolnosti. Realita ovšem byla velice často odlišná. Nebylo ojedinělým jevem, že příslušníci výše zmíněných organizací vyhrožovali fyzickou likvidací dané osoby, nebo jejich blízkých. Spolupráce nefungovala na demokratických principech a při hodnocení této spolupráce důvěrníků musíme být velice opatrní na unáhlené závěry. Bezesporu ale musíme počítat s tím, že takovýto život existoval za oponou každodenního života. V další části se zaměříme na otáku, na jaké osoby byly výše zmíněné složky zaměřené.

Vytypované vězněné osoby, u kterých byl větší dohled a prováděly se u nich tzv. rozborové karty:

1. Útěkáři – odsouzení, u kterých bylo zjištěno, že plánují útěk, kteří pokus provedli anebo dokonce utekli.
2. Nebezpečné osoby – vězněné osoby, které se chovají vůči příslušníkům SNB agresivně, nebo jsou schopny fyzického napadení.
3. Vzpoury – odsouzení, kteří se zúčastnili anebo plánují aktivně se zapojit do vzpoury.
4. Trestná činnost – odsouzení, kteří se ve výkonu trestu dopustili trestného činu.
5. Vůdčí osobnosti – odsouzení, kteří vystupují jako vůdčí osoby v negativním slova smyslu.
6. Nedovolený styk – odsouzení, kteří se neustále snaží navazovat nedovolený styk s civilními osobami.
7. I. Hlava Trestního zákona – odsouzené osoby z důvodu protistátní činnosti.
8. Zájmové osoby – odsouzení, kteří dříve zastávali významné funkce hospodářské, politické, nebo působili v ozbrojených složkách.
9. Bývalí TS – bývalí tajní spolupracovníci, tj. lidé, kteří dříve spolupracovali a znají metody a formy AOP. Tyto osoby byly dříve zařazeny v agenturní síti.
10. Náboženské sekty – odsouzení fanatici a příslušníci náboženských sekt.
11. Neodhalená trestná činnost – k těmto osobám byly zpracovány poznatky agenturní sítě pro dřívější trestné činy.
12. Příprava nové trestní činnosti – k těmto osobám také byly zpracovány poznatky agenturní sítě a hrozí, že po výkonu trestu se dopustí trestné činnosti.
13. Trhavy, nebezpečné látky – odsouzení, kteří se snaží ve výkonu trestu dostat k chemikáliím, trhavinám, nebo jiným nebezpečným látkám.

14. Propagace fašizmu – zde se v rozborových kartách nerozepisují, o jaké odsouzené jde.
15. Homosexuálové – pouze odsouzení, kteří svojí homosexualitu projevují výrazným projevem.
16. Organizátoři, návodci, vlastní pachatelé násilného jednání – odsouzení, kteří se dopouštěli vydírání, šikanování, ponižování lidské důstojnosti.
17. Osoby, které se stávají oběťmi násilí ze strany druhých odsouzených.¹⁹⁹
18. Narkomani – odsouzení, kteří ovládají výrobu narkotik.²⁰⁰

Poslední osoby, které byly sledovány, i když se o nich v rozborových kartách nepíše, je skupina odsouzených, o které se zajímaly následující skupiny: Chartisté, členové Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, Amnesty International a členové kapitalistických médií. Vyplývá to ze zprávy ministerstva spravedlnosti všem pro správu sboru nápravné výchovy. Tito lidé byli sledováni agenturní sítí. Všechny tyto poznatky týkající se výše zmíněných osob nebo skupin měly být neprodleně hlášeny odboru vnitřní ochrany. V této zprávě burcovali ke spolupráci SNV s SNB.²⁰¹ Zde si pouze připomeneme, že státní bezpečnosti patřilo levé křídlo třetího podlaží, dneska označené jako III. A. Zpráva obsahuje i konkrétní osoby. Celkový počet osob na seznamu je 31. My si uvedeme jen pár jmen, které jsou bezpochyby velice známá. Mezi takto sledované osoby, o které se zajímaly osoby ve VTOS, patřili: Václav Havel, Ivan Martin Jirous, Dana Němcová, Jiří Dienstbier, Petr Cibulka a další.²⁰² Jak to vypadalo v případě, že se některá z těchto osob dostala osobně do VTOS? Na pomoc si vezmeme zápis z porady u zástupce náčelníka dne 22. června 1989. V tomto zápisu se uvádí: „Dnes eskorta přiveze ods. Cibulku²⁰³ (hodnocen v Chartě 77 jako pobočník Havla), bude tady asi týden,

¹⁹⁹ Archiv bezpečnostních složek v Praze, fond Sbor nápravné výchovy – odbor vnitřní ochrany (SSNV – OVO), *Štáby RNÚ*, číslo jednací ABS 6865/2023, karton č. 2 – Hradec Králové, s. 3.

²⁰⁰ Archiv bezpečnostních složek v Praze, fond Sbor nápravné výchovy – odbor vnitřní ochrany (SSNV – OVO), *Porady – štáby – metodické pokyny VO*, číslo jednací ABS 6865/2023, karton č.2 – Hradec Králové, s. 15.

²⁰¹ *Tamtéž*, s. 15.

²⁰² *Tamtéž*, s. 7.

²⁰³ Petr Cibulka je jeden ze signatářů Charty 77, člen Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Bezprostředně po revoluci vydává tzv. Cibulkovy seznamy. Jednalo se o seznam agentů a spolupracovníků StB.

notorický stěžovatel.²⁰⁴ Ve stejném zápise pak vidíme, že těmto osobám je dávána osobní péče, aby se všechny náležitosti vyřídily, aby mohly odjet do určeného NVÚ v co nejkratším čase. V tomto případě Mjr. Sokol měl za úkol se dále starat i o další osobu velice známou a tou byl František „Čuňas“ Stárek.²⁰⁵

Jedem z nejtragičtějších momentů v celé historii vazební věznice se stal v roce 1988. Jedná se o případ Pavla Wonky. Vzhledem k tomu, že se jedná o spor, který není dosud soudně uzavřen, nebo je neustále obnovován, vyjádřím se v této práci pouze v krátkosti. Pavel Wonka byl opakovaně vězněn za kritiku režimu. Byl obhájcem lidských práv, tzv. „vězeň svědomí“. V roce 1986 kandidoval do Federálního shromáždění, toto právo mu bylo ústavně zaručené. Jednalo se o legální čin. Naposled byl souzen dne 5. dubna 1988 soudkyní JUDr. Horvátovou a odsouzen okresním soudem v Trutnově k pěti měsícům nepodmíněně. Již v době soudu byl na tom Pavel Wonka zdravotně velice špatně. Dne 20. dubna zasedl senát u okresního soudu v Hradci Králové. I přes zjevné zdravotní problémy musel Wonka tento soud absolvovat. Zdravotní posvěcení k vykonání soudu dal MUDr. Radim Pek. Poté, co byl Pavel Wonka odsouzen na 5 měsíců nepodmíněně a zařazen do II. nápravné skupiny, vyhláší oficiálně hladovku. Hladovku držel již několikrát a tentokrát ji zahájil ještě před nástupem trestu. V této chvíli, kdy vězněná osoba vyhlásí hladovku, je dána na izolaci a je této osobě dána zvýšená lékařská péče. To se nestalo. Dokonce mu byla na celu dávána dále strava a celou situaci zdravotní oddělení ignorovalo. Dne 24. dubna v šest hodin večer Pavel Wonka umírá na cele.²⁰⁶ Wonka byl poslední politickou obětí režimu. Život mladého člověka vyhasl naprosto zbytečně a do dnešní doby za tuto vraždu režimu nebyl potrestán.²⁰⁷

²⁰⁴ Archiv bezpečnostních složek v Praze, fond Sbor nápravné výchovy – odbor vnitřní ochrany (SSNV – OVO), *Zápisy z porad štábu náčelníka ÚSNV 1989-1990*, číslo jednací ABS 6865/2023, karta č. 2 – Hradec Králové, s. 56.

²⁰⁵ Franišek „Čuňas“ Stárek je historický badatel, disident a bývalý zaměstnanec Bezpečnostní informační služby. Šéfredaktor časopisu Vokno. Uvězněn byl společně se svojí manželkou Ivou Vojtkovou v jednom z posledních politických procesů v Československu. Trest si odpykal v Horním Slavkově.

²⁰⁶ David FRODL, *Nezávislý kandidát Pavel Wonka*, In. *Východočeské listy historické* 26/2009, s. 140-141.

²⁰⁷ Případ Pavla Wonky do dnešní doby vyvolává spousty protikladných emocí. Vidíme zde určitý spor o osmdesátá léta totalitního režimu. Ve všeobecném podvědomí se tato doba popisuje jako doba rozvolnění, která vyvrcholila Sametovou revolucí. Tento případ nám ale ukázal na pravou tvář totalitního režimu. Režim, který Pavel Wonka testoval a zkoušel s urputností, až určitou cholericností a nezdravou neústupností. Panuje zde i rozporuplnost s tím, co režim uváděl ve svých zákonech a jak se nakonec zachoval. Pavel Wonka neměl být nikdy odsouzen režimem, protože postupoval legálně podle platných zákonů. Další velký problém a přímé zavinění z nedbalosti vidím v postupu zdravotního oddělení. Wonka měl být poslán a podroben lékařskému vyšetření v Pankrácké věznici. Další okolnosti jsou také mimo tehdejší vězeňské zvyklosti. Zde se odkážu na pořad české televize Historie Cs – Pavel Wonka. Ztotožňuji

10 Vazební věznice v Hradci Králové v letech 1989 až 1993

Po osvobození od komunistického režimu a po událostech roku 1989 se obecně vězenství, ale také samozřejmě vazební věznice vydala směrem demokratizace. Po událostech 17. listopadu zavládla nová naděje, byla zde možnost vyrovnat se s totalitním režimem a navrátit české vězeňství ke své tradici. Tato cesta nebyla snadná. Prvním krokem bylo vyrovnání se s obdobím normalizace. Toto vyrovnání proběhlo skrze amnestii. Ta proběhla nejdříve 8. prosince 1989. V průběhu tohoto období byly vytvořeny komise České národní rady, zástupců Občanského fora, Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných a odborníků. Tyto komise navštěvovaly jednotlivá NVÚ a šetřily stížnosti vězňů. Dne 1. ledna 1990 vyhlásil Václav Havel další amnestii. Z původních 22000 vězňů osob jich zůstalo pouze 6000. ²⁰⁸*Další cesta vedla nevyhnutelně cestou k reformě. Tato cesta vypadala následovně: „Se zrušením trestu smrti byl zaveden doživotní trest. V letech 1990 – 1991 probíhalo ve Sboru nápravné výchovy (SNV) ověřování odborné a morální způsobilosti na základě zákona č.169/1990 Sb., kterého se zúčastnilo přibližně 5500 příslušníků SNV, z nichž pouze 400 nevyhovělo požadavkům. V roce 1992 byla zpracována nová koncepce českého vězeňství v duchu Evropských vězeňských pravidel, ale i vlastních humanistických tradic, na jejímž základě byl vydán zákon č.555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráž, který zásadním způsobem reformoval organizaci, řízení a výkon českého vězeňství. Vznikly 3 skupiny zaměstnanců: vězeňská stráž a justiční stráž (k ochraně výkonu justice), jejichž služební poměr se řídil zákonem č.186/1992 Sb., o služebním poměru Policie ČR a dále správní služba s civilními zaměstnanci v pracovním poměru podle zákoníku práce. V reformním období provádělo kontrolní činnost ve vězeňství Ředitelství SNV a komise pro vězeňství ČNR. Dozorová činnost prokurátorů zanikla transformací prokuratury na státní zastupitelství.“*²⁰⁹ Vězeňská služba České republiky vznikla dne 1. ledna 1993. Sbor nápravné výchovy zanikl. Název organizace, který platí do dnešních dnů, zní vazební věznice Hradec Králové a spadá pod Ministerstvo spravedlnosti.

se s názory historika Petra Blažka z ústavu pro studium totalitních režimů a Františka Čuňase Stárka. Jednalo se o krutou, vraždu totalitního režimu a dosud nikdo nebyl jakkoliv potrestán. Režim připravil mladého člověka o život naprosto zbytečně. (Pavel Wonka - Historie.cs | Česká televize (ceskatelevize.cz)

²⁰⁸ Aleš KÝR, Alena KAFKOVÁ, *Věznice Valdice v historii českého vězeňství, Historická Penologie č. 2\2007, s. 11.*

²⁰⁹ *Tamtéž*, s. 11.

Závěr

Cílem této práce bylo sepsat a představit veřejnosti jako první historii vazební věznice v Hradci Králové. Dosud nebylo napsáno žádné ucelenější dílo. Tohoto cíle jsem podle svých představ dosáhl. Mé představy byly dokonce mile překonány. Na začátku této diplomové práce nebyly k dispozici téměř žádné materiály. Po mnoha hodinách bádání v archivech se mi podařilo nashromáždit relativně rozsáhlou pramennou základnu a na základě těchto materiálů jsem sepsal celkem deset kapitol, které sledují život ve vazební věznici. Skrze výše sepsané kapitoly měl čtenář možnost sledovat vývoj vězeňství na území města Hradec Králové z dob vrcholného středověku až do roku 1993, stejně tak měl příležitost nahlédnout do období výstavby samostatné věznice v roce 1935, do dob nacistické okupace v letech 1939 až do roku 1945, prožít osudové roky 1948, 1968, 1989 z dob kdy Československo patřilo do východního bloku a pod totalitní vládu komunistické strany. Nakonec po všech těchto událostech, které jsou vesměs tragické, se ocitá vazební věznice po roce 1993 opět v demokratickém režimu a pokusí se navázat na hodnoty z dob vzniku první Československé republiky, která se hlásí k myšlenkám humanismu. Netradičně po závěru zde připojuji poslední kapitolu, kterou symbolicky věnuji obětem komunistického režimu. Obecně vzato je tato práce plná temných událostí, přeci jenom se jedná o vězení, a to nikdy nesloužilo krásným příběhům. V průběhu mého výzkumu jsem narazil na výjimku a tu představuje osobnost doktora Ladislava Vančury, který zachránil nespočet lidí jako vězeňský lékař. Zaujal mě nejen svým životním příběhem, ale především odvahou a stal se pro mě inspirací pro další výzkum. Představuje tak největší světlo této práce.

Záhadná úmrtí v letech 1948 – 1968

V padesátých letech je všeobecně známo, že dochází k zavírání politicky nepohodlných občanů, stejně tak by bylo naivní si myslet, že byla dodržována základní lidská práva a to tím spíše, že tato práce sleduje historii, která se udála ve vězení. Obecně velký problém spatřuje autor práce v tom, že většina písemných důkazů buď nikdy nevznikla anebo byla systematicky likvidována. Dalším problémem obecně pro tuto práci je obrovská roztříštěnost pramenů hned v několika archivech. V době Pražského jara a všeobecného rozvolnění vznikl zajímavý dokument. Dne 28. června Správa sboru nápravné výchovy vydává dokument, který se týká osob, které zemřely od roku 1948 do roku 1968.

V tomto dokumentu se dozvídáme například o Josefu Ehrenbegovi nar. 1. ledna 1910, který zemřel ve věznici dne 16. dubna 1953. Příčina úmrtí nelze zjistit. Jak se uvádí v dokumentu, osobní spis byl na základě služebního předpisu ministerstva vnitra I – 5 skartován. Dále se uvádí, že příčinu úmrtí není možno zjistit ve věznici ani na zdravotním oddělení KS-SNB Hradec Králové. Další osobou, jejíž přesný osud nám nebude pravděpodobně objasněn, je Karel František nar. 30. prosince 1857, který zemřel 27. února 1956 ve věznici. U této osoby se opakuje stejný způsob argumentace jako u první osoby. Stejný osud potkal i další vězněné osoby, například Annu Lachmanovou nar. 8. května 1895 a zemřelou 31. května 1952 taktéž ve věznici, Waltera Probstu nar. 27. května 1905 a zemřelého 24. května 1955, Hedviku Štrauchovou nar. 8. května 1895, zde chybí i den úmrtí, nikde ovšem nechybí to, že spis byl dle služebního předpisu skartován. Stejný osud potkal Karla Bílka nar. 1. července a zemřelého 25. května 1962, Františka Čapka nar. 12. prosince a zemřelého 29. března 1963, příčina smrti se uvádí jako mozkové krvácení, více informací chybí ze stejného důvodu jako u předešlých osob. Josef Dvořák nar. 12. února 1929, který zemřel dne 5. září 1967, umřel na příčinu epileptického záchvatu. Osud Aloise Hrubého nar. 14. listopadu 1899, který zemřel dne 2. listopadu 1960, se také nepodařilo z důvodu skartace zjistit. Miroslav Choleva je podle dat nejmladší osobou, která zemřela taktéž ve vězení v Hradci Králové. Choleva se narodil dne 5. února 1941 a zemřel dne 15. dubna 1959 v pouhých 18 letech. Další, kdo umřel na náhlou srdeční nedostatečnost, byl Gustav Tomek nar. 30. července 1898, zemřel v sanitním autě na cestě do klinické nemocnice dne 9. prosince 1967. Pro úplnost uvádím i další osoby, které zemřely ve věznici: Jaroslav Kulháněk 15. října 1951, datum narození není známo, Zdeněk Fejček nar. 8. března a zemřel 17. března 1958, Zdeněk

Jiránek nar. 14. dubna 1915 a zemřel 25. února 1961 na náhlé srdeční selhání, poslední osobou uvedenou v dokumentu je Josef Kaiser nar. 20. března 1897 a zesnulý 7. listopadu 1963 z důvodu srdečního selhání.²¹⁰

Celkově se jedná o 15 osob, které zemřely z důvodů, které jsou uvedeny anebo jsou zapomenuty a promlčeny. Jejich jména zde uvádím, protože by neměla být zapomenuta žádná osoba, která umřela na takovém místě, jako je vězení, zvláště v období komunistické režimu. Tento pramen poukazuje na dobu, kdy bylo možné, že se na základě rozkazu mohly kdykoliv zlikvidovat nejen osobní spisy, ale také lidé nepohodlní režimu. Bez domněnek zajisté dokument poukazuje i na fakt, že panovaly ve věznici těžké podmínky a nedostatečná zdravotní péče.

²¹⁰Kabinet dokumentace a historie VSČR, *Zpráva SNV o úmrtí ve vězení 006\01-1968*, s. 1-3.

Seznam pramenů a literatury

I. Prameny

Fotoarchiv doc. Jirky Procházkové

Fotoarchiv Muzea východních Čech v Hradci Králové, fond politika

Fotoarchiv Kabinetu dokumentace a historie VSČR

Fotoarchiv krajského soudu Hradec Králové

NA Praha, fond Správa sboru nápravné výchovy SSNV

NA Praha, fond Zemský úřad stavební oddělení ka 593 - 785

SOKa HK, fond Archiv města Hradec Králové, 1225 – 1945(1962)

SOKa HK, fond Mimořádný lidový soud Hradec Králové, (1910) 1945 – 1948(1996)

SOKa HK, fond Krajský soud Hradec Králové (1850 - 2010)

SOKaHK, fond Krajská prokuratura Hradec Králové 1949 - 1993(1999)

Kabinet dokumentace a historie VSČR

Archiv bezpečnostních složek v Praze, fond Sbor nápravné výchovy – odbor vnitřní ochrany (SSNV – OVO)

II. Tištěné prameny

Osvěta lidu (1896 – 1941)

Kraj Královéhradecký (1910 – 1939)

Pochodeň (1968)

Právo lidu (1893 – 1948)

III. Literatura

BECCARIA Cesare, *O zločinech a trestech*, Praha 1893

DOMEČKA Ludvík, *Stará radnice v Hradci Králové*, Hradec Králové 1937.

DOUBEK Zdeněk, LAJDAR Milan, URBANOVÁ Šárka, *Kouzlo objevů: Čtení o starém Hradci*, Hradec Králové 2002.

DOUBEK Zdeněk, REZKOVÁ Helena, *Starý Hradec Králové dům od domu*, Hradec Králové 2009.

DUBNOVÁ Zuzana, *Katalog Mimořádného lidového soudu 1945 - 1948*, Hradec Králové 2019.

FÍŠER Petr, *Česká undergroundová scéna 70. let nejen očima soudobého tisku*, Hradec Králové 2017 Dostupné online: Česká undergroundová scéna 70. let nejen očima soudobého tisku – Petr Fišer (theses.cz)

HLEDÍKOVÁ Zdenka, JANÁK Jan, DOBEŠ Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Lidové noviny 2007.

Ministerstvo spravedlnosti, *Vězeňství v Československé republice*, Praha 1930.

OTÁHAL Milan, Programová orientace disentu 1969-1989, in. Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989, ed. P. Blažek, Dokořán, Praha 2005

PETRÁŠ Jiří, Období normalizace z pohledu politických elit, Mocní? A Bezmocní? Politické elity a disend v období tzv. normalizace, ed. Miroslav Vaněk, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. PROSTOR, 2006.

RATAJ Jan, *Československo v proměnách komunistického režimu*, Praha 2010.

RYCHLÍK Jan, *Československo v období socialismu 1945 – 1989*, Praha 2020.

RŮŽIČKA Daniel, Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. Sjezdu KSČ, Totalita. Dostupné online: (https://www.totalita.cz/txt/txt_pouceni.php) (citováno k 19.10. 2023)

SOLNAŘ Nepomucký, *Dějepis Hradce Králové n. Labem a biskupství Hradeckého*, Praha 1870.

ŠTĚRBA Vladislav, *Penologie*, Praha 2007.

ŠVENDA František, *Třetj Měděnný Obraz Hystorye Králowstwj Českého, a Paměťj Města Králowé Hradce nad Labem Rozdjl IV. od Roku 1681. až do Roku 1705*, Hradec Králové 1812.

IV. Tištěná periodika

Historická penologie (2003 – 2023)

Východočeské listy historické (2009)